

**Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és
társadalomban**

Készítette a TÁRKI Alapítvány a CIB Bank számára

Budapest, 2005. április

Készült a CIB Bank megrendelésére a 2004. szeptember 29-én az innovációs járulékra vonatkozó, a Magyar Köztársaság Országgyűlése által hozott 2003. évi XC. a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról szóló törvény alapján kötetett kutatásfejlesztési szerződés szerint.

A kutatás adatfelvételét a TÁRKI Rt. végezte 2004. decemberében.

Kutatásvezető: Tóth István György

A tanulmányt szerkesztette: Medgyesi Márton és
Tóth István György

A tanulmányt készítették:
Albert Fruzsina
Babarczy Eszter
Dávid Beáta
Janky Béla
Kó József
Kopasz Mariann
Medgyesi Márton
Sik Endre
Tóth István György

TÁRKI Alapítvány
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
1318 Budapest, Pf. 71.
Tel.: 309-7676
Fax: 309-7666
E-mail: tarki@tarki.hu
Internet: www.tarki.hu

Tartalomjegyzék

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	6
BEVEZETÉS (MEDGYESI MÁRTON – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	10
1. BIZALOMSZINT, KÖTELEZETTSÉGI HÁLÓK ÉS TÁRSADALMI TŐKE: ELŐTANULMÁNY (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	13
1.1. BIZALOM ÉS BIZALMATLANSÁG	13
1.2. AZ ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM	13
1.3. A BIZALOM KÖTELÉKEI	14
1.4. KOCKÁZAT, BIZONYTALANSÁG ÉS BIZALOM	14
1.5. A BIZALOMHIÁNY KÖLTSÉGEI	15
1.6. BIZALOMHIÁNY A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN	16
1.7. MI ÉS A TÖBBSÉG: HOGY VÉLEKEDÜNK MÁSOKRÓL?	17
1.8. A FELHALMOZOTT BIZALMI TŐKE: MIÉRT NINCS MINDEN VESZVE?	18
1.9. A BIZALOM ÉPÍTÉSE	18
IRODALOMJEGYZÉK.....	20
TÁBLÁZATOK	21
2. A TÁRSADALMI TŐKE ÉS A BIZALOM (SIK ENDRE)	24
2.1. AZ ELEMZÉS SZERKEZETE.....	25
2.2. A BIZALOM HELYE A TÁRSADALMI TŐKE RENDJÉN BELÜL.....	27
2.3. A BIZALOM SZOCIOGENEZISE	28
2.4. ÖSSZEFOGLALÁS	29
IRODALOMJEGYZÉK.....	30
TÁBLÁZATOK	31
3. MOBILITÁS, KAPCSOLATI KÖRNYEZET ÉS ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM (ALBERT FRUZZSINA – DÁVID BEÁTA)	38
3.1. BEVEZETÉS.....	38
3.2. ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM: MI HAT RÁ?.....	40
3.2.1. <i>Az általánosított bizalom többváltozós modellje</i>	43
3.3. ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM ÉS MOBILITÁS	44
3.3.1. <i>Az apa iskolai végzettségéhez illetve foglalkozásához viszonyított mobilitás</i>	44
3.3.2. <i>Területi mobilitás</i>	46
3.4. ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM ÉS HETEROGÉN CSOPORTOKHOZ TARTOZÁS	46
3.4.1. <i>A jövedelmi szempontból heterogén szomszédsági környezet hatása</i>	46
3.4.1. <i>A heterogén baráti kör hatása</i>	49
3.4.2. <i>Az általánosított bizalom többváltozós modellje – továbbfejlesztett változat</i>	51
3.5. KÖVETKEZTETÉSEK.....	51
IRODALOMJEGYZÉK.....	53
TÁBLÁZATOK	54
4. ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM ÉS A KEDVEZŐTLEN TAPASZTALATOK ÖSSZEFÜGGÉSE (KÓ JÓZSEF)	60
4.1. NEGATÍV TAPASZTALATOK ÉS VISELKEDÉS	64
ÖSSZEGZÉS.....	67
IRODALOMJEGYZÉK.....	67
TÁBLÁZATOK	68

5. INDIVIDUALIZMUS, ETATIZMUS ÉS A POLITIKAI ATTITŰDŐK KAPCSOLATA A BIZALOMMAL (JANKY BÉLA)	70
BEVEZETÉS.....	70
5.1. A BIZALOM ÉS A POLITIKAI-IDEOLÓGIAI ATTITŰDŐK KAPCSOLATA	70
5.2. A HIPOTÉZISEK.....	72
5.2.1. <i>Politikai beállítottság a bal-jobb skálán</i>	72
5.2.2. <i>A főáramba tartozó (nagy) politikai erőkhöz és ideológiákhoz való viszony</i>	74
5.2.3. <i>Etatizmus</i>	74
5.2.4. <i>Szolidaritás</i>	74
5.3. A VIZSGÁLT VÁLTOZÓK	75
5.4. A KÉTDIMENZIÓS ELEMZÉSEK	76
5.5. REGRESSZIÓS ELEMZÉSEK	78
5.6. ÖSSZEGZÉS.....	79
IRODALOMJEGYZÉK.....	80
6. BIZALOM, ÖNKÉNTESSEG ÉS A KÖZÜGYEK IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS (KOPASZ MARIANNA)	89
6.1. NÉHÁNY ADALÉK A BIZALOM FOGALMI MEGHATÁROZÁSÁHOZ.....	89
6.2. AZ ÖNKÉNTES SZERVEZETEKBE VALÓ RÉSZVÉTEL, AZ ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM ÉS A DEMOKRÁCIA ÖSSZEFÜGGÉSEI.....	91
6.3. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT.....	93
6.3.1. <i>Az önkéntesség és az általánosított bizalom összefüggései</i>	93
6.3.2. <i>Szervezeti tagság, bizalom, a politika iránti érdeklődés</i>	96
6.3.3. <i>Általánosított bizalom, az intézmények megbízhatósága és a korrupció</i>	97
IRODALOMJEGYZÉK.....	101
TÁBLÁZATOK	102
7. POLITIKAI ÖNBIZALOM, VÉLEMÉNYVEZÉREK ÉS A BIZALOM FORMÁI (BABARCZY ESZTER)	110
7.1. BEVEZETÉS.....	110
7.2. HIPOTÉZISEK	112
7.3. A BIZALOM FAKTORAI ÉS A POLITIKAI ÖNBIZALOM	113
7.4. AZ ELSŐ HIPOTÉZISRE (LÉTEZIK-E POLITIKAI ÖNBIZALOM?) KAPOTT EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	114
7.5. A MAGAS POLITIKAI ÖNBIZALOM MAGYARÁZÓ MODELLJE.....	115
7.6. A MÁSODIK HIPOTÉZIS TESZTELÉSEKOR KAPOTT EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA.....	117
7.7. POLITIKAI ÖNBIZALOM, BIZALMI ATTITŰDŐK ÉS ÉRTÉKEK	117
7.8. A HARMADIK HIPOTÉZIS TESZTELÉSÉNEK EREDMÉNYEI	119
7.9. A MAGAS POLITIKAI ÖNBIZALOM ÉS A KOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK	119
7.10. A NEGYEDIK HIPOTÉZIS TESZTELÉSÉNEK EREDMÉNYEI	120
7.11. VALÓBAN VÉLEMÉNYVEZÉREK-E A MAGAS POLITIKAI ÖNBIZALOMMAL RENDELKEZŐK?	120
7.12. AZ ÖTÖDIK HIPOTÉZIS TESZTELÉSÉNEK EREDMÉNYE.....	121
TÁBLÁZATOK.....	122
FÜGGELÉK	127
8. ÁLTALÁNOS BIZALOM ÉS A PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYRENDSZER IGÉNYBE VÉTELE (MEDGYESI MÁRTON)	133

8.1. BEVEZETÉS.....	133
8.2. A BIZALOM SZEREPE A GAZDASÁGI SZERZŐDÉSEKBEN: SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS ..	133
8.3. HIPOTÉZISEK	134
8.4. AZ ELEMZÉS VÁLTOZÓINAK MÉRÉSE	135
8.5. BIZALOM ÉS BANKOLÁS: EREDMÉNYEK	136
8.5.1. <i>Keresztábla-elemzés eredményei</i>	136
8.5.2. <i>Többváltozós elemzés</i>	137
8.6. KONKLÚZIÓ.....	139
IRODALOMJEGYZÉK.....	139
TÁBLÁZATOK	140

Vezetői összefoglaló

A jelen tanulmány a bizalomnak a mai magyar gazdaságban és társadalomban játszott szerepével kapcsolatos kutatás zárótanulmánya. A kutatás a TÁRKI 2004. decemberi Omnibusz-vizsgálata keretében lebonyolított kérdőíves vizsgálatra épül. A vizsgálat célja többes volt. Egyrészt tesztelni kívántuk az általánosított bizalom egyének közötti szóródásának néhány magyarázó hipotézisét. Másrészt az általános bizalomszint és annak a szakirodalomban gyakran vizsgált következménye (közügyek iránti érdeklődés, szervezeti tagság, politikai részvétel), valamint a bizalom és a pénzügyi tranzakciók közötti összefüggést akartuk megvizsgálni magyar adatokon. A zárótanulmány külön fejezete foglalkozik a lakosság által érzékelt bizalomhiány és a pénzügyi tranzakciók közötti összefüggést tárgyalja.

- A zárótanulmány első fejezete áttekinti a bizalom fogalmával kapcsolatos társadalomtudományi elméleteket. A bizalommal foglalkozó kutatások specifikus bizalom alatt arra vonatkozó várakozást értik, hogy mások (konkrét személyek vagy intézmények) adott szituációban egy bizonyos kiszámítható módon (általunk értékelve pozitívan) fognak viselkedni. Az általánosított bizalom ezzel szemben nem más, mint ha mindezt a kiválasztott/értékelt közösség egészére, pontosabban annak bármely, tetszőleges tagjára kiterjesztjük.
- Számos tapasztalati tény utal arra, hogy a magyar társadalom ténylegesen bizalomhiányos. Például a gazdaságban nagyon magas a készpénztartás aránya, lassan tud terjedni az olyan kereskedelem, amelyikben bizalomra van szükség a teljesítéshez (pl. internetes kereskedelem). A gazdaság számos ágazatában szükséges a nagy összegű készpénzes előlegezés ahhoz, hogy a kérdéses tranzakciók egyáltalán elinduljanak. Az európai értékvizsgálat keretében csaknem valamennyi európai országban feltették az ún. általánosított bizalomra vonatkozó kérdést. E vizsgálat eredményei szerint az országokat négy csoportba sorolva Magyarország az alsó közép csoportba tartozik az általánosított bizalom tekintetében. Az intézményekbe vetett bizalom tekintetében különösen alacsony a sajtóba (rádió, TV, újságok) és a szakszervezetekbe vetett bizalom. Ezzel szemben az igazságszolgáltatás és az EU intézményrendszerbe vetett bizalom szintje magasabb, mint másutt.
- Az állam a legtöbbet akkor teheti a bizalom építése érdekében, ha mindent megtesz a tulajdonjogok, a közbiztonság és más közjavak előállítása érdekében. Fontos az is, hogy a köz intézményei a saját területükön fair, átlátható procedúrákat kövessenek, egyenlő mércével mérjék az állampolgárokat. Fontos előrelépést jelenthet, ha az állam tartózkodik azoknak a tevékenységeknek az államosításától, amelyeket a civil társadalom és a magánszektor is el tudna végezni. Mindezeket túl az oktatás sokat tehet azért, hogy szubsztantív értékeket is átad (nevel) az iskoláztatás alsó szintjein és szakmai ethosz plántálását segíti elő a felső iskolai szinteken.
- A második fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy miképpen viszonyul a bizalom a társadalmi tőke elméletében gyakran tárgyalt más szociológiai jelenségekhez így a civil társadalombeli aktivitáshoz, a társadalmi normákhoz és a kapcsolati tőkéhez. A bizalom ezekkel a jelenségekkel összekapcsolódva a társadalmi tőke létrejöttének záloga és egyszersmind legfontosabb terméke.
- A társadalmi tőke elemeinek kapcsolódásai alapján négy csoportot különített el a tanulmány. A „kapcsolati tőkés” az adományozás, az általános emberek iránt érzett bizalom és az állam iránti elvárható bizalom mellett valamennyi kapcsolati tőkeformával rendelkezik. A második típust „helyi társadalmi tőkésnek” nevezte el a szerző. Ők aktív civil tagság és adományozás mellett a szomszédokba és

ismerősökbe vetik bizalmukat és a szomszédokkal élnek társadalmi életet. A harmadik típust az „általános bizalom letéteményese” elnevezéssel illették, amennyiben az állam és általános emberek iránti bizalom minden formája jellemző rá. Végül a negyedik típus a „duális bizalom gyakorlója”, aki miközben az államban bízik és vallja az államba való bizalom normáját, de azért a bajban leginkább a családjára számít.

- A társadalmi tőke egyes típusainak társadalmi háttéréről az állapítható meg, hogy a kapcsolati tőke ott magas ahol jelentős az igény a kapcsolatok kialakítására és van erőforrás ezek fenntartására. A „helyi tőkés”-ről azt tudtuk meg, hogy civil aktivitásával és bizalma irányával mintegy „a helybe” ruház be, de ezen túlmenően a társadalom egy átlagos tagja, különös mértékben nem jellemző rá semmilyen mértékű társadalmi jellemző. Az „általános bizalom letéteményese” jól integrált, magas társadalmi státuszú egyén, aki bízik és eligazodik, s ezért jól is érzi magát a világban. A „duális bizalom gyakorlója” az államtól és a családtól függő, erőforrás nélküli személy, aminek megfelel kormánypárti érzelme és sikeres veszélyelkerülő magatartása.
- A kötet harmadik tanulmánya az általánosított bizalom társadalmi meghatározóival foglalkozik, külön hangsúlyt fektetve a társadalmi mobilitásnak és a heterogén társadalmi csoportban való tagság szerepére. Keresztábra elemzés kimutatta, hogy az apa státuszához viszonyított társadalmi mobilitás együtt jár a bizalom magasabb fokával. Ugyancsak ki lehetett mutatni, hogy ott ahol homogén, vagy kiegyensúlyozottan vegyes összetételű anyagi szempontból a szomszédság, ott nagyobb fokú a bizalom. Ezenkívül az általánosított bizalom erőteljesen függ a szomszédokkal való kontaktuseremtés (beszélgetés) gyakoriságától. A baráti kör iskolai végzettség vagy politikai hovatartozása szerinti heterogenitása nem hatott a bizalomra. Ugyanakkor a többváltozós elemzésben szerepeltetve (logisztikus regresszió) a kérdezettek mobilitását illetve szomszédsági környezetének és baráti körének heterogenitását mérő változókat is, ezek közül egyik sem bizonyult az általánosított bizalom szintjét meghatározó szignifikáns hatású tényezőnek.
- Az elemzés eredménye szerint a többi változó hatását kiszűrve markáns hatása a lakóhely régió szerint besorolásának van: a közép-magyarországi régióhoz képest a bizalmatlanság esélye háromszoros az észak-magyarországi, és több, mint kétszeres a nyugat-dunántúli régióban. A 30 év alattiakhoz képest a harmincas generációra feleakkora eséllyel jellemző a bizalmatlanság. Hasonlóképp, az alkalmazottakhoz képest a bizalmatlanság a nyugdíjasokat és egyéb inaktívokat feleakkora eséllyel jellemzi. A jövedelmi szintet tekintve a legbizalmatlanabban az alsó jövedelmi negyedbe tartozók: hozzájuk képest a felső jövedelmi negyedbe tartozók csoportja szintén 50%-al alacsonyabb esélyben bizalomhiányos.
- A tanulmány 5.-8. fejezete a bizalom társadalmi és gazdasági következményeivel kapcsolatos hipotéziseket vizsgál. Az 5. fejezet bizalom és a politikai attitűdök kapcsolatát elemzi. A tanulmány vizsgálja azt, hogy az általános bizalom magasabb szintje együtt jár-e a radikális politikai irányzatok alacsonyabb elfogadottságával, kevésbé etatista és szolidárisabb beállítottsággal.
- Az alacsony bizalom szint a többváltozós elemzések szerint is együtt jár a radikalizmussal: a teljesen bizalmatlanok a többiekhez képest 76%-kal nagyobb eséllyel minősülnek radikálisnak a bal-jobb skálán elfoglalt pozíciójuk alapján. Ez összefügghet azzal, hogy az azok, akik kevésbé bíznak a jelenlegi politikai intézményrendszer fő képviselőiben, más, a főáramtól magukat markánsan megkülönböztető pártokat, politikai irányzatokat keresnek. Egy másik megközelítés lehet az, mely szerint akik nem bíznak az emberekben, általában nagyobb eséllyel utasítják el a többségnek vélt politikai véleményeket (kevésbé bíznak mások véleményében).

- Nem igazolódtott be az a várakozás, hogy más emberekkel szembeni bizalmatlanság az állami intézmények iránti igények fokozódásához vezet. A többváltozós statisztikai elemzés alapján a bizalomnak semmilyen hatása nem mutatható ki az állami versus egyéni felelősségről alkotott vélemény meghatározásában. Ugyanakkor bizalom és szolidaritás összefüggését a statisztikai vizsgálatok is megerősítik: a másokba vetett bizalom növekedésével növekszik az a meggyőződés, hogy az emberek közötti segítségnyújtás helyes és fontos a mai társadalmakban is. A teljesen bizalmatlanok a kontrollváltozók adott értékei mellett, az előző két csoport átlagához képest 93%-kal nagyobb eséllyel utasítják el a segítségnyújtás fontosságát.
- A hatodik fejezet elemzésének középpontjában a bizalomnak az önkéntes szervezeti tagsággal, az adományozással, a közügyek iránti érdeklődéssel, illetve a politikusokba vetett bizalommal való összefüggése áll. Az önkéntesség, a szervezeti tagság és az általánosított bizalom kapcsolatát illetően a tanulmány megállapítja, hogy az általánosított bizalom és az önkéntes szervezetekben való részvétel feltételezett összefüggését az eredmények csak részben erősítik meg. Egyértelműnek tűnik ugyanakkor a kapcsolat léte az adományozás és az általánosított bizalom között: az általánosított bizalom megléte – más változókat kontroll alatt tartva is – szignifikánsan növeli az önkéntes felajánlások előfordulási esélyét.
- Az adatok megerősítik azt a hipotézist is, hogy az önkéntes szervezetekben való részvétel nagyobb politikai aktivitással jár együtt, hiszen mind az egyesületek tagjai (sőt korábbi tagjai), mind pedig a más önkéntes szervezetek tagjai (és korábbi tagjai) között nagyobb az esélye a politika iránti érdeklődésnek, mint azok között, akik sosem léptek be ilyen szervezetekbe. A politika iránti mutatott érdeklődés és az általánosított bizalom között is szignifikáns kapcsolatot talált az elemzés.
- Az általánosított bizalom szintje összefügg mind a kormány, mind a politikusok, mind pedig a közigazgatás megbízhatóságáról alkotott véleményekkel: akik általában véve hajlanak a mások iránti bizalomra, azok kedvezőbben ítélik meg a kormány és a politikusok tevékenységét, a közigazgatás teljesítményét, illetve a korrupció kiterjedésének mértékét.
- A hetedik fejezet szintén a bizalom és a politikai szféra kapcsolatát elemzi. Az elemzés azt vizsgálja, hogy a társadalmilag és kulturálisan hatékonyabb, nagyobb önbizalommal rendelkező, környezetük véleményének befolyásolására képes egyének csoportja körülhatárolható-e és milyen a társadalmi összetétele. Az elemzésnek statisztikailag sikerült körülhatárolni ezt a csoportot. A magas politikai önbizalmat Magyarországon a háttérben meghatározzák a hagyományos társadalmi rétegződési mutatók, főként az iskolai végzettség, noha a felszínen olyan magatartási formákhoz kötődik, amelyek inkább a civil társadalomba való beágyazottság, a kapcsolati háló kiterjedtségével és a társas aktivitás magasabb szintjével függ össze.
- A politikai önbizalom a bizalom indikátoraival is összefügg. A magas politikai önbizalommal rendelkezők jobban bíznak másokban, és ennek oka azonban feltehetőleg az, hogy magasabb társadalmi tőkével rendelkeznek, így kevésbé kiszolgáltatottak, nem pedig egy olyan értékrendszer, amelyben a mások iránti bizalom együtt jár a szolidaritás és a mások iránti figyelmesség értékeivel. Ellenkezőleg, az az elszomorító kép rajzolódik ki potenciális véleményvezér csoportunkról, hogy míg magukban bíznak és erősen individualisták, a mások iránti törődés és gondoskodás nem tartozik fontos értékeik közé.
- A nyolcadik fejezet a bizalomnak a pénzügyi szerződésekre gyakorolt hatását vizsgálja. Az elemzés hipotézise szerint azonos társadalmi státuszú (életkorú, végzettségű, jövedelmei helyzetű) egyének közül az fogja nagyobb valószínűséggel pénzét valamilyen bankra, vagy pénzintézetre bízni, akinek a bankokkal/bankárokkal szembeni bizalma jelentősebb. Ugyancsak nagyobb valószínűséggel történhet ilyen

szerződéskötés akkor, ha a kérdőzött személynek általában az emberekbe vetett bizalma nagyobb. Bár a keresztábla-elemzés a bankárokba vetett bizalom szignifikáns hatását mutatta ki a különböző megtakarítási formákkal való rendelkezésre, a többváltozós elemzés egyetlen esetben, a bankbetéttel való rendelkezés magyarázatakor volt statisztikailag számottevő a bankárokba vetett bizalom hatása. Az általános bizalom esetében egyetlen esetben sem kaptunk ilyen eredményt.

- Az elemzés ugyanakkor feltételezte, hogy a bizalom szerepe összefügghet az informáltsággal: a jobban informáltaknak kevésbé van szükségük arra, hogy az ügynök megbízhatósága alapján döntsenek arról, hogy egy terméket megvásárolnak-e vagy sem, ők inkább képesek átlátni, hogy mennyire éri az meg nekik. Ennek megfelelően kimutatható, hogy a bizalom hatása eltérő a különböző iskolázottsági szinteken. A legfeljebb nyolc általánost végzettek körébe a bizalom számottevően növeli a pénzügyi termékekkel való rendelkezés valószínűségét, míg a magasabb iskolázottsági szinteken a bizalom hatása kisebb, mint a nyolc általános végzettek között.

Bevezetés (Medgyesi Márton – Tóth István György)

Az utóbbi két évtizedben a közgazdasági gondolkodás homlokterébe került néhány olyan fogalom, amelyek segítségével közelebb juthatunk a gazdaság társadalmi beágyazottságának megértéséhez. Az egyik legfontosabb ilyen a bizalom (vagy más esetekben társadalmi tőke) fogalma. A témáról számos elméleti és empirikus munka született már a nemzetközi irodalomban (áttekintést nyújt pl. Dasgupta–Serageldin, 1999), viszonylag kevés azonban a magyarországi alkalmazások száma. Ez a kutatás azt vizsgálta, hogy a bizalomnak, illetve a bizalomhiánynak mekkora szerepe van a mai magyar gazdaságban és társadalomban.

Kutatási tervünk három területen ígért előrelépést. Egyfelől elméleti elemző munka során igyekszünk tisztázni a kockázat, a bizonytalanság és a bizalom szerepét a lakosság és a gazdasági tranzakciók viszonyrendszerében. Megpróbáltuk ezeket az egyébként még a közgazdasági irodalomban is sokszor csak lazán definiált fogalmakat operacionalizálni. Áttekintettük a témába vágó nemzetközi és hazai irodalmat. Az operacionalizálás során a lehetséges területek közül arra fókuszálunk, hogy a lakosság és a pénzügyi intézményrendszer kapcsolatában hogyan értelmezhetők a fenti fogalmak. Ezután empirikus adatfelvételt végeztünk a lakosság körében. Ennek a kutatásnak a középpontjában a bizalom és a társadalmi részvétel fogalmi álltak. A kérdőív kiterjedt a kockázatvállalás és kockázatkerülés elterjedtségére és társadalmi meghatározóira, a gazdasági tranzakciókkal kapcsolatos bizalom és bizalmatlanság tényezőire, valamint ezekkel összefüggésben a társadalmi és közéleti részvétel változóira. A kutatás tematikája egy nagy reputációval rendelkező nemzetközi kutatássorozat 2004-es hullámához kötődik. Ennek az ún. ISSP kutatásnak a 2004. évi hulláma az ún. citizenship kérdőív keretében vizsgálja az állampolgári részvétel és a bizalom tematikáját. Ez a tanulmány ennek a kutatásnak az első összefoglaló zárótanulmánya. A zárótanulmány középpontjában a bizalom és a társadalmi részvétel fogalmi állnak. Megvizsgáljuk, hogy milyen kapcsolatban van a szélesebb értelemben vett társadalmi bizalom és a társadalmi tőke. A tanulmány következtetéseket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy milyen eszközökkel lehetséges bizalomhiányos helyzetek leküzdése. A zárótanulmány külön hangsúlyt helyez arra, hogy megvizsgálja a lakosság által érzékelt bizalomhiány és a pénzügyi tranzakciók közötti összefüggést.

A vizsgálatban szereplő bizalom kérdéssor célja többes volt. Egyrészt tesztelni kívántuk az általánosított bizalom egyének közötti szóródásának néhány magyarázó hipotézisét. Másrészt az általános bizalomszint és annak a szakirodalomban gyakran vizsgált következménye (közügyek iránti érdeklődés, szervezeti tagság, politikai részvétel), valamint a bizalom és a pénzügyi tranzakciók közötti összefüggést akartuk megvizsgálni magyar adatokon. Ezekon kívül egy módszertani kérdést is próbáltunk némileg körbejárni, nevezetesen azt, hogy hogyan függ össze az általánosított bizalom szokásos mérése, más bizalom-kérdésekkel. Mindezek figyelembe vételével a jelen kötet az alábbi felépítést követi.

Az első fejezet egyrészt a bizalom fogalmának társadalomtudományokban szokásos használatába vezeti be az olvasót. A fejezet áttekinti a bizalom fogalmának kapcsolatát más kapcsolódó fogalmakhoz, elsősorban a társadalmi tőke fogalmához, bemutatja a bizalom fogalmának különböző fajtáit, a specifikus személyek felé irányuló, az általánosított, valamint az intézményekbe vetett bizalmat. A fogalmi tisztázások mellett a fejezet kitér arra is, hogy milyen pozitív illetve negatív következményei lehetnek a gazdaságban, illetve a társadalomban a magas általános bizalomszintnek. A tanulmány kitér arra is, hogy milyen eszközökkel befolyásolható egy társadalomban a bizalom szintje.

Kutatásunkban kísérletet tettünk arra, hogy az általánosított bizalom szokásos kérdezési technikája mellett más indikátorokat is találjunk a fogalom mérésére. Az általánosított bizalom fogalmát a szociológiai irodalomban leggyakrabban azzal a kérdéssel mérik, hogy a válaszadó véleménye szerint általánosságban az emberekben meg lehet-e bízni. Bár ennek

a kérdésnek a szerepeltetése nemzetközi sztenderddé vált, és alkalmasnak bizonyult nemzetközi és időbeli összehasonlító vizsgálatokban a bizalomszint különbségeinek mérésére, érdemesnek tűnik tovább keresni a fogalom mérésének más lehetőségeit is. Egyrészt tágítottuk a lehetőségeket olyan irányba, hogy kérdőívünk alapján vizsgálni lehet azt, hogy az általánosított bizalom mennyire függ össze a szomszédságban élők, a távolabbi ismerősök illetve a munkatársak iránti bizalommal. Feltettünk két másik, a szakirodalomban előforduló kérdést is a bizalom fogalmának pontosabb mérése céljából.

A második fejezetben azt kutatjuk, hogy miként viszonyul egymáshoz a bizalom és a társadalmi tőke fogalma. A társadalmi tőke négy eleme a civil társadalomban való részvétel, a bizalom, a kooperációt támogató normák és a kapcsolati tőke. A fejezet azt vizsgálja, hogy a társadalmi tőke egyes elemeihez tartozó kérdések hogyan milyen kapcsolódási mintákat mutatnak az egy tőkefajta között és az egyes tőke-elemekben belül is.

A harmadik és negyedik fejezet az általánosított bizalom egyének közötti különbségeinek magyarázatára javasolt hipotézisek érvényességét vizsgálja. Az általánosított bizalom magyarázatánál egyik hipotézisünk szerint a társadalom többféle csoportjának ismerete, többféle csoporttal kapcsolatos tapasztalat csökkenti az általános bizalmatlanságot. A harmadik fejezet ennek szellemében arra keresi a választ, hogy a társadalmi mobilitás illetve vegyesebb összetételű társadalmi csoportokhoz tartozás milyen hatással van az általános bizalomszintre. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy bizalmatlanság nemcsak abból fakadhat, ha valaki egy számára ismeretlen társadalmi csoporttal kerül kapcsolatba. A bizalmatlanság forrása lehet az is, hogy valakiről/valakiről kedvezőtlen tapasztalatok halmozódnak fel. A hipotézis szerint azoknak, akik már váltak mások nem kooperatív viselkedésének áldozatává alacsonyabb lesz az általánosított bizalom szintje. A kedvezőtlen tapasztalatoknak illetve, bűncselekmény áldozatává válásnak a bizalomra gyakorolt hatását járja körül a negyedik fejezet.

A bizalom mérése és egyének közötti szóródásának magyarázata mellett harmadik célja kutatásunknak az volt, hogy a bizalom társadalmi következményeivel kapcsolatos hipotéziseket vizsgáljunk magyar adatokon. Az 5.-től 8.-ik fejezetig a bizalom hatását vizsgáljuk különböző részterületeken. Az itt következő első három elemzés mind a bizalom és a politikai viselkedés illetve a politikai viselkedés szempontjából fontos attitűdök, vélemények kapcsolatát elemzi. Az utolsó, 8. tanulmány a bizalomnak a banki, pénzügyi termékek iránti keresletre gyakorolt hatása kapcsán mutatja be, hogy az általánosított bizalom magas szintje nemcsak a politikai szférában, hanem a gazdasági viselkedés befolyásolásában is szerepet játszhat.

Az ötödik fejezet a bizalomnak egyes politikai attitűdökre gyakorolt hatását kutatja. Egyrészt feltételezhető, hogy azok, akik másokkal szemben bizalmatlanok, azok körében nagyobb az igény az állami beavatkozásra, arra, hogy problémáikat az állam oldja meg. A bizalmatlanság, tehát egy etatista politikai beállítódással járhat együtt. Ugyancsak valószínű, hogy az emberekbe vetett bizalom azt is magyarázza, hogy mennyire hajlamos szolidaritást mutatni valaki embertársaival kapcsolatban.

A bizalommal kapcsolatos társadalomtudományi irodalom leggyakrabban vizsgált hipotézise, minden bizonnyal a magasabb általános bizalomszintnek a nagyobb közügyek iránti érdeklődést eredményező hatása. Ezért a hatodik fejezet elemzésének középpontjában a bizalom és az adományozás, a közügyek iránti érdeklődés, az önkéntes szervezeti tagság, a politikusokba vetett bizalom és a korrupcióra vonatkozó véleményekkel való összefüggése áll.

A hetedik fejezet szintén a bizalom és a politikai szféra kapcsolatát elemzi. Az elemzés azt vizsgálja, hogy a társadalmilag és kulturálisan hatékonyabb, nagyobb önbizalommal rendelkező, környezetük véleményének befolyásolására képes egyének csoportja egybeesik-e valamelyik rétegződési modell szerinti elitcsoporttal, s ha igen, melyikkel, és milyen mértékben. Egy ideálisnak tekinthető modern társadalomban, amelyben a civil cselekvés kultúrája fejlett, nem csak az elitcsoportok tagjai rendelkeznek önbizalommal, és

nem is csak az elitcsoportok képesek hatékonyan befolyásolni környezetüket. A tanulmány tehát abból az elméleti szintű meggyőződésből táplálkozik, hogy a magas önbizalommal és társas hatékonysággal jellemezhető csoportok számossága, szociodemográfiája és a hagyományos elit-csoportokhoz való viszonya bizonyos értelemben mérőszámai a civil társadalom fejlettségének.

Nemzetközi kutatási eredmények mutatták be, hogy az általánosított bizalom magas szintje a pénzügyi intézményrendszer fejlettségére is hat. A pénzügyi (pl. kölcsön) szerződések magas szintű bizalmat követelnek a szerződő felektől. Fejlett tőkepiacokon nem egy adott személybe vetett bizalomnak, hanem az általános bizalom szintjének, illetve a pénzintézetekbe vetett bizalomnak lehet szerepe. Különösen érdekes ez a kérdés akkor, amikor a banki szolgáltatások technológiai fejlődése (internetes bankolás, bankkártya) egy sor újfajta visszaélésre ad alkalmat. A nyolcadik fejezet tehát az általánosított bizalom és a pénzügyi termékek igénybe vétele közötti kapcsolatot vizsgálja figyelembe véve a különböző intézményekbe (felügyelet, bíróság) vetett bizalmat is,

Programunk alapkutatás jellegű, ennek megfelelően az elsődleges célunk az alapvető összefüggések tisztázása volt. Úgy véljük, hogy a munka ezzel a jelentéssel nem véget ér, hanem új szakaszba érkezik. Egy következő feladat lesz, hogy azokat az összefüggéseket, amelyeket sikerült tisztáznunk, megpróbáljuk egy lépéssel közelebb hozni a gazdaság napi működéséhez is. Ezzel az a célunk, hogy közvetlen hidat teremtsünk az alapkutatási eredmények és a gazdasági szereplők számára levonható tanulságok között.

1. Bizalomszint, kötelezettségi hálók és társadalmi tőke: előtanulmány¹ (Tóth István György)

1.1. Bizalom és bizalmatlanság

A társadalom tagjainak együttműködése az egymás iránti bizalom nélkül teljességgel lehetetlen lenne. Normál körülmények között nem mérlegeljük, felbontsuk-e a levelet, amelyet a postás hozott, vagy először fordulunk tűzszerészhez. Elhisszük az érkező busz vezetőjének, hogy a feltüntetett úticélhoz visz el bennünket. Bízunk abban, hogy a boltban a visszajáró pénz nem hamis, bemutatkozáskor kezet fogunk a másik emberrel. Egy megállapodás aláírásakor, mivel nincs olyan, hogy „tökéletes szerződés”, mindig bízunk abban, hogy a másik nem fog a nem szabályozott kérdések tekintetében visszaélni a bizalommal. Bízunk abban, hogy ügyfelünk fizet a jövőben, ha mi szállítottunk, és hogy megtakarításainkat tényleg visszakapjuk a banktól/társadalombiztosítástól.

Néha azonban szükségünk van egy egészséges bizalmatlanságra is. Sokszor akkor is fennmarad bennünk a gyanakvás minimális szintje, ha egyébként teljesen megbízunk valakiben/valamiben: lenézünk, mielőtt utána ugrunk valakinek a sziklaszirtről. Megnyugtatónak tartjuk, ha működik a bűnüldözés, vagy az igazságszolgáltatás, de jó, ha őket kiegészíti tevékenységével az ügyészség, hogy mindegyiket kontrollálja a számvevőszék, az ombudsmanok, a sajtó, a sajtón belül a verseny, stb. Összességében tehát tisztában vagyunk azzal, hogy bizonyos társadalmi intézmények, hatalmi ellensúlyok azért vannak, mert teljesen mégsem akarunk a kormányzatban, parlamentben, nagyvállalatokban stb. bízni. És ez így lenne rendjén.

A tanulmányban amellet érvelek, hogy elvileg létezik a bizalomnak és a bizalmatlanságnak egy megfelelő keveréke, viszont a valóságban a magyarországi viszonyok között vészesen nagyfokú a bizalomhiány. Végezetül néhány olyan teendőt sorolok fel, amelyekkel közösségi intézményeink működése révén növelhető a közbizalom szintje.

1.2. Az általánosított bizalom

Itt, most, e gondolatmenet céljára specifikus bizalom alatt értsünk arra vonatkozó várakozást, hogy mások (konkrét személyek vagy intézmények) adott szituációban egy bizonyos kiszámítható módon (általunk értékelve pozitívan) fognak viselkedni. Az általánosított bizalom nem más, mint ha mindezt a kiválasztott/értékelt közösség egészére, pontosabban annak bármely, tetszőleges tagjára kiterjesztjük. Az általánosított bizalom tehát nem más, mint egy arra vonatkozó várakozás, hogy a közösség egyes tagjai, ha bizonyos szituációba kerülnek (egyessel és bármelyikük), azonos módon fognak viselkedni (a hadsereg tagjai közül bármelyik hős lesz), függetlenül attól, hogy melyikük kerül az adott helyzetbe. Az általánosított bizalom tehát a közösség egészének (vagy tetszőleges tagjainak) viselkedésével kapcsolatos várakozás, lényegében a közösség bármelyik tagjával szemben.

Összességében tehát a bizalom irányulhat a közvetlen környezet, ismerősök, barátok felé, ismeretlenek, idegenek felé, és ezen kívül lehet bizonyos intézmények működésével

---

¹ A tanulmány korábbi változata elhangzott a Nadasdy Alapítvány „Egyén és társadalom. A bizalom helyreállítása” című konferencián 2004. augusztus 6-án.

kapcsolatosan is pozitív vagy negatív várakozásunk. A bizalom rádiusza az a társadalmi kör, amelyre a közös normák, viselkedési szabályok és elkötelezettségek kiterjednek. (Fukuyama 1997) Bizonyos társadalmakban ez lehet nagyon szűk: tradicionális közösségekben, bizalomhiányos társadalmakban, esetleg olyan értékek által átítatott társadalmakban, amelyek a szűk vérségi közösséget minden egyéb elé helyezik (pl. a konfuciánus értékek alapján szervezett Kínában), vagy ahol a tartós hierarchikus, centralizált rendszer atomizálta a társadalmat (például a felvilágosodás után Franciaországban, vagy a középkortól a legújabb korig átívelő módon Dél-Olaszországban). Más esetekben a bizalom rádiusza univerzálisabb, tágabb társadalmi körökre terjed ki. Túlmutat a családon, megengedőbb az idegenekkel szemben (mint például a mai Skandináviában, a polgárosodás fázisában levő erős céhes gyökerekkel és önkormányzatisággal rendelkező Németalföldön és más közösségekben).

1.3. A bizalom kötelékei

A bizalomnak, bizalmi alapon működő kapcsolatoknak aszerint, hogy milyen funkciót töltenek be a társadalomban, alapvetően háromféle válfaja van. Az első, a megkötő (*bonding*) társadalmi hálózat vérségi, rokonsági és egyéb primordiális kötelékeket jelent. Azokban a bizalmi körökben, ahol a megkötő bizalmi hálók uralkodnak, nem szükségesek külön intézményi garanciák ahhoz, hogy a várakozásaink teljesüljenek. Az adott közösségben általában feszes normarendszer uralkodik, megszabva a jó és a rossz, a helyes és a helytelen viselkedés szabályait. Ezek a szabályok többé-kevésbé kiszámíthatók, megszegésük esetén világos szankciókkal és kikényszerítő mechanizmusokkal. Viszont ezeknek a köröknek a határai egyben szakadékot is jelentenek más közösségekkel való kapcsolatban. A családcentrikus kultúra lokális bizalmi hálót épít, de ez korlátoz is. Ha ugyanis a bizalom csak egy behatárolt közösségi egységre korlátozódik, ott feltétlen, de a kívülállókval szemben gyanakvó, akkor a gazdasági és társadalmi integráció körön kívül kerülése korlátos, ennél fogva a szervezetek növekedése és hatékony méretűvé fejlődése is korlátos. A másik csoportba tartozó áthidaló (*bridging*) kapcsolatok lazábbak. Egymáshoz lazán kapcsolódó, de belül viszonylag sűrű szövésű hálókat kötnek össze. Ezeknek az áthidaló kapcsolatoknak nagyon fontos szerepük van a szegregált, egymástól eltérő kultúrák összekötésében, az információk, tudás, innovációk, ismeretek szállításában. Az áthidaló tőkének ezért a tágabb közösség hatékonysága, innovációs képessége és növekedési képessége szempontjából egyaránt alapvető jelentősége van. A bizalom harmadik típusát azok az összekötő (*linking*) kapcsolatok adják, amelyek hatalom, társadalmi státusz, munkamegosztásban elfoglalt hely alapján egymástól hiererchikusan elváló társadalmi csoportokat kötnek össze. Nem szükséges külön kiemelni, hogy a társadalmi kohézió szempontjából milyen nagy jelentősége lehet az efféle kapcsolatoknak.

A bizalom maga relációs természetű, több oldalú, több szereplő közötti viszony, bizonyos tekintetben sokkal inkább a közösségnek a jellemzője, semmint az egyes egyéneknek.

1.4. Kockázat, bizonytalanság és bizalom

Kockázat, bizonytalanság és bizalom számos értelemben ugyanannak a jelenségkörnek a különböző elemei. Bármilyen döntést is hozunk, annak a ránk és környezetünkre gyakorolt hatásai mindig számos, általunk nem, vagy csak hiányosan ismert tényezőktől függenek. A bizonytalanságok egy része a velünk interakcióban levő más szereplők lehetséges

reakcióival kapcsolatosak. Ha létezik a lehetséges reakcióknak egy bizonyos köre, amelyet nyugodtan kizárhatunk a reálisan várható alternatívák közül, akkor számunkra a bizonytalanság az adott tekintetben lecsökkent. Ha tehát egy olyan világban élünk, amelyben a közvetlen üzletfeleinkről joggal feltételezhetjük, hogy nem fognak becsapni bennünket, vagy nem fognak visszaélni a helyzettel, esetleg a rendelkezésükre álló információkkal, kevesebb bizonytalansággal kell számolnunk. Alacsonyabb bizalomszint esetén viszont több kockázatra és bizonytalanságra kell felkészülnünk.

Ha adott közösségben bizalomhiányos állapot van (akár azért, mert nincsenek elsődleges kötelekeket biztosító közösségek, akár azért, mert léteznek, de nem kötik össze őket lazább áthidaló hálózatok), akkor az a közösségre nézve számos költséggel jár együtt. Ha bizalom nincs, akkor vagy a csere/adásvétel feltételeinek körülírása lesz költséges, vagy a jogok kikényszerítése, vagy mind a kettő. Ez így van a személyközi kapcsolatokban és a szervezetek életében is.

1.5. A bizalomhiány költségei

A bizalomhiány a társadalomnak és a gazdaságnak egyaránt súlyos költségeket okoz (Kornai, 2004). Maguknak a bizalomhiányból fakadó költségeknek több típusa van. Először is, egy bizalomhiányos közegben magasabbak lesznek maguknak a tranzakcióknak a költségei. Nem elég az adott szó, vagy a rábólintás, aprólékos szabályozásra, végeláthatatlan hosszúságú szerződésekre, jogi formulákra van szükség. Másodszor, megnövekszenek a helyzettel való visszaélést megelőző intézmények költségei. Szükségessé válik a biztonsági zárok, biztonsági szolgálatok, házőrző kutyák és más elrettentő/monitorozó eszközök alkalmazása. Harmadszor, szükségessé válik a jogkikényszerítés és a jogviták eldöntésére privát vagy közösségi intézményi garanciák kiépítése. A súlyosabb helyzet akkor alakul ki, ha a közösség tagjaiba vetett bizalom helyett felépülő állami/közösségi intézményekben is megrendül a bizalom. Ekkor léphetnek be a magán intézmények (verőlegények, magán hadseregek). Ha a bizalom körei nem eléggé nyitottak, vagy éppenséggel exkluzívak, akkor (negyedszer) megdrágulhatnak a bizalom köreibe való bekerülés költségei, illetve kialakulhatnak a bizalmatlan helyzetek entrópiájának csökkentését ígérő vámszedők, védelmi pénzt szedők, akinek a fenntartása közösségi szinten roppant költséges lehet.

A bizalomhiány költségei közé tartoznak azok a hatások, amelyek a gazdasági vállalkozások hatékony működését gátolhatják. A bizalom a vállalati növekedés első fázisában csökkenti a költségeket. Utána azonban a növekedéssel eljuthatunk egy olyan állapotba, amikor a szervezet már a méretek okán is kénytelen formális procedúrákat alkalmazni, ez viszont azokat a tranzakciókat is megdrágíthatja, amelyeket korábban bizalmi kapcsolatok építettek. Továbbá: a bizalomhiány csökkenti az innovációs kapacitást a társadalomban, hiszen azokban az alá- és fölérendeltségi viszonyok alapján leképezett szervezetekben, amelyekben a hierarchikus viszonyok alapja a feladatok egyszerűsítése, darabolása, a kis szervezeti, vagy technológiai innovációkra leginkább képes egyének motivációjukat veszítik arra, hogy újítsanak, vagy hogy egyáltalán gondolati erőfeszítéseket tegyenek a rossz, nem hatékony, vagy túlhaladott szervezeti, technológiai gyakorlatok megváltoztatására. Ha túlzottan szűk az a bizalmi rádiusz, amelyen belül a tranzakciók meg tudnak valósulni, akkor az a gazdasági tevékenységet szűk keretek közé szorítja (például a vállalatméret nem tudja elérni a lehetséges és gazdaságilag ésszerű nagyságrendet).

Végezetül, de egyáltalán nem utolsó sorban, ha egy társadalomban nem léteznek a spontán társas készségekre épülő bizalmi körök, akkor az atomizált lesz és sokkal nagyobb lesz az esélye a nem demokratikus gyakorlatok térhódításának.

1.6. Bizalomhiány a mai magyar társadalomban

Ezek tehát az elvi lehetőségek. Arra, hogy a magyar társadalom ténylegesen bizalomhiányos, számos tapasztalati tény utal. Igaz, ezek anekdotikus tapasztalatok, hiszen szisztematikus vizsgálat kevés született eddig. Tudjuk azonban, hogy Magyarországon számos esetben túlbonyolítottak és a hatékony gazdasági tranzakciókat akadályozóak a magánjogi szerződések és a közbeszerzés jogi formulái. A közbeszerzési procedúrák ma már egészen abszurd előírásokat tartalmaznak, az eljárások hossza a tartalmi kivitelezést kérdőjelezi meg, lényegében az egész államapparátus benuházáásával járnak együtt. A gazdaságban nagyon magas a készpénztartás aránya, lassan tud terjedni az olyan kereskedelem, amelyikben bizalomra van szükség a teljesítéshez (valószínűleg ezért terjed például ennyire lassan az internetes kereskedelem). A gazdaság számos ágazatában szükséges a nagy összegű készpénzes előlegezés ahhoz, hogy a kérdéses tranzakciók egyáltalán elinduljanak. Nagyon valószínű az, hogy a magyarországi átlagos vállalatméret (természetesen csak az organikusan alakult cégekre gondolva, a multikra itt nem) kisebb, mint amekkora egy magasabb bizalomszintű társadalomban lehetne. A bizalomhiány jele lehet a biztonsági iparban foglalkoztatottak magas aránya a gazdaságban, a jogi esetek magas száma és az igazságszolgáltatás folyamatainak elhúzódása. Számos olyan eset van, amikor a gazdaságban pontosan azért kell fizetnünk, mert a bizalmatlanság általános légkörében jóindulatot, megfelelő bánásmódot szeretnénk biztosítani magunknak. Az efféle védelmi pénzek legkirívóbb, de nem egyedi esete az egészségügyi rendszert átható hálapénz rendszer.

A bizalomhiánynak azonban nem csak a gazdaságban, hanem a közvéleményben is megmutatkoznak a jelei. Tudjuk, hogy a közvélemény-kutatásokban nagyon magas a bizalmatlanságot elárulók, a rendszer fair működését kétségbe vonók száma és kicsi azoké, akik általában véve bíznak az emberekben. 2000 táján az *Európai értékvizsgálat* keretében csaknem valamennyi európai országban feltették az ún. általánosított bizalomra vonatkozó kérdést. E vizsgálat eredményei szerint az országokat négy csoportba sorolva Magyarország az alsó közép csoportba tartozik az általánosított bizalom tekintetében (1. táblázat). A megkérdezettek mintegy ötöde vallja azt, hogy „a legtöbb emberben meg lehet bízni”, miközben a válaszadók csaknem nyolcvan százaléka szerint „az ember sohasem lehet elég óvatos”. Érdeemes megfigyelni, hogy a dánoknál, a svédeknel, a hollandoknál és finneknel ez az arány mintegy hatvan-negyven százalékos, míg a román, szlovák, lett, lengyel és görög társadalmakban húsz százalék alatti a másokban bízók aránya. Máshonnan azt tudjuk, hogy például a vizsgált új európai országokban az intézményekbe vetett bizalom általában alacsony, legalábbis alacsonyabb, mint az ismerősökbe vetett bizalom mértéke. (Rose, 2002)

A társadalom normális működése szempontjából nagyon fontos az is, hogy az állampolgárok mennyire bíznak a társadalom intézményeinek működésében. Az, hogy egyet nem értésük esetén elhiszik-e, hogy a bíróság a leghatékonyabb módja a viták rendezésének, hogy gyermekeik jó helyen vannak az iskolában, hogy rossz közérzetük esetén helyesen teszik, ha orvoshoz fordulnak, vagy éppen hogy a befizetett adóikat valóban arra a célra használják-e, amire tőlük azokat elkérték. A bizalomhoz persze elsősorban az kell, hogy maguk a szóban forgó intézmények ténylegesen legalább többé-kevésbé a főbb alapcéljaikkal összhangban működjenek, amelyek érdekében létrehozták őket, és ha esetenként ettől eltérnek, képesek legyenek önerejükkel korrigálni működési gyakorlatukat.

Egy friss (2004 tavaszán), az EU megbízásából készített vizsgálat (European Commission, 2004) adatai szerint az intézményekbe vetett bizalom Magyarországon általában alacsonyabb, mint nyugaton, és mint a többi kelet-európai ország jelentős részében (2.

táblázat). Ezen belül is különösen alacsony a sajtóba (rádió, TV, újságok) és a szakszervezetekbe vetett bizalom. Ezzel szemben az igazságszolgáltatás és az EU intézményrendszerbe vetett bizalom szintje magasabb, mint másutt.

Más, szociológiai adatfelvételek alapján jól tudjuk, hogy az emberek jelentős része szkeptikus az előrejutás feltételeivel kapcsolatban. 2001-ben Magyarországon a megkérdezettek valamivel több, mint nyolcvan százaléka vélte úgy, hogy „aki vinni akarja valamire, az rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon” (3. táblázat). Az a válasz, hogy az érvényesüléshez szükséges dolog a szabályok áthágása, feltűnő stabilitást mutatott az 1990-es évek során: 1993 és 2001 között alig változott, ha igen, akkor inkább növekedett az ezzel a megállapítással egyetértők aránya.

Mindez persze nem azt jelenti, hogy az emberek szeretnék ezt az állapotot. A kilencvenes évek során Magyarországon nyolcvan százalék körül volt azoknak az aránya is, akik szerint helytelen, ha egy adófizető nem vallja be a teljes jövedelmét, hogy kevesebb jövedelemadó fizessen, és még ennél is magasabb volt azoknak az aránya, akik helytelenítették, ha valaki hamis adatokat ad magáról azért, hogy megkapjon olyan állami támogatást, ami nem illeti meg. (Tóth, 1999, valamint 4. és 5. táblázatok)

Noha igaz az, hogy Magyarországon a kilencvenes években az elítélő attitűd fokozatosan nagyobb teret kapott az elmúlt évtizedben, a nemzetközi összevetések még mindig nagyon elgondolkodtatók. Egy 1999-es TÁRKI vizsgálat szerint Magyarországon, úgy tűnik, kisebb mértékben ítélik el az adócsalást, mint Lengyelországban vagy Csehországban (6. és 7. táblázatok). Nálunk a megkérdezettek fele, Lengyelországban csaknem kétharmada, Csehországban pedig valamivel több, mint hetven százaléka tartotta az állam becsapásának, tehát elítélendőnek azt, ha egy adófizető nem vallja be a teljes jövedelmét azért, hogy kevesebb adót kelljen fizetnie. A cseheknek kevesebb, mint húsz, a lengyeleknek harminc, a magyaroknak viszont több mint negyven százaléka tartotta megbocsáthatónak az adócsalást a vizsgálat időpontjában. Nem találunk ekkora különbséget az országok között akkor, amikor a támogatásokkal kapcsolatos csalások megítéléséről esik szó. Mindegyik országban nyolcvan százalék körül van azoknak az aránya, akik szerint elítélendő, ha valaki hamis adatok szolgáltatásával igyekszik valamilyen állami támogatáshoz jutni

1.7. Mi és a többség: hogy vélekedünk másokról?

Már többször volt szó a bizalmi viszonyok relációs és kondicionális természetéről. Azt, hogy mennyire bízunk másokban, alapvetően befolyásolja, hogy milyen képünk/elképzelésünk van arról, hogy mások egy adott szituációban hogyan viselkednének. Ilyenkor aztán nagy tere lehet az önbeteljesítő proféciáknak. Ha azt hisszük, mások x helytelen dolgot fogják cselekedni és magunk is ennek megfelelően viselkedünk, akkor könnyen lehet, hogy mások még akkor is áttérnek x-re, ha éppen akkor, amikor mi a viselkedésünk megváltoztatásáról döntöttünk, nem úgy viselkedtek.

Nagyon kevés ismeretünk van az efféle tényekről, de bizonyos kísérleteket azért elvégezhetünk. Egy vizsgálatunkban, amikor arra voltunk kíváncsiak, hogy az emberek mennyire bíznak meg a társadalmi intézményekben, rákérdeztünk arra is, hogy ők maguk, illetve mások az országban hogyan viselkednének, ha szomszédjukhoz betörnek, és ők veszik észre először. Miközben a megkérdezettek 85 százaléka magáról azt gondolja, hogy a rendőrséget értesítené, az ezt válaszolókat mintegy egyharmada szerint a többség viszont nem csinálna semmit. (8. táblázat) Ez tehát egyfajta negatív és valószínűleg megalapozatlan bizalmatlanságot tükröz a társadalom többségével kapcsolatban.

1.8. A felhalmozott bizalmi tőke: miért nincs minden veszve?

Persze azért összességében még sincs minden veszve. Hogy valamekkora szerepe a felhalmozott bizalmi és kapcsolati tőkének mégiscsak van Magyarországon, arra éppenséggel a gazdasági átmenet során felhalmozott tapasztalatok egy része utal. Magyarországon a gazdasági átmenet viszonylag simán, nagyobb társadalmi kataklizmák nélkül lezajlott. Magyarország a belső körében van annak a tranzíciós rádiusznak, amelynek a két végpontján egyfelől a kelet-közép-európai országok, másfelől pedig egyes volt szovjet tagköztársaságok vannak. A közép-kelet európai országokat a felhalmozott emberi tőke magasabb értéke, a viszonylag jelentős mértékben jelenlévő köztes csoportok és a relatíve kisebb mértékben szerepet játszó megkötő csoportok jellemezték. Ezzel szemben a volt szovjet tagköztársaságok egy részét ennek éppen az ellenkezője jellemezte: alacsonyabb szintű emberi tőkefelhalmozás, kevés társadalmi tőke (mert a mesterséges köztes intézményeket csak az erőszak tartotta egyben) és látens, de a rendszerváltás után erőteljesen aktivizálódó lokális kötelékek.

Annak tehát, hogy Magyarország viszonylag kedvezően jöhetett ki az átmenetből, (hipotézisem szerint és egyébeken mellett) két főbb oka volt. Egyfelől az átmenet elején rendelkezésre állhatott a humán tőke (amelyet leginkább az iskolázottság magasabb szintje jelez) jelentős mértéke. Másfelől a magyar társadalomban nem haladta meg a kritikus mértéket a megkötő társadalmi tőke szerepe. Ugyanakkor abban, hogy az átmenet lehetett volna sikeresebb és kevésbé fájdalmas is, jelentős mértékben az áthidaló társadalmi tőke, a társadalom civil szövetének hiányos volta lehetett az egyik legfontosabb oka.

1.9. A bizalom építése

Végezetül: rátérhetünk a tulajdonképpeni fő kérdésre: mit kell tennünk a bizalom építése érdekében? Először is, fontos megértenünk: a bizalom felépülése és leépülése nem szimmetrikus folyamatok. Miközben a leépülés megindulásához néhány szórványos negatív tapasztalat elégséges, a bizalom felépüléséhez pozitív, egymást szisztematikusan megerősítő tapasztalatok tömege szükséges. Másodszor, a bizalomépítés stratégiája szempontjából fontos lenne tudnunk, hogy mélyen gyökerező kulturális tradíciók hiányában, illetve azok kiegészítéseképpen milyen, gondosan megtervezett intézményi innovációk alapján lehetséges bizalomteli kapcsolatok felépítése. Azt, hogy valószínűleg sokat számít az intézményi berendezkedés milyensége is, illusztráljuk itt egy Thomas Schellingtől származó példával. Az ő példája szerint képzeljük el, amint emberek egymás mellett ülnek, és újságot szeretnének olvasni. „Ha mindenkinek 100 wattra van szüksége ahhoz, hogy olvasni tudjon és mindenki a szomszédjától a saját égő mintegy felének megfelelő fényt kap, és mindenkinek csak 60 wattos égője van, akkor mindenki tud olvasni, ha saját maga és két szomszédja egyaránt égve tartja a lámpát. Ha körbe ülnek, mindenki égve tartja a lámpáját, ha mindenki más is ezt teszi és senki, ha a saját szomszédjai nem teszik. Ha azonban sorba vannak rendezve, a szélen ülők nem tudnak olvasni semmiképpen, lekapcsolják a villányaikat és így lassan, de biztosan minden lámpa kialszik”- érvel Schelling. (Schelling 1978: 214) Ebből a példából két dolgot tanulhatunk: a.) bizonyos esetekben az egymásra utaltság és a koordinációs normák fontosak a kollektív célok elérése érdekében és b.) az intézményi berendezkedés igenis számít efféle relációsan érvényesülő közjavak esetében. A kormányzatoknak nagyon óvatosan kell eljárniuk a bizalom építése érdekében (persze ha egyáltalán van erre szándékuk), hiszen a bizalom és a társadalmi tőke többnyire nem a kormányzati tevékenységből fakadnak. Sőt, az államnak azzal is tisztában kell lennie, hogy a centralizált állam nem csak úgy rombolhat bizalmat, hogy közvetlenül hierarchikus rendbe szervez és összetöri a horizontális hálózatokat, hanem úgy is, hogy közvetetten, ha az általa

létrehozott intézmények eljelentéktelenítenek/kiszorítanak elsődleges társadalmi közösségeket (például generációk egymásra utaltságát lazítva a társadalombiztosítás révén, családokat a gyermekintézmények és az oktatás kiterjesztése révén, és más módokon).

Az állam a legtöbbet akkor teheti a bizalom építése érdekében, ha mindent megtesz a tulajdonjogok, a közbiztonság és más közjavak előállítására érdekében. Fontos az is, hogy a köz intézményei a saját területükön fair, átlátható procedúrákat kövessenek, egyenlő mércével mérjék az állampolgárokat. Ha az állampolgár elfogadja (legitimnek tartja) őket, akkor bízunk bennük, és ha bízunk bennük, akkor a másik állampolgároknak is bízni fogunk. (Rothstein 2004). A bizalom építésének elengedhetetlen feltétele, hogy az egyes állami intézmények külön-külön is világossá tegyék saját küldetésüket, és annak érdekében tevékenykedjenek: számoljanak el az adóforintokkal, tevékenységükkel mindig a jó oldalon álljanak. Ennek megfelelően, ahol lehet, napi gyakorlatukkal és állásfoglalásaikkal a közmorál erősödését segítsék elő, és ne hagyják, hogy egyébként fontos jogintézmények bűnös gyakorlatokat is védelmezzenek.

Fontos előrelépést jelenthet, ha az állam tartózkodik azoknak a tevékenységeknek az államosításától, amelyeket a civil társadalom és a magánszektor is el tudna végezni.

Mindezeket túl az oktatás sokat tehet azért, hogy szubsztantív értékeket is átad (nevel) az iskoláztatás alsó szintjein és szakmai ethosz plántálását segíti elő a felső iskolai szinteken. Ezzel elősegítheti, hogy a köz szolgálói (a saját törzskari ethoszt, hippokratészi esküt, hivatásrendi előírásokat, stb.) szem előtt tartva napi aprómunkával dolgozzanak a közbizalom kiépítésén. (Fukuyama 1999) Végezetül, az állam intézményei felvállalhatnak egyfajta proaktív szerepet is: igyekezhetnek azon, hogy a társadalomban épüljenek a köztes csoportok, helyi közösségek, valamint terjedjenek a segítő és önkéntes szervezetek.

Irodalomjegyzék

- European Commission (2004): Eurobarometer 2004.1. Public opinion in the acceding and candidate countries http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/cceb/2004/cceb_2004.1_first_anx.pdf
- Fukuyama, F. (1997): Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése. Budapest: Európa kiadó, 613 oldal.
- Fukuyama, F. (1999): Social Capital and Civil Society. The Institute of Public Policy, George Mason University.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
- Kornai, J. Honesty and Trust in the Light of the Post-Socialist Transition. Some Ideas Arising from the „Honesty and Trust” Research at Collegium Budapest.
(http://post.economics.harvard.edu/faculty/kornai/papers/Beszelo_English.pdf)
- Kornai, Rothstein, Rose- Ackermann (ed., 2004): Creating Social Trust in Post-Socialist Transitions New York: Palgrave Macmillan.
- OECD (2001): The well-being of nations. The role of human and social capital Paris: OECD
- Rose, R. (2002): A Bottom up Evaluation of Enlargement Countries. New Europe Barometer 1. Studies in Public Policy Number 364. University of Strathclyde, Glasgow,.
- Rothstein, B. (2004): Social trust and honesty in government A causal mechanisms approach in: Kornai, Rothstein, Rose- Ackermann (2004)
- Schelling, Th. (1978): Micromotives and macrobehavior New York: W.W. Norton
- Tóth I. Gy. (1999): Normakövetés és normaszegés a kilencvenes évek Magyarországon „Törések és kötések a magyar társadalomban”. Andorka Rudolf emlékkonferencia Budapest, 1999. április 22-23

Táblázatok

1. táblázat
Általánosított bizalom Európában

	"a legtöbb emberben meg lehet bízni"	"az ember sohasem lehet elég óvatos"
Románia	10	90
Szlovákia	16	84
Lettország	17	83
Lengyelország	19	81
Görögország	19	81
Horvátország	21	80
Málta	21	79
Szlovénia	22	78
Magyarország	22	78
Franciaország	22	78
Észtország	23	77
Oroszország	24	76
Csehország	24	76
Litvánia	25	75
Luxemburg	26	74
Bulgária	27	73
Ukrajna	27	73
Belgium	29	71
Nagy Britannia	30	70
Olaszország	33	67
Ausztria	34	66
Németország	35	65
Írország	35	65
Spanyolország	39	62
Észak-Írország	40	61
Izland	41	59
Fehéroroszország	42	58
Finnország	58	42
Hollandia	60	40
Svédország	66	34
Dánia	67	34
Átlag	31	70

Forrás: European Values Study 1999-2000 alapján Schaik, 2002

2. táblázat

Intézményekkel kapcsolatos bizalom és bizalmatlanság az Európai országokban, 2000,
%

	Bizalom			Bizalmatlanság		
	Régi EU 15	Új EU 10	Magyarország	Régi EU 15	Új EU 10	Magyarország
Rendőrség	65	42	54	30	48	38
Hadsereg	63	58	52	26	26	33
Rádió	63	60	42	28	30	47
Karitatív szervezetek	61	51	50	28	30	34
Televízió	54	57	44	40	35	50
ENSZ	49	50	55	35	27	28
Bíróságok	48	27	47	44	62	42
Újságok	46	49	27	47	41	64
EU	42	40	54	42	37	32
egyházi intézmények	41	45	39	46	41	45
szakszervezetek	36	22	16	50	52	61
Parlament	35	16	29	54	76	61
Kormány	30	17	31	61	74	58
nagyvállalatok	27	23	21	61	56	62
politikai pártok	16	7	13	76	82	75

3. táblázat

Mennyire ért egyet? „...aki vinni akarja valamire, az rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon.”, %

	1993	1996	1997	1998	2001
Teljesen igaz	39	42	44	42	42
Részben igaz	39	38	38	38	44
Inkább nem igaz	12	10	10	10	10
Egyáltalán nem igaz	10	11	8	11	3

Forrás: TÁRKI, MHP, különböző évek alapján Andorka, 1996, Spéder, Paksi, Elekes, 1998 és TÁRKI Háztartás Monitor, 1998, TÁRKI omnibusz 2001/7.

4. táblázat

Ön mennyire tartja helytelennek, ha egy adófizető nem vallja be a teljes jövedelmét, hogy kevesebb jövedelemadót fizessen?, %

	1991	1998	1999	2000	2003
Nagyon helytelen	24	33	30	35	37
Helytelen	48	38	50	39	43
Egy kicsit helytelen	24	21	17	20	16
Nem helytelen	5	7	4	5	4
Összesen	100	100	100	100	100
N =	986	981	1306	3776	3912

Forrás: TÁRKI-E, 1991, TÁRKI-ISSP, 1998, TÁRKI-Omnibusz 1999/3, TÁRKI Monitor 2000, 2003

5. táblázat

Ön mennyire tartja helytelennek, ha valaki hamis adatokat ad magáról azért, hogy megkapjon olyan állami támogatást, ami nem illeti meg?, %

	1991	1998	1999	2000	2003
Nagyon helytelen	55	56	56	61	61
Helytelen	40	36	37	33	34
Egy kicsit helytelen	4	5	5	5	4
Nem helytelen	2	2	2	1	1
Összesen	100	100	100	100	100
N =	993	986	1311	3797	3942

Forrás: TÁRKI-E, 1991, TÁRKI-ISSP, 1998, TÁRKI-Omnibusz 1999/3, TÁRKI Monitor 2000, 2003

6. táblázat

Ön mennyire tartja helytelennek, ha egy adófizető nem vallja be a teljes jövedelmét, hogy kevesebb jövedelemadót fizessen?, %

	Csehország	Lengyelország	Magyarország
Elítélendő	77	65	53
Megbocsátható	18	30	42
Dicséretes	5	5	3
Összesen	100	100	100

Forrás: TÁRKI-CEORG omnibusz 1999/10

7. táblázat

Ön mennyire tartja helytelennek, ha valaki hamis adatokat ad magáról azért, hogy megkapjon olyan állami támogatást, ami nem illeti meg?, %

	Csehország	Lengyelország	Magyarország
Elítélendő	81	84	86
Megbocsátható	16	14	13
Dicséretes	3	2	1
Összesen	100	100	100

Forrás: TÁRKI-CEORG omnibusz 1999/10

8. táblázat

Mit tenne ha észrevenné, hogy a szomszédjához betörték?, %

	Ön	Ön szerint a többség
Semmit, nem venne róla tudomást	1	33
Értesítené a károsult szomszédot	9	9
Szólna valamelyik szomszédnak, hogy intézkedjék	5	7
Értesítené a rendőrséget	84	52

Forrás: TÁRKI omnibusz 2001/7

2. A társadalmi tőke és a bizalom (Sik Endre)

A tanulmányban arra a kérdésre keresek választ, hogy miképpen viszonyul egymáshoz a társadalmi tőke és a bizalom fogalma? A társadalmi tőke elméletében gyakran azt találjuk, hogy a bizalom más szociológiai jelenségekkel (leggyakrabban a civil társadalombeli aktivitással, a társadalmi normákkal és a kapcsolati tőkével) összekapcsolódva a társadalmi tőke létrejöttének záloga és egyszersmind legfontosabb terméke.

A társadalmi tőke fogalmának e sokdimenziós jellegének illusztrálására a hatalmas és burjánzó irodalomból csak két klasszikus és egy nagyhatású követőjük definícióját idézem fel röviden. Coleman (1989) szerint a társadalmi tőke „nem egyetlen entitás, hanem olyan entitások csoportja, amelyeknek két közös vonásuk van: mindegyik valamilyen társadalmi struktúra aspektusa, és mindegyik megkönnyíti e struktúrán belül a cselekvők – akár személyek, akár testületi aktorok – cselekvéseit.” (14. o.). Később a szerző a társadalmi tőke közjóság-jellegét, nehéz mérhetőségét és formáinak sokféleségét (ami lehet a kapcsolat, a norma és a bizalom) hangsúlyozza.

Putnam első klasszikus művének definíciója a bizalom, a norma és a kapcsolatok szerepéről szól, amelyek együttesen a társadalom hatékonyabb működését teszik lehetővé: „A társadalmi tőke jelen esetben a társadalmi szerveződés olyan jellegzetességeire vonatkozik, mint például a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek az általuk lehetővé tett koordinált cselekvés révén növelik a társadalom hatékonyságát”. (Putnam, 1993a p.167, idézi Csizmadia, 2004 141 o.). Egy ekkoriban keletkezett rövid szösszenetében Putnam a társadalmi tőkének a fizikai és az emberi tőkével való analógiát hangsúlyozza: „A fizikai és az emberi tőkével – ahogy egy szerszám vagy egy tanfolyam növeli az egyén termelékenységét – azonos módon a „társadalmi tőke” (idézőjel az eredetiben) a társadalomszervezet olyan jellemzőire utal, mint a hálózat, a norma és a bizalom, amelyek mindenki számára elősegítik a koordinációt és a kooperációt. A társadalmi tőke növeli a fizikai és az emberi tőkébe való beruházás hasznát” (Putnam, 1993b, p. 1-2.).

Putnam második klasszikus művének különféle változataiban (Putnam 1995, 2000) már otthonos mozog a maga által teremtett laza definíciós keretek között, amikor már nem is definiálja a társadalmi tőke fogalmát, csak hivatkozik annak hálózati alapjaira, bizalomteremtő hatására, közjót erősítő működésére. Legújabb művében (Putnam és Gross, 2002), ami egyben a társadalmi tőke és a demokrácia összefüggését a világgazdaság vezető országaiban vizsgáló kötet bevezetője is, ismét gondosan kerüli a fogalom definiálását, helyette a következő laza (mondhatnám igazán putnami) megoldást választja: „A társadalmi tőke elméletének lényege igazán egyszerűen megragadható: a társadalmi kapcsolatok fontosak. Elsősorban azoknak, akik e hálózatok részei. A mikroökonómia nyelvén szólva, a hálózatoknak magán- vagy „belső” (sic!) hozadéka van” (6. o.).

A társadalmi tőke és a bizalom kapcsolatának elemzésekor végül nem kihagyható Fukuyama műve, ahol a bizalom a társadalmi tőke, illetve annak egy sajátos „alrendszere” az ú.n. „spontán társas kézség” alapjaként és egyszersmind termékeként jelenik meg (Fukuyama, 1997). A társadalmi tőke fogalmát – ami itt azt a képességet jelenti, hogy az emberek a közös célok elérése érdekében együtt tudnak dolgozni egymással - Fukuyama Coleman-től eredezteti (23. old.) A társadalmi tőke kialakulásának feltétele közös normák és elsősorban a bizalom magas szintjének megléte. A spontán társas kézség fogalma azt fejezi ki, hogy a társadalmi tőke lényege nem annyira a hagyományos csoportok megőrzése, sokkal inkább a másokkal való kapcsolatteremtés könnyedsége, a közös cselekvés képessége, az organikus szolidaritás durkheimi kivitelezésének hatékony – lévén az adott kultúrában természetes - volta. (47 old.)

A társadalmi tőke sokdimenziós közelítésnek empirikus leképezése oly módon lehetséges, hogy egy adott mintán megkonstruálom a társadalmi tőke fentiekben olvasható elméleti szerkezetét. Egy ilyen adatbázis birtokában vizsgálhatóvá válik a bevezető elején feltett

kérdés, továbbá választ kaphatunk olyan kérdésekre is, hogy például: Hogyan kapcsolódik a bizalom a társadalmi tőke többi eleméhez? Van-e olyan elméletileg a társadalmi tőke részének tekintett változócsoporthoz, amely empirikusan nem kapcsolódik a többihez? A társadalmi tőke négy részelemének kapcsolatai alapján milyen típusai vannak a társadalmi tőkének?

2.1. Az elemzés szerkezete

A fentiekben röviden bemutatott elméleti keret empirikus konstrukciója azt feltételezi, hogy egy adatfelvétel tartalmaz a civil társadalmi aktivitás, a normák, a kapcsolatok és a bizalom mérésére alkalmas változókat egyaránt. Hogy az adott adatfelvétel erre mennyiben alkalmas, azt a következő változó-bemutató alapján döntse az Olvasó. Közbevetett összefoglalásként úgy gondolom, hogy noha bőven lenne mit javítani a mérés technikáján, a kísérlet nem volt hiábavaló, a kapott eredmények alkalmasak a társadalmi tőke empirikus vizsgálatának továbbgondolására.

Első lépésként bemutatom a vizsgált négy dimenziót, ezek mérésére használt változókat s azok operacionalizálását. Ezzel párhuzamosan megismertetem az Olvasót a változók alapstatisztikájával és a közöttük lévő kapcsolatok elemi szerkezetével.

A civil társadalombeli aktivitást két metszetben és három változóval közelítettük. Az első metszet a civil társadalom öt szegmensében való részvételt foglalja magában. Azt az egyént tekintjük a civil társadalom résztvevőjének, aki politikai, érdekvédelmi, vallási, szabadidős, illetve egyéb szervezet tagjaként részt vesz a civil társadalom tevékenységében. E részvételnek két szintjét különböztetjük meg, az aktív és a passzív részvételt². Az 1. táblázatból kiderül, hogy a megkérdezettek kb. ötöde aktív (leginkább a vallási, a sport és az érdekvédelmi tevékenység esetében) és kb. negyede passzív (túlnyomórészt vallási alapon) résztvevője a civil társadalomnak. A társadalmi tőke koncepciójának megfelelően azt feltételezzük, hogy az aktív civil lét (még ha az csupán csak sporttevékenység³) erősebben függ össze a bizalom meglétével, mint a – gyakran legfeljebb az egyházi adó fizetésében megnyilvánuló – passzív civil társadalmi létezés.

A civil elkötelezettség a személyes részvételen kívül adományozás formájában is megnyilvánulhat. Ennek létét egy olyan változóval közelítjük, amelyet két változóból hoztunk létre. Ezek azt vizsgálták, hogy a kért pénz, illetve természetbeni adományt juttatott-e az elmúlt két évben valamely szervezetnek⁴. A megkérdezettek 20%-a, illetve 28% adott pénzt vagy valami mást, ennek kumulált értéke 36%, vagyis a megkérdezettek körülbelül harmada valamit adományozott. Mint várható volt, az adományozás erősebben függ össze az aktív, mint a passzív tagsággal (a korreláció értéke 0.21, illetve 0.07).

A **bizalom** jelenségét három dimenzióra bontva közelítettem (2. táblázat). Megkülönböztettem a bizalom univerzális (ezen belül az állam intézményei, illetve az emberiség egészére irányuló) és partikuláris változatait. Az intézményekben, mint a bizalom lehető legelvonható tárgyaiba, illetve az emberekbe általánosságban vetett bizalom a társadalom egészére irányul, ezért tekinthető univerzalisztikusnak. Ilyenkor az egyén kilép

² A kérdés így szólt: Az emberek különböző csoportokhoz, szervezetekhez tartozhatnak. Minden csoport esetében mondja meg hogy Ön tagja és aktív résztvevője, tagja, de nem aktív résztvevője, korábban tagja volt, de már nem az, vagy sosem volt tagja?

³ Mint azt a mexikói migránsok társadalmi tőkéjének elemzése során olvasható a futball központi szerepet játszik a migránsközösségek kialakulásában, s a társadalmi tőke többi eleme a sporttevékenység köré szerveződik (Massey et al, 1987).

⁴ A kérdés azt tudakolta, hogy adott-e az egyén az elmúlt két évben pénzt, illetve természetbeni javakat alapítványnak, egyesületnek, vagy más szervezetnek.

személyes kapcsolatainak, közvetlen környezet szubkultúrájának köréből, és az elidegenedett-szakosodott-szolgáltatára létrehozott szervezetekbe, illetve az őt körülvevő, de vele személyes kapcsolatban nem lévő emberi közegbe veti bizalmát.

Külön-külön vizsgálva az univerzalisztikus bizalom változóit, a 2. táblázatból kiderül, hogy az emberek bizalma legerősebben a többi ember tisztességességébe vetett hitben nyilvánul meg. Az állami szervezetek önjavító-kétségében és az emberek megbízhatóságában már csak a megkérdezettek fele nem kételkedik, s körülbelül negyedük-ötödük tekinti az emberek zömét megbízhatónak, az államot korrupciómentesnek, illetve a rendőrség és a bíróság működését jónak.

E két bizalmi iránnyal szemben áll a partikuláris bizalom, amikor a személyes ismeretség (a korábbi jó tapasztalatok, a csoport szankcionáló képessége, a kikényszeríthető szolidaritás, a közös értékrend (lásd Portes-Sensenbrenner, 2001) garantálja az egyén bizalmának magas szintjét. A partikuláris bizalmon belül megkülönböztetjük a gyenge és az erős kötődést feltételező⁵ csoportok iránt érzett bizalmat. Erre azért van szükség, mert a szakirodalom alapján feltételezzük, hogy a személyes kapcsolatok e két köre esetében a bizalom eltérő alapokon jön létre, eltérő mechanizmusok éltetik, és társadalmi hatása is eltérő lehet.

Mint az a 2. táblázatból kiolvasható a megkérdezettek fele bízik abban, hogy bajban számíthat a családra, s negyedük-harmaduk tekinti a körülöttük élőket megbízhatóaknak.

Ami a bizalom egyes változói közötti kapcsolatok szorosságát illeti (3. táblázat),

- a közigazgatás fejlődőképessége és a korrupció mértéke között erős a kapcsolat, a szervezetek színvonala nem függ össze a másik két változóval,
- az embereket tisztességesnek érezni és bennük megbízni közepesen erősen, ezek, és a megbízható emberek magas aránya alig függ össze,
- a gyenge csoport két formája (szomszédság és ismerősök) iránt érzett bizalom szinte azonos köröket jelöl ki, a gyenge és az erős csoportok iránt érzett bizalom között gyenge a kapcsolat
- a közigazgatás önkorrekciós képessége és a korrupció alacsony szintje együtt jár az emberek tisztességességével és megbízhatóságával
- az emberek tisztessége és megbízhatósága a gyenge kapcsolatok iránti bizalommal erősebben függ össze, mint az erős kapcsolatokkal.

A társadalmi tőkét támogató normák közé az olyan kijelentésekkel való egyetértéseket soroltam, amelyekkel az egyén a társadalom integritását támogatta. Ilyenek voltak a politikai aktivitás, az adózás szabályaihoz való igazodás, a törvénytisztelet, a társadalmi aktivitás és a kormány tevékenységének ellenőrzése⁶. Ezekon kívül két olyan véleményt soroltam ebbe a változókörbe, amelyek a társadalmi integráció létét elősegítik. Ezek, a mindenkori

---

⁵ Ezek a változók azért csupán közelítései a gyenge és erős kapcsolatoknak, mert a találkozások gyakoriságát nem méri. Csupán feltételezzük, hogy a rokonokkal a hosszú távú, beleszületettségen alapuló és a családiasság erős normáival aládúcolt kapcsolatok a szomszédságnál gyakoribb és rendszeresebb együttlétet eredményeznek.

⁶ A kérdés így szólt: Különböző vélemények vannak arról, hogy mit jelent jó állampolgárnak lenni. Ön szerint mennyire fontosak a következő dolgok ahhoz, hogy Ön személy szerint jó állampolgár legyen? Az alább olvasható viselkedésmódokat nagyon fontosnak adó válaszolók 7-es, az azt egyáltalán nem fontosnak tartók 1-est adtak. A kijelentések: Mindig szavazzon a választásokon? Soha ne próbálja meg kijátszani az adózást? Mindig betartsa a törvényeket, rendelkezéseket? Figyelemmel kísérelje a kormány tevékenységét? Részt vegyen valamilyen társadalmi vagy politikai szervezet munkájában?

kormányzás helyességébe vetett hit⁷, illetve az elveszett pénztárca állami szervnek való beszolgáltatása⁸, mint helyes cselekedet.

A képzett változók közül az első a lehetséges hat integráltsági kérdésből legalább négygel való egyetértést mutat (a megkérdezettek 13%-a), a mindenkori kormányzat helyességét és a pénztárca kormányzati szervnek való leadását a megkérdezettek 22 és 35%-a vallotta, közöttük erős korreláció nem mutatkozott.

Végül a **kapcsolati tőkét** a bizalom partikuláris dimenziójához hasonlóan, és azzal megegyező feltételezések alapján, kettéválasztottam, a gyenge és az erős kapcsolatok körére. Mindkét csoporttípust az altruista és reciprokatív pénzügyi kapcsolaton keresztül vizsgáltam. Ezen túlmenően a gyenge kapcsolatok esetében az általános kapcsolattartási gyakorlat rendszerességére is rákérdeztem (4. táblázat).

Mint várható volt, pénzügyekben a reciprocitás, s még inkább az altruizmus, gyakrabban fordul elő az erős, mint a gyenge csoportokban. Az sem meglepő, hogy a lazább, szervezést nem feltételező és minimális kapcsolati tőke elemet tartalmazó szomszédi terefere elterjedtsége sokkal nagyobb, mint a baráti összejöveleléké.

A nyolc kapcsolati tőke változó közötti kapcsolatok rendszerét a 5. táblázat mutatja. Látható, hogy

- a gyenge és az erős csoportok nem egymást helyettesítve, hanem egymást támogatva működnek a reciprokatív kapcsolatokban. Különösen érvényes ez akkor, ha a tranzakciók irányát is figyelembe vesszük,
- az altruizmus a reciprokatív adással együtt jár, de a kapástól független,
- a kétféle erejű csoport altruizmusa is együtt fordul elő,
- a szomszédási laza kapcsolat nem függ össze a kapcsolatok többi elemével,
- a baráti kör a reciprocitás közege.

2.2. A bizalom helye a társadalmi tőke rendjén belül

Miután a társadalmi tőke elméleti konstrukciójának megfelelő rendben áttekintettem a változókat és a közöttük levő kapcsolatokat, feltehető a kérdés, hogy az elemzés tárgya, a bizalom hogyan illeszkedik ebbe a rendbe. Első nekifutásként azt vizsgálom, hogy alkotnak-e jól értelmezhető csoportokat a változók, illetve, hogy az így kialakult csoportok hogyan kapcsolódnak egymáshoz.

A főkomponens és a faktorelemzés (varimax rotáció) eredménye nem volt sikeres abban az értelemben, hogy a négy legerősebb sajátértékű változócsoporthoz alig volt más, mint a kérdőívben szereplő egyes kérdéscsoportok listája (6. táblázat).

A legerősebb faktor mindkét csoportosítási kísérlet esetében a kapcsolati tőke elemeit tartalmazza. Ez arra is utalhat, hogy ez a dimenzió lett a legjobban mérve, illetve az, hogy az ide sorolt változók szerkezete a legkialakultabb. A kapcsolati tőke egy metszete különül el a többitől, a pénzkölcsönzés haszonélvezőinek rokoni és ismerősi csoportja. Ez azt sejteti,

---

⁷ Egyetért-e azzal a kijelentéssel, hogy „A legtöbb esetben bízhatunk abban, hogy a kormány tagjai azt teszik, ami helyes.” Aki teljes mértékben egyetért 5-ös, aki nem, 1-es osztályzatot adott.

⁸ A kérdés azt vizsgálta, hogy a válaszoló mit tenné, ha egy elvesztett pénztárcát találna a földön: otthagyná a földön, vagy felvenné és megtartaná, vagy leadná a rendőrségen, az önkormányzatnál, vagy visszajuttatná közvetlenül a tulajdonosának?

hogy a hálózaton belüli kliensi pozíció némileg független a kapcsolatok többi megjelenési formájától.

Önálló csoportot alkot az emberek iránti általános, a gyenge kapcsolatok által összefűzött csoportok felé irányuló és az intézmények iránt érzett bizalom. Az első modellben az első két (tehát az emberek kétféle köre), a második modellben az első és a harmadik (tehát az általános bizalom két iránya) kapcsolódik egymáshoz szorosabban.

Negatív, de fontos következtetés, hogy a civil társadalmi aktivitás, a normák és a kapcsolati tőke erős formája nem kapcsolódik sem a bizalom, sem a kapcsolati tőke többi formájához.

A másik csoportosítási eljárást, a klaszterezést alkalmazva, három kísérletet végeztünk. A különbség a három nekirugaszkodás között az volt, hogy a létrehozott klaszterek számát eltérően szabályoztuk (7. táblázat).

A három klasztert tartalmazó modell a „patrónusokat”, akik pénzt és ajándékot adnak és pénztárcát visszaadnak (1. klaszter), a „társadalmi tőkészeket”, akik a társadalmi tőke minden formájából részesednek (2. klaszter) és a „bízókat”, akik elsősorban a bizalom sokféle formáját gyakorolják (3. klaszter) különbözteti meg. Ez az eredmény azért nem látszik kielégítőnek, amennyiben a három klaszter nem igazán jól interpretálható típusokat definiál, továbbá viszonylag sok változó vagy nem sorolható jól be egyik klaszterbe se, vagy éppen többbe is besorolható.

A négy klaszteres változat első típusát „kapcsolati tőkésnek” lehet elnevezni, aki - az adományozás, az általános emberek iránt érzett bizalom és az állam iránti elvárható bizalom mellett - valamennyi kapcsolati tőkeformával rendelkezik (1. klaszter). A második típust „helyi társadalmi tőkésnek” nevezhetjük, aki aktív civil tagság és adományozás mellett a szomszédokba és ismerősökbe veti bizalmát és a szomszédokkal él társadalmi életet (2. klaszter). A harmadik típust az „általános bizalom letéteményese” elnevezéssel illethetjük, amennyiben az állam és általános emberek iránti bizalom minden formája jellemző rá. Végül a negyedik típus a „duális bizalom gyakorlója” néven nevezhetjük, aki miközben az államban bízik és vallja az államba való bizalom normáját, de azért a bajban leginkább a családjára számít. Mint látható ennek a modellnek a típusai elégséges elemszámúak és jól definiálhatók, s egyetlen változó (a passzív civil társadalmi tagság) kivételével valamennyi változó besorolható – sajnos ismét nem egyértelműen sokszor – valamelyik klaszterbe.

Az öt klaszteres változat az előzőhöz képest rosszabb eredményre vezet. Ennek során két kis létszámú és egymással átfedő „vegyes-kapcsolati tőkés csoport” (4. és 5. klaszterek), egy „üres” klaszter, amelybe azok tartoznak, akik csak az „államban bízz!” normáját vallják (3. klaszter), egy nagy és egy kis létszámú passzív tagsággal és állami bizalommal jellemezhető, egymással sokban átfedő csoport (1. és 2. klaszterek) jött létre.

A továbbiakban a négy klaszteres változatot vizsgálom, amelyben viszonylag jól elkülönül a bizalom (a 3. klaszterbe tartozók csoportja) a társadalmi tőke többi elemétől.

2.3. A bizalom szociogenezise

A következőkben azt vizsgálom, hogy milyen a bizalommal rendelkezők csoportjának társadalmi összetétele (8. táblázat), illetve milyen tényezők valószínűsítik az ebbe a csoportba tartozás esélyét (9. táblázat). Mindkét esetben az elemzést a másik három társadalmi tőke típushoz képest végzem el, tehát – miközben az elemzés elsősorban a bizalom szociogenezisének megismerésére irányul - azt is kutatom, hogy azonos vagy eltérő a társadalmi tőke típusainak társadalmi összetétele és létrejöttük folyamata.

Egyenként sorra véve a négy társadalmi tőke típus jellemzőit a következő kép bontakozik ki előttünk (8. táblázat):

- a „kapcsolati tőkések” nagy háztartásban élő és fiatal, aktív, helyzetükkel elégedetlen (szubjektív szegénység), iskolázott, de gazdaságilag nem jó helyzetű (bérlakás, nincs kocsija, rossz környék) és politikailag aktív és jobboldali, budapestiek, akik között viszonylag magas a cigányok és a viktimizálódottak aránya,
- a „helyi társadalmi tőkések” általában nem térnek el a minta jellemzőitől, de jellemző rájuk a jobboldali és vallásos gondolkodásmód,
- az „általános bizalom letéteményesei” a „kapcsolati tőkésekhez” hasonlóan fiatalok, iskolázottak, de nem élnek nagy háztartásban, alacsony közöttük a cigány származásúak aránya és jó anyagi helyzetben (elégedettség, kocsija, lakástulajdon, internet, magas egy főre jutó jövedelem) élnek a Dunántúlon,
- a „duális bizalom gyakorlója” idős, alacsony iskolai végzettségű nyugdíjas, az ország hátrányosabb régióiból, s aki elégedetlen, de nem nagyon, alacsony jövedelmű, de nem válik gyakran áldozattá, s jellemzően baloldali és ateista értékrendű.

A fenti leírást a többváltozós elemzés eredménye a következő módon változtatja meg (9. táblázat):

- „kapcsolati tőkés” rossz környéken él, gyakran válik áldozattá, nincs kocsija, iskolázott, fiatal, nagy háztartásban él, cigány származású.
- A „helyi tőkés”-ről keveset mond a többváltozós modell. Csak annyit tudunk meg róluk, hogy a jómód (van kocsija) növeli az ilyen társadalmi tőketípus kialakulásának esélyét⁹.
- Az „általános bizalom letéteményese” iskolázott, szubjektív gazdag és nem cigány származású.
- A „duális bizalom gyakorlója” nem válik áldozattá, öreg, MSZP szavazó, nem vezető és nem iskolázott és nincs közöttük magas jövedelmű.

2.4. Összefoglalás

Összefoglalóan a klaszterelemzés alapján a bizalom és a társadalmi tőke többi elemének kapcsolatáról az állapítható meg, hogy

- míg az univerzalisztikus bizalom két formája (az intézményekbe és az emberiségbe vetett bizalom) azonos csoportba sorolható, addig
- a partikuláris bizalom erős változata a kapcsolati tőke, gyenge változata a helyi társadalmi tőke változócsoportjába tartozik inkább.

A társadalmi tőke egyes típusainak szociogenezisééről az állapítható meg, hogy

- A kapcsolati tőke ott magas ahol kényszer és lehetőség egyidejűleg van jelen, tehát van igény a kapcsolatok kialakítására és van erőforrás ezek fenntartására. Tehát a kapcsolati tőke a mai Magyarországon az átlagháztartás mindennapjaiban inkább a védekezés, mint a felhalmozás eszköze.

⁹ Ehhez a stepwise módban lefuttatott modell alapján még az tehető hozzá, hogy nincs közöttük olyan, akik soha sem járnak templomba, ami valóban a helyi társadalomba való beilleszkedésnek egy metszetének tekinthető.

- A „helyi tőkés”-ről azt tudtuk meg, hogy civil aktivitásával és bizalma irányával mintegy „a helybe” ruház be, de ezen túlmenően a társadalom egy átlagos tagja, különös mértékben nem jellemző rá semmilyen általunk mért társadalmi jellemző.
- Az „általános bizalom letéteményese” jól integrált, magas társadalmi státuszú egyén, aki bízik és eligazodik, s ezért jól is érzi magát a világban.
- A „duális bizalom gyakorlója” az államtól és a családtól függő, erőforrás nélküli, aminek megfelel kormánypárti érzelme és sikeres veszélyelkerülő magatartása.

A fenti megállapítások természetesen csupán egy kísérleti kutatás első következtetései. Mint ilyenek inkább kell ezeket egy majdani kutatás hipotézis-együttesének, mint egy lezárt elemzés végtermékének tekinteni.

Irodalomjegyzék

- Coleman, James S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: *Tőkefajták*, szerk.: Lengyel György – Szántó Zoltán, Aula, Budapest, 11-44. o.
- Csizmadia Zoltán (2004): Társadalmi kapcsolatok – struktúra – rétegződés. In: *kötő-jelek 2003*, ELTE Szociológiai Doktori iskola Évkönyve 2003, 119-144. o.
- Fukuyama Francis (1997): *Bizalom*. Európa, Budapest.
- Massey Douglass A., Rafael Alacron, Jorge Durand, and Humberto Gonzalez (1987): *Return to Aztlan*, University of California Press.
- Portes, Alejandro és Julia Sensenbrenner (2001): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról. In: *A migráció szociológiája*, szerk.: Sik Endre, Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 105-127. o.
- Putnam, Robert D (1993a): *Making Democracy Work*. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam Robert D. (1993b): Social Capital and Public Affairs *The American Prospect*, Spring, pp.1-8.
- Putnam Robert D. (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6. (1): 65-78.
- http://jhupress.jhu.edu/demo/journal_of_democracy/v006/6.lputnam.html
- Putnam Robert D. (2000): *Bowling Alone*. Simon and Schuster, New York.

Táblázatok

1. táblázat

Az aktív és passzív tagok aránya a civil tevékenység típusa szerint (%)

	Aktív tag	Passzív tag
Politikai párt	1	0
Érdekvédelmi szervezet	5	6
Vallási szervezet	9	21
Szabadidős szervezet	5	2
Más önkéntes szervezet	3	1
Bármelyikben	19	27

2. táblázat

Az elemzés során alkalmazott bizalom változók szerkezete és mértéke¹⁰

Univerzalisztikus bizalom		Partikuláris bizalom	
Intézmények	Emberiség	Gyenge kötődésű csoport	Erős kötődésű csoport
(66) A rendőrség és a bíróság jól működik (16%)	(63a) Az emberek legalább 75%-a megbízható (25%)	(21a) A szomszédok megbízhatóak (30%)	(65c) Bajban a családra feltétlenül lehet számítani (46%)
(102) A közigazgatás fejlődőképes (53%)	(91) Az emberek tisztességesek (68%)	(21b) Az ismerősök megbízhatóak (27%)	
(103) Nincs nagy korrupció (21%)	(92) Az emberekben általában meg lehet bízni (46%)		

3. táblázat

A bizalom változóinak korrelációs kapcsolatai

	Univerzalisztikus bizalom						Partikuláris bizalom		
	Intézmények			Emberiség			Gyenge		Erős
	Színvonal	Fejlődőképes-ség	Korrupció mértéke	Sok ember megbízható	Tisztességesek	Megbízhatóak	Szomszédok megbízhatóak	Ismerősök megbízhatóak	Családra lehet számítani
Intézmények iránti bizalom									
Színvonal	X	0,10	0,04	0,03	0,04	0,05	0,07	0,10	0,05
Fejlődőképes-ség		X	0,24	-0,01	0,21	0,19	0,04	0,09	0,06
Korrupció mértéke			X	0,04	0,19	0,11	0,03	0,00	- 0,01
Emberekbe vetett bizalom									
Sok ember megbízható				X	0,04	0,08	0,05	0,09	0,01
Tisztességesek					X	0,26	0,07	0,11	0,07
Megbízhatóak						X	0,18	0,14	0,07
Szomszédok megbízhatóak							X	0,61	0,09
Ismerősök megbízhatóak								X	0,12

¹⁰ A cellákban szereplő állítások pontos megfogalmazása a mellékelt kérdőívben olvasható. A kérdések sorszáma az állítások előtt található az Olvasó. A zárójelben szereplő számok az adott állítással egyetértők arányát mutatják.

4. táblázat

Az elemzés során alkalmazott kapcsolati tőke változók szerkezete és mértéke¹¹ (%)

	Erős kapcsolatok	Gyenge kapcsolatok
Altruizmus		
(58 a és b) Pénzt ad ajándékba	26	6
Reciprocitás		
(57 a és b) Kölcsönöz	22	14
(59 a és b) Kölcsön kap	16	7
Kapcsolattartási gyakorlat		
(52) Szomszédi beszélgetés (min. hetente)	X	62
(54) Baráti társasági együttlét (min. havonta többször)	X	27

x = Nincs ilyen változó

5. táblázat

A kapcsolati tőke változóinak korrelációs kapcsolatai

	Erős csoport			Gyenge csoport				
	Reciprocitás		Altruizmus	Reciprocitás		Altruiz- mus	Kapcsolati gyakoriság	
	Ad	Kap		Ad	Kap		Szom- szédság	Baráti kör
Erős csoport								
Reciprocitás – ad	X	0,18	0,28	0,48	0,17	0,18	0,04	0,07
Reciprocitás – kap		X	0,08	0,24	0,48	0,07	- 0,02	0,12
Altruizmus			X	0,18	0,02	0,28	0,08	- 0,04
Gyenge csoport								
Reciprocitás – ad				X	0,24	0,15	0,06	0,13
Reciprocitás – kap					X	0,02	0,08	0,12
Altruizmus						X	0,00	0,05
Kapcsolati gyakoriság - szomszédság							X	0,04

¹¹ A cellákban szereplő állítások pontos megfogalmazása a mellékelt kérdőívben olvasható. A kérdések sorszámát az állítások előtt találja az Olvasó. A zárójelben szereplő számok azt mutatja, hogy az adott viselkedés a megkérdezettek mekkora részére jellemző.

6. táblázat
A társadalmi tőke változóinak szerkezete

	Főkomponens elemzés				Faktorelemzés			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Sajátérték	10	9	7	6	10	9	8	7
Ismerősnek kölcsönt ad	0,71				0,46	0,53		
Rokonnak kölcsön ad	0,66				0,59			
Adományoz	0,47				0,57			
Rokontól kölcsönt kap	0,54			0,49		0,74		
Ismerőstől kölcsönt kap	0,52			0,57		0,79		
Rokonnak ajándékot ad	0,46				0,73			
Ismerősnek ajándékot ad	0,40				0,61			
Az emberek tisztességesek		0,43						0,63
Az emberekben meg lehet bízni		0,51						0,57
A szomszédokban meg lehet bízni		0,62					0,85	
Az ismerősökben meg lehet bízni		0,63					0,82	
A közigazgatás fejlődőképes			0,46					0,58
Az emberek nem korruptak			0,50					0,61
A kormányokban meg lehet bízni			0,41					

7. táblázat
A társadalmi tőke változóinak csoportjai

	Hármas klaszter			Négyes klaszter				Ötös klaszter				
	1	2	3	1	2	3	4	1	2	3	4	5
N	348	191	489	102	377	203	346	476	108	295	70	76
Civil társadalmi aktivitás												
Aktív tag					X	X					X	
Passzív tag		X						X				
Adományoz		X		X	X	X					X	X
Bizalom												
A szervezetek jól működnek			X			X	X		X			
A közigazgatás fejlődőképes		X	X			X	X	X				X
A korrupció nem elterjedt		X				X			X			X
Az emberek között sok a tisztességes						X		X				X
Az emberek tisztességesek				X		X		X	X			X
Az emberekben meg lehet bízni		X	X	X		X			X			X
A szomszédokban meg lehet bízni		X			X	X						X
Az ismerősökben meg lehet bízni		X			X			X				X
A családra lehet számítani		X	X	X			X				X	
Társadalmi tőkét támogató normák												
Az államban bízni kell			X	X			X			X		X
A pénztárcát nem lopják el a szervek	X	X				X	X	X	X			X
A kormányokban meg lehet bízni			X				X			X		
Kapcsolati tőke												
Szomszédsági kapcsolatok		X	X	X	X						X	X
Baráti társaságok				X							X	
Ismerősnek kölcsönt ad		X		X					X		X	X
Rokonnak kölcsön ad	X	X		X					X		X	X
Rokontól kölcsönt kap		X		X					X		X	
Ismerőstől kölcsönt kap		X		X					X		X	
Rokonnak ajándékot ad	X			X							X	X
Ismerősnek ajándékot ad	X			X							X	

8. táblázat

A társadalmi tőke négy típusának társadalmi összetétele¹² (%)

	Kapcsolati tőkés	Helyi társadalmi tőkés	Általános bizalom letéteményese	Duális bizalom gyakorlója	Összesen
N	102	384	201	342	1028
Háztartásnagyság (0.0000)					
Együttélők száma (átlag)	3.4	3.1	3.1	3.0	3.1
Korcsoport (0.0007)					
18-29 éves	37	24	20	20	23
30-39 éves	17	17	18	13	16
40-49 éves	22	16	21	16	18
50-59 éves	14	18	18	18	18
60 év felett	10	25	23	33	25
Cigány származású (0.0002)					
Igen	18	8	2	8	8
Gazdasági aktivitás (0.0001)					
Alkalmazott	62	43	50	34	43
Nyugdíjas	16	36	28	46	36
Iskolai végzettség (0.0000)					
Max. nyolc általános	22	29	21	41	31
Szaktanisként végző	31	34	29	31	32
Középfok	33	27	31	22	27
Felsőfok	14	11	18	7	11
Apa iskolai végzettsége (0.0008)					
Befejezetlen általános	18	28	24	33	28
Nyolc általános	18	16	18	23	19
Szaktanisként végző	30	33	29	27	30
Középfok	11	13	13	11	12
Felsőfok	16	7	13	3	8
Régió (0.03)					
Közép Magyarország	41	31	31	25	30
Közép-Dunántúl	8	8	11	9	9
Nyugat-Dunántúl	6	13	12	7	10
Dél-Dunántúl	8	11	10	12	11
Észak-Magyarország	12	11	9	14	12
Észak-Alföld	9	12	17	19	15
Dél-Alföld	16	14	10	14	13
Jövedelem kvartilis (N=784, 0.004)					
Alsó	29	22	17	31	25
2.	28	27	25	30	28
3.	16	23	28	24	19
Felső	27	29	31	15	24
Tulajdonosa-e a lakásának (0.006)					
Igen	77	90	93	88	89
Internet (0.0000)					
Van	36	26	33	14	24
Személygépkocsi (0.0005)					
van	45	56	61	45	52
Szubjektív anyagi helyzet (0.0009)					
Nagyon rossz	14	8	4	9	8
Rossz	17	22	16	26	21

¹² Az elemzés során használt szociodemográfiai változókat a mellékletben található kérdőív tartalmazza. A táblázatban csak azokat a változókat, s ezek esetében csak azokat a kategóriákat mutatom be, amelyek esetében a klaszterek között szignifikáns eltérések mutatkoztak. A dimenzió neve mellett a Chi-négyzet vagy T-teszt szignifikancia szintje szerepel.

Két alapvető dimenzió esetében (településnagyság és nem) a társadalmi tőke négy típusa között nincs szignifikáns eltérés. Feltételezéseinkkel ellentétben a helybeliség (azok aránya, akik születésük óta nem változtattak lakóhelyet) nem magasabb az átlagnál a második klaszterben.

	Kapcsolati tőkés	Helyi társadalmi tőkés	Általános bizalom letéteményese	Duális bizalom gyakorlója	Összesen
Is-is	55	59	60	54	57
Jó, nagyon jó	14	11	20	11	14
A szomszédság anyagi színvonala hozzájuk képest (0.0003)					
Gazdagabb	5	11	8	8	9
Hasonló	40	49	54	50	50
Szegényebb	14	3	3	2	4
Szavazni elmegy-e (0.04)					
Biztosan	65	57	61	55	58
Melyik pártra szavazna (a pártválasztók körében, 0.004)					
MSZP	29	38	41	53	42
FIDESZ	48	48	43	39	44
Egyetért azzal, hogy a kormányt nem érdekli amit a hozzá hasonló emberek gondolnak (0.0000)					
Teljes mértékben egyetért	34	37	15	29	30
Vallásosság (0.02)					
Legalább havonta	19	18	12	10	15
Soha	32	31	36	42	36
Előfordult, hogy ...					
nem kapta vissza, amit kölcsön adott (0.0000)	44	21	17	12	20
nagyon becsapta egy boltos, mesterember (0.0007)	31	27	19	21	24
befektetése elveszett (0.0001)	12	5	4	4	5
kirabolták, meglopták (0.0000)	15	13	16	10	13

9. táblázat

A társadalmi tőke négy típusának szociogenezise (logisztikus regresszió)

	Kapcsolati tőkés	Helyi társadalmi tőkés	Általános bizalom letéteményese	Duális bizalom gyakorlója
Chi-négyzet és szignifikancia	94^{xxx}	33^{xx}	53^{xx}	91^{xxx}
Találati arány (%)	90	63	81	69
Egyszemélyes háztartás				
Min. 5 tagú háztartás	2,2 ^{xxx}			
75 éves és idősebb	0,1 ^{xx}			1,8 ^x
25 éves és fiatalabb	2,1 ^x			
Cigány származású	2,2 ^x		0,3 ^x	
Vállalkozó				
Munkanélküli				
Egyéb inaktív				
Iskolai végzettség	1,1 ^x		1,1 ^x	0,9 ^x
Budapesti				
Falusi				
Alacsony jövedelmű				
Magas jövedelmű				0,7 ^x
Gépkocsi van	0,6 ^x	1,4 ^x		
Szubjektív szegény ¹³				
Szubjektív gazdag			1,6 ^x	
Áldozat	1,7 ^{xxx}			0,1 ^{xx}
Min. havonta jár templomba				
Sohasem megy templomba				
MSZP szavazó				1,5 ^x
FIDESZ szavazó				
Gazdagok között lakik				
Szegények között lakik	4,0 ^{xx}			

A cellákban az esélyhányados és a Wald érték szignifikancia szintje olvasható

xxx – Minimum 0,0001 szinten szignifikáns

xx- 0,001 – 0,0002 közötti szinten szignifikáns

x- 0,05 – 0,002 közötti szinten szignifikáns

¹³ A szubjektív szegény és gazdag a háztartás jelenlegi és jövőbeni várható anyagi helyzetének együttes értékelése alapján készült két változó. Az előbbi azokat jelenti, akik rosszul élnek és nem remélnék javulást, az utóbbiak azok, akik jól élnek és legalább ennek változatlanóságát feltételezik.

3. Mobilitás, kapcsolati környezet és általánosított bizalom (Albert Fruzsina – Dávid Beáta)

3.1. Bevezetés

Számos külföldi és hazai kutatás alátámasztja azt, hogy a magas bizalmi szintű, társulásra hajlamos közeg javítja az egyének életminőségét, elégedettségét, testi-lelki egészségét. A bizalom tényezőjének előtérbe kerülése ugyanakkor nem független a társadalmi tőke fogalmának népszerűvé válásától, hisz az általánosított bizalom a közösségek szintjén hatékonyan képes jelezni a társadalmi tőke mértékét. (Glaeser 2001)

Magyarországon Kopp Mária és társai az ellenséges attitűd mérésére használt rövidített Cook-Medley skála egyik itemeként kérdezték rá a bizalmatlanságra a következő kérdéssel: „a legbiztosabb senkiben sem bízni”. 2002. évi adataik szerint a megkérdezettek 46 százaléka ezt az állítást nem tartotta jellemzőnek, míg 25,6% jellemzőnek ítélte. (Skrabski 2003: 46-47,141). A bizalom mérésére vizsgálataikban a következő eszközt használták: „az emberek általában aljasak és önzöek és ki akarják használni a másikat”. Az 1988-ban, 1995-ben és 2002-ben gyűjtött adatok átlaga szerint a megkérdezettek 37 %-a egyáltalán nem értett egyet ezzel az állítással, 29,5 % viszont egyetértett vagy teljesen egyetértett vele. Az alapvetően bizalmatlanok aránya 1995-re 29-ről 35 százalékra emelkedett, majd 2002-re jelentősen, 27%-ra csökkent. A megyék és kistérségek közti morbiditási és mortalitási különbségek legszignifikánsabb előrejelzőjének ez a tényező bizonyult. (Skrabski 2003: 40-44).

Az ún. általánosított bizalom mérésére a leggyakrabban használt kérdés a következő: „Általánosságban mit mondana, hogy az emberekben meg lehet bízni, vagy sosem lehet elég óvatos velük szemben?”. Ezt a kérdést sok éve használják a National Opinion Research Center General Social Survey elnevezésű adatfelvételében, valamint a World Value Surveyben is, így számos idősoros és nemzetközileg is összehasonlítható adat hozzáférhető.

Az Országos Lakossági Egészségfelmérés (OLEF) is használja ezt az eszközt, noha nem a jelen vizsgálatban¹⁴ használt négy kategóriás válaszlehetőség megadásával, hanem csak két válaszlehetőséggel. Az OLEF2003 adatfelvétel a magyar társadalom nagyfokú bizalomhiányát jól mutatja. (Albert-Dávid-Németh 2005) A felnőtt lakosság mindössze ötöde szerint lehet megbízni az emberekben (ún. általános bizalom), minden második megkérdezett úgy véli az önzés jellemzi embertársait, azok csak másokkal törődnek, és minden harmadik ember gondolja azt, hogy a többiek megpróbálják kihasználni őt. A férfiak és nők válaszai egyedül az utolsó dimenzióban különböznek, a nők kevésbé érzik úgy, hogy mások csak ki akarják őket használni (31,1% versus a férfiak 37,4 százaléka)

---

¹⁴ TÁRKI: Általánosságban mit mondana, hogy az emberekben meg lehet bízni, vagy sosem lehet elég óvatos velük szemben?

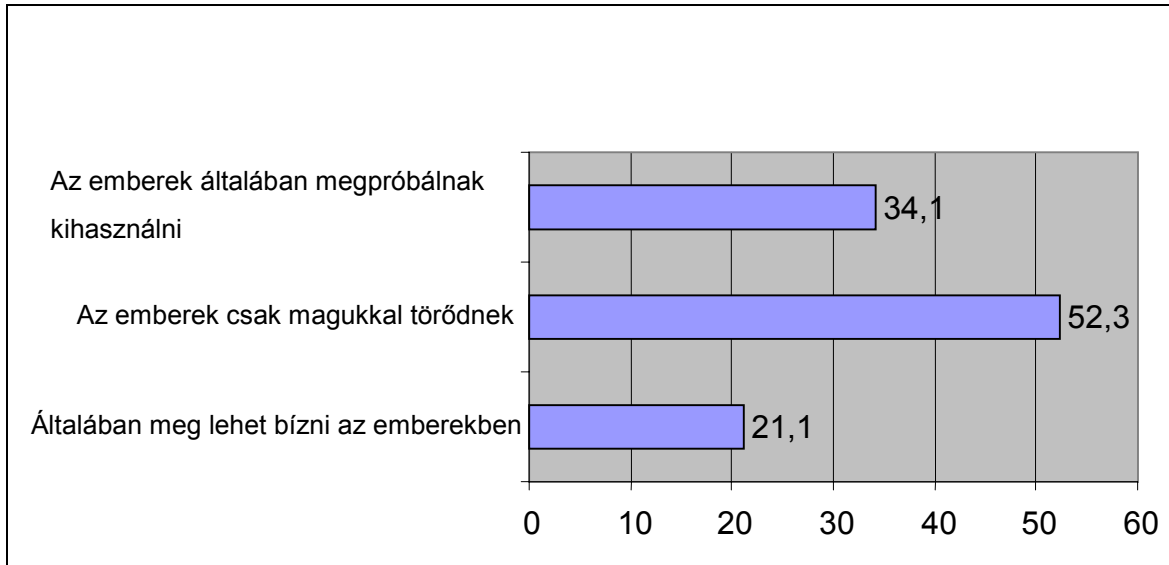
- 1 – Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben.
- 2 – Általában meg lehet bízni az emberekben.
- 3 – Általában nem lehet elég óvatos az emberekkel
- 4 – Szinte sosem lehet elég óvatos az emberekkel.

OLEF: Ön szerint általában meg lehet bízni az emberekben, vagy óvatosságnak kell lennünk másokkal?

- a. Meg lehet bízni az emberekben
- b. Óvatosságnak kell lennünk másokkal

1. ábra

Az ellenségesség skála itemeivel egyetértők aránya, százalékban

A fenti itemekből négyfokú skálát képezve azt látjuk, hogy az ellenségesség csupán a magyar lakosság 16,1 százalékára nem jellemző egyáltalán, míg minden negyedik honfitársunk a maximális értéket érte el ezen a skálán. Ez többek között azért is nagyon aggasztó jelenség, mivel nemzetközi vizsgálatok kimutatták, hogy az ellenséges beállítódás a szívinfarktus előfordulásának legmeghatározóbb személyiségtényezője, valamint a lelki-magatartási zavarainak hátterében is igen fontos tényező. (Kopp-Skrabski 1995: 128-129)

A szakirodalom szerint a bizalom szintjét három fő tényező befolyásolja (Alesina 2000):

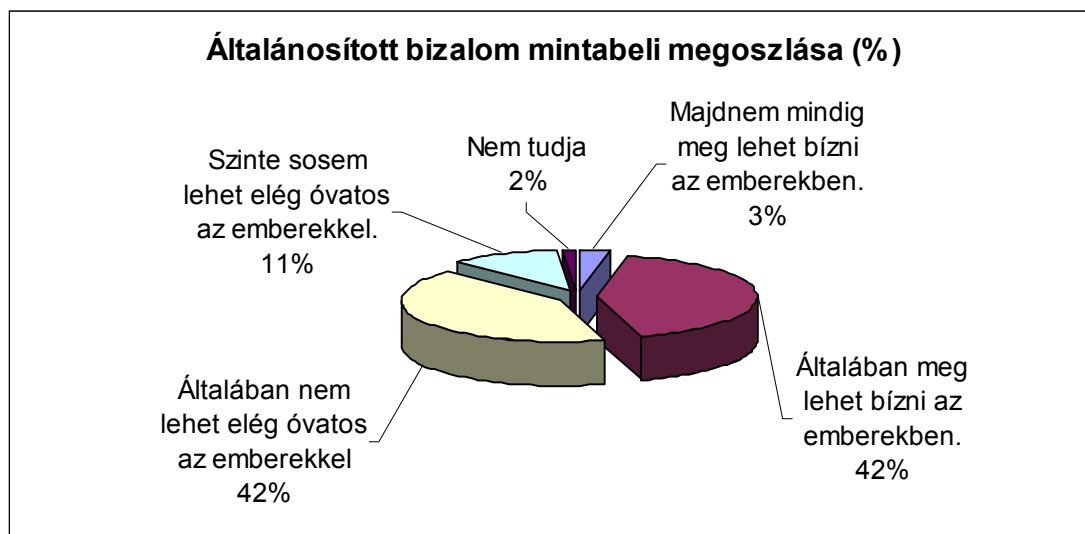
- Egyéni tényezők, például iskolázottság, jövedelem vagy az egyénnel megélt negatív élmények (pl. elvált, bűncselekmény áldozatául esett stb.)
- Hagyományosan negatív megkülönböztetést elszenvedett csoporthoz való tartozás (pl. nők, vagy az USÁ-ban a feketék)
- A lakóhely/közösség bizonyos jellemzői: a faji vagy jövedelmi szempontból heterogén közösségekben alacsonyabb a bizalom szintje. A heterogenitás és bizalom közti összefüggés okát abban látják, hogy az emberek jobban bíznak a hozzájuk hasonlókkal.

Tanulmányunkban megvizsgáljuk, mely szocio-demográfiai tényezők és hogyan hatnak az általánosított bizalom szintjére, illetve megpróbáljuk megtudni, vajon magyarázza-e az általánosított bizalom szóródását a mobilitás illetve a homogén összetételű csoportokban való tagság?

3.2. Általánosított bizalom: mi hat rá?

A TÁRKI 2004. évi adatainak tükrében az általános bizalom tekintetében elmondható, hogy a megkérdezettek kb. 11 százaléka meglehetősen bizalmatlan, szerintük az ember „szinte sosem lehet elég óvatos az emberekkel”. Ugyanakkor mindössze 3 % azoknak az aránya, akik szerint „majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben”. Az általánosságban embertársaikkal inkább bizalmatlanok illetve inkább bízók aránya szinte teljesen megegyezik (42 – 42,5 %).

2. ábra

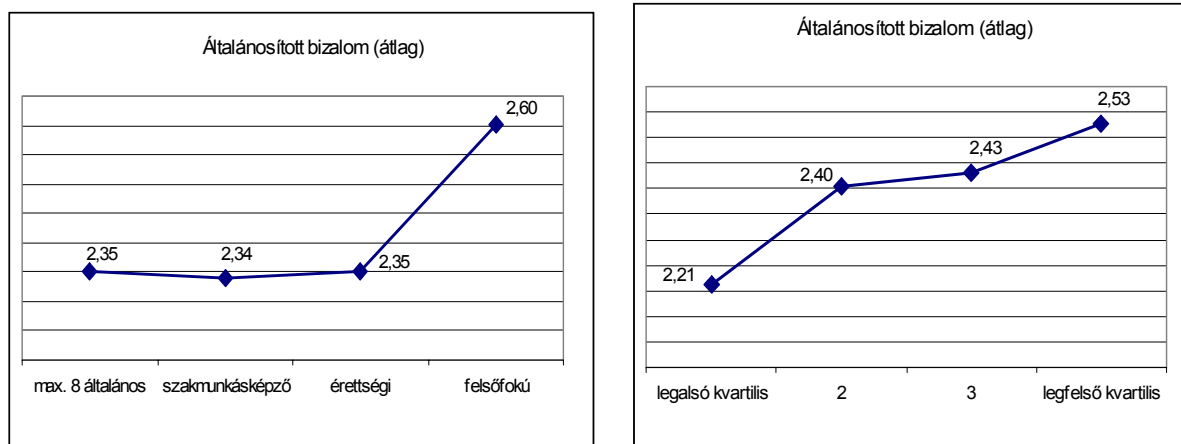
Az általánosított bizalom kérdés alapján képzett 4 pontos skála, ahol a magasabb pont a magasabb bizalom fokot jelenti, teljes mintabeli átlaga 2,39 pont (St.D. .704). Az általánosított bizalom átlagok szignifikánsan¹⁵ iskolai végzettség és az egy főre jutó jövedelem (kvartilis) tekintetében jelentős eltérést mutattak (3. és 4. ábra). A bizalom foka szempontjából a felsőfokú végzettségűek csoportja teljesen elkülönül a többi csoporttól (átlag 2,6), míg a jövedelmi csoportok között nincs ilyen elkülönülés. Csupán annyi látszik, hogy a legelső kvartilisbe tartozók között a legmagasabb a bizalmatlanság foka.

¹⁵ Iskolai végzettség szerint sig .006, jövedelem sig .000.

3. és 4. ábra

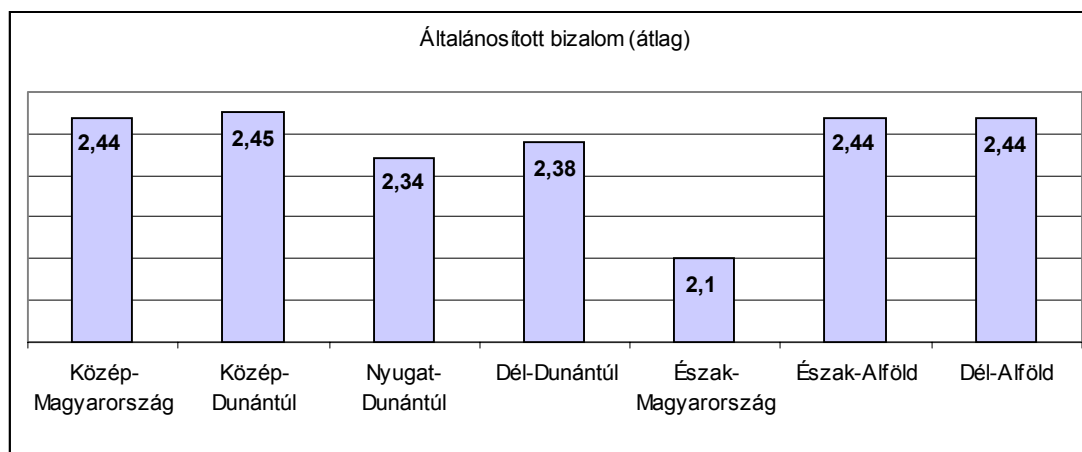
Általánosított bizalom iskolai végzettség illetve jövedelem kvartilis szerint

A települések között sem típusuk, sem jogállásuk, sem pedig jellegük szerint nem találtunk különbséget, viszont a régiók nagyban különböznek az általánosított bizalom átlagát tekintve.

5. ábra

Általánosított bizalom régió szerint (átlag)

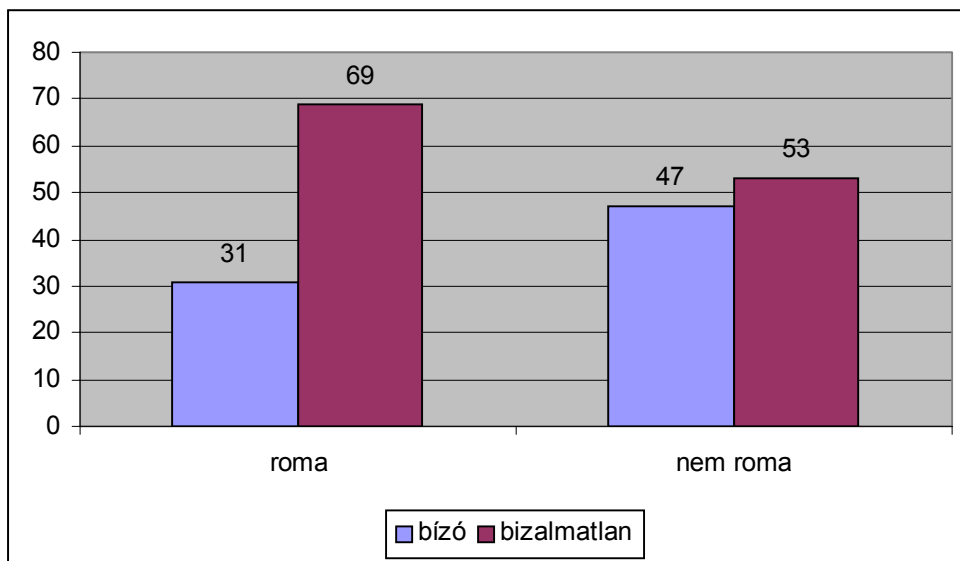

A 5. ábrából megdöbbentő kép rajzolódik elénk: az észak-magyarországi régió a másik hat régiótól teljesen leszakadva, jóval ellenségesebbnek bizonyul.

Az áttekinthetőség kedvéért a továbbiakban kategóriák összevonásával a bízók illetve bizalmatlanok arányainak statisztikailag szignifikáns különbségeit mutatjuk be. Ilyen különbséget találtunk a roma és nem roma lakosság bizalomszintje között: a roma lakosság körében mintegy 15 százalékkal magasabb a többi emberben általában inkább nem bízók, és ugyanennyivel alacsonyabb az inkább megbízók aránya (sig ,008). (6. ábra).¹⁶

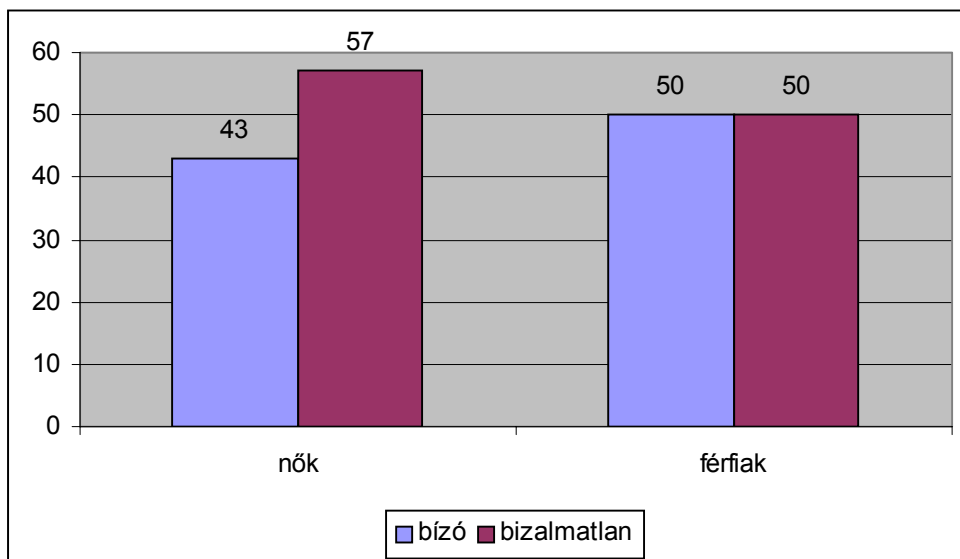
¹⁶ A kérdezettek etnikai hovatartozását a TÁRKI más adatfelvételeiben megszokott módon a kérdezőbiztos jelölte meg. A romának tartott megkérdezettek aránya a mintában 8% (76 fő).

6. ábra
Általánosított bizalom etnikum szerint, százalékos megoszlások

Hasonlóképp, az általánosított bizalom szintje a nők és férfiak csoportjában is különböző: a nők bizalmatlanabbak. (Sig. ,018) (ld. 7. ábra)

7. ábra
Általánosított bizalom nemek szerint, százalékos megoszlások

A romák és a nők körében tapasztalt magasabb szintű bizalomhiány összecseng Alesina és La Ferrara (Alesina 2000) eredményeivel, azaz a magyar adatok is alátámasztják azt, hogy a hagyományosan negatív megkülönböztetést elszenvedett csoporthoz való tartozás, azaz jelesül ma Magyarországon nőnek vagy romának lenni, valóban együtt jár egyfajta általános bizalmatlansággal.

A keresztábrás elemzések korcsoportok szerint statisztikailag nem mutattak ki jelentős összefüggést az általánosított bizalom szintjében. Az aktív vallásosság azonban az adatok szerint nagyobb fokú bizalommal párosul: a templomba nem járók között a többi emberben bízók aránya 41%, míg a templomba járók között minden második ember inkább megbízhatónak ítéli embertársait.

Feltételezhető lenne, hogy akiket a közelmúltban negatív tapasztalatok értek, alacsonyabb általános bizalmi szinttel jellemezhetők. Rendelkezünk adatokkal arról, hogy a mintába került emberek esetleg nem kapták vissza a kölcsön adott pénzüket, vagy más értékesebb használati tárgyat, hogy egy boltos, kereskedő vagy mesterember nagyon becsapta őket, megtakarított pénzük elúszott, mert a cég vagy személy, akire bízták felelőtlenül gazdálkodott vele, hogy bűncselekményt követtek el ellenük, például kirabolták, meglopták vagy megtámadták őket. Mindazonáltal az adatok tükrében ezek a rossz tapasztalatok érzékelhető módon nem hatnak az általánosított bizalom szintjére.

3.2.1. Az általánosított bizalom többváltozós modellje

A többváltozós elemzés lehetővé teszi több magyarázó jellemzőnek egy vizsgált tényezőre kifejtett hatásának elemzését úgy, hogy elkülöníti azok egymástól független hatását. Az alábbi összefüggés-elemzés a magyarázó jellemzők önálló hatását számszerűsíti, „kiszűrve” az elemzésbe bevont többi jellemző hatását. A szövegben azokat a hatásokat tüntetjük fel, amelyeknél a kapcsolat erőssége elérte a szokásos statisztikai szignifikancia szintet ($p < 0,05$). Mivel a magyarázó tényezők hatásának elemzésekor a populáció különböző korcsoportjait hasonlítottuk össze, a tapasztalt különbségek nem értelmezhetőek az egyén szintjén. Emiatt nem vonható le következtetés egy adott személy bizonyos jellemzőjének, például életkorának előrehaladtával a vizsgált tényezőben bekövetkező változásairól.

A bizalomhiány előfordulásának esélyét meghatározó tényezőket bináris logisztikus regresszióval vizsgáltuk. A modellekbe bevont magyarázó változóink a következők: nem, kor, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, anyagi helyzet (a háztartás egy főre eső jövedelme alapján történő jövedelmi kvartilisekbe tartozás), a lakhely régió szerinti besorolása, a lakhelyként szolgáló település típusa, a kérdezett roma származású-e, legalább havonta jár-e templomba, valamint hogy társsal él-e. (lásd 1. táblázat)

Az elemzés eredménye szerint a többi változó hatását kiszűrve az általános bizalmatlanság esélyére nem hat szignifikáns mértékben sem a nem, sem (Magyarországon meglepő módon) az iskolai végzettség, sem a településtípus, a vallásosság, a roma származás, vagy hogy társsal vagy anélkül él-e valaki. Viszont a legmarkánsabb hatása a lakóhely régió szerinti besorolásának van: a közép-magyarországi régióhoz képest a bizalmatlanság esélye háromszoros az észak-magyarországi, és több, mint kétszeres a nyugat-dunántúli régióban. A 30 év alattiakhoz képest a harmincas generációra feleakkora eséllyel jellemző a bizalmatlanság. Hasonlóképp, az alkalmazottakhoz képest a bizalmatlanság a nyugdíjasokat és egyéb inaktívokat feleakkora eséllyel jellemzi. A jövedelmi szintet tekintve a bizalomhiány legnagyobb eséllyel az alsó jövedelmi negyedbe tartozókat jellemzi: hozzájuk képest a felső jövedelmi negyedbe tartozók csoportja szintén 50%-al alacsonyabb eséllyel bizalomhiányos.

Amennyiben a *súlyos bizalomhiány* esélyét vizsgáljuk (azaz a „szinte sosem lehet elég óvatos az emberekkel” kijelentéssel egyetértő, a minta tizedét kitevő csoporthoz való tartozást), hasonló kép bontakozik ki, de valóban értelmezhető, szignifikáns összefüggésként csak a régióhoz tartozás mutatható ki: a súlyos bizalomhiány az észak-magyarországi

régióban élőkét a közép-magyarországiakhoz képest csaknem hétszeres eséllyel jellemzi (sig. 0,002), míg a dél-alföldiek esélye az erőteljes bizalmatlanságra csaknem négyszeres. (sig. 0,037). (ld. 2. táblázat) Más kutatások alapján „legnagyobb arányban a Dél-Alföld és Észak-Alföld települései szembesülnek a szegények és gazdagok közti konfliktusokkal.” A Dél-Alföldön „a jövedelmi feszültségekkel terhelt települések aránya annak ellenére a legmagasabb, hogy a térség a szegénységi ráták alapján a regionális sorrend közepén foglal helyet”. (Kopasz 2004:422) Ez a jelenség elemzett adatainkban is tükröződik, mivel a bizalom hiánya szempontjából szerepet játszó dimenziók között (ld részletesebben 3.4.1. szakasz) ebben a régióban a legmagasabb azok aránya, akik saját szomszédságuk megítélésük legmagasabb arányban említették, hogy szomszédaik túlnyomó többsége szegényebb avagy gazdagabb náluk.

3.3. Általánosított bizalom és mobilitás

Tanulmányunk egyik fő kérdése, vajon magyarázza-e az általánosított bizalom szóródását a mobilitás illetve a homogén összetételű csoportokban való tagság? A kutatás kiinduló, tesztelendő hipotézisei között szerepelt az az elgondolás, miszerint a társadalom többféle csoportjának ismerete, többféle csoporttal kapcsolatos tapasztalat csökkenti az általános bizalmatlanságot. Ezen feltételezés alapján azok, akik mobilabbak illetve vegyesebb csoportokhoz tartoznak, magasabb általános bizalomszintet mutatnak. Emellett megfogalmazható egy olyan hipotézis is, miszerint az, aki nem olyan régen lakik egy adott lakhelyen, hajlamosabb kevésbé bízni az emberekben, mivel nem ismeri őket annyira jól. Ez a hipotézis közösségi szinten is megfogalmazható: olyan közösségekben, melyekben sokan „átmenetileg” időznek, alacsonyabb a bizalom mértéke, mivel az ismételt interakciók esélye is kisebb. Alesina és Ferrara (Alesina 2000: 21) ezt a hipotézist a GSS adatain tesztelve arra az eredményre jutott, hogy az egyéni szintű mobilitás-változók és a bizalom mértéke között nem volt szignifikáns az összefüggés, de a census adatokból képzett település-szintű változókkal (az adott településen a beköltözők aránya) igen, azaz az egyén bizalomra való hajlama nem saját mobilitásával, hanem a lakóhelyének stabilitásával van összefüggésben.

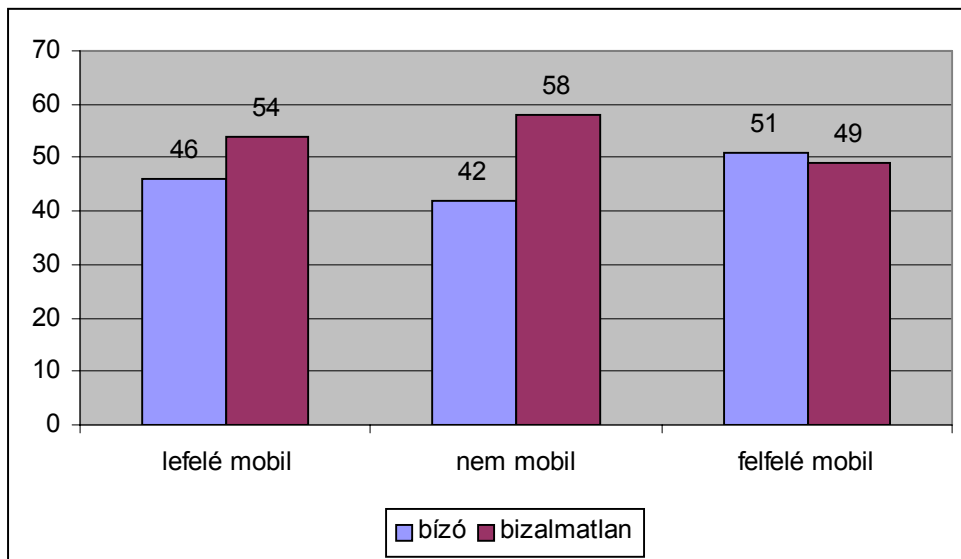
A mobilitás vonatkozásában az apa iskolázottságához, foglalkozásához viszonyított mobilitást, valamint a születési helyhez viszonyított mobilitást tudjuk mérni.

3.3.1. Az apa iskolai végzettségéhez illetve foglalkozásához viszonyított mobilitás

Az adatok alátámasztják azt a kiinduló hipotézist, miszerint a foglalkozási, iskolai végzettséghez képest történő mobilitás, és így több csoport/réteg ismerete valóban kisebb mértékű általános bizalmatlansággal jár együtt. Az apa iskolázottságához képesti mobilitást vizsgálva azt találjuk, hogy a legbizalmatlanabb csoport a nem mobilak csoportja: a felfelé mobil csoport körében a legmagasabb a bizalom szintje, de még a lefelé mobilak csoportja is inkább bízik másokban, mint azok, akik egyáltalán nem mobilok (sig: 0,01, 8. ábra). Nemenként vizsgálódva azonban kiderül, hogy ez az összefüggés csak a férfiak esetében mutatható ki, a nők körében a bizalom foka nem tér el szignifikánsan a mobilitást vizsgálva.

8. ábra

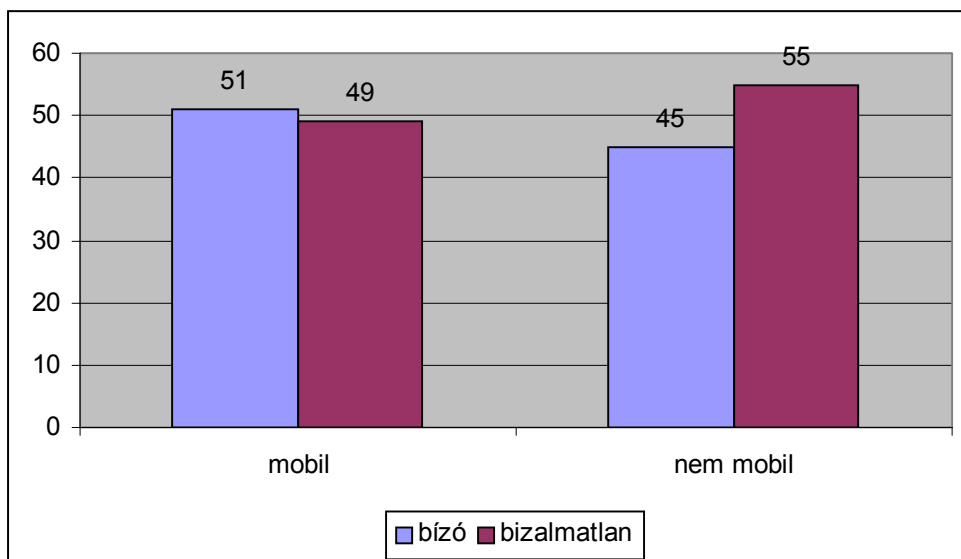
Általánosított bizalom az apa iskolázottsági szintjéhez képest bekövetkezett mobilitás szerint, százalékos megoszlások

A foglalkozási mobilitás esetében hasonló összefüggés áll fenn: az apjukhoz képest foglalkozásilag mobil emberek csoportjában alacsonyabb a bizalmatlanság (sig: 0,05, 9. ábra).

9. ábra

Általánosított bizalom az apa foglalkozásához képest bekövetkezett mobilitás szerint, százalékos megoszlások

3.3.2. Területi mobilitás

A vizsgálat során megkérdezettek 55 %-a él azon a településen, ahol született. Az adatok alapján azonban azt mondhatjuk, hogy előzetes elvárásainkkal szemben a születési helyhez viszonyított területi mobilitás az általánosított bizalommal nem függ össze. Egyébként hasonló eredményt hozott Alesina és La Ferrara elemzése a GSS adatain: nem találtak kimutatható összefüggést az egyén földrajzi mobilitása és az általánosított bizalom szintje között. Ők azonban települési/térségi szintű változókat is hozzákapcsoltak adatbázisukhoz, és azt találták, hogy az általánosított bizalom szintje összefügg azzal, hogy egy adott közösségben milyen arányban találunk „betelepülőket”. Ahol magas volt a földrajzilag mobil lakosság aránya, az általánosított bizalom alacsonyabb szintjét mutatták ki.

3.4. Általánosított bizalom és heterogén csoportokhoz tartozás

Mint arra fentebb már utaltunk, a GSS felvétel adatai az USA-ban azt mutatták, hogy a kisebbségekhez tartozók bizalomszintje alacsonyabb, illetve, hogy a faji szempontból megosztottabb közösségekben is alacsonyabb a bizalom szintje. (Alesina 2000). Ennek egyrészt oka lehet, hogy az emberek a hozzájuk nem hasonlítóknak kevésbé bíznak, azaz (mind faji, mind vagyoni szempontból) heterogénebb közösségekben alacsonyabb a bizalom szintje. Egy másik lehetséges magyarázat szerint, ha az ember olyan közösségben él, ahol az emberek nem bíznak egymásban, maga is kevésbé fog másokban bízni. Ebből következik, ha például a kisebbségek bizalom-szintje eleve alacsonyabb, azokban a közösségekben, ahol magasabb a kisebbségek aránya, a bizalmatlanság is magasabb szintű lesz. Ugyanez a gondolatmenet áll a jövedelmi szempontból egyenlőtlenebb közösségekre is: minél magasabb a „hozzánk képest túl szegények” vagy „túl gazdagok” aránya, annál magasabb a bizalmatlanság szintje. Ez az amerikai adatokon verifikált hipotézis ellentétes kutatásunk eredeti feltételezésével, miszerint a heterogénebb közösségekben való részvétel főként a többirányú valós tapasztalat okán az általánosított bizalom szintjét növeli. Viszont ez a jelenség magyarázhatja az általánosított bizalom szintjének Magyarországon kimutatható markáns régiós különbségeit: Észak-Magyarországon például a legmagasabb a roma lakosság részaránya¹⁷, így a faji szempontból heterogénebb közösségekhez tartozás oka lehet a tapasztalt alacsonyabb bizalom szintnek. A lakóhelyi szegregációra vonatkozó más, település-szintű vizsgálatok is azt mutatták, hogy az észak-magyarországi régióban az egyik legmagasabb az etnikai és jövedelmi helyzet-alapú szegregáció (Kopasz 2004). Érdekes módon elemzésünkben a szintén több szempontból magas szegregációs szinttel jellemezhető észak-alföldi régió nem jelenik meg a bizalom-hiány által fokozottan érintett területként.

3.4.1. A jövedelmi szempontból heterogén szomszédsági környezet hatása

A homogén vagy heterogén csoporthoz tartozást a vizsgálatban egy olyan kérdéssel próbáltuk mérni, hogy a kérdezett környékén élők anyagi helyzet szempontjából hasonló helyzetűek, vagy vegyes környékről van szó. A megkérdezettek fele vélte úgy, hogy a

---

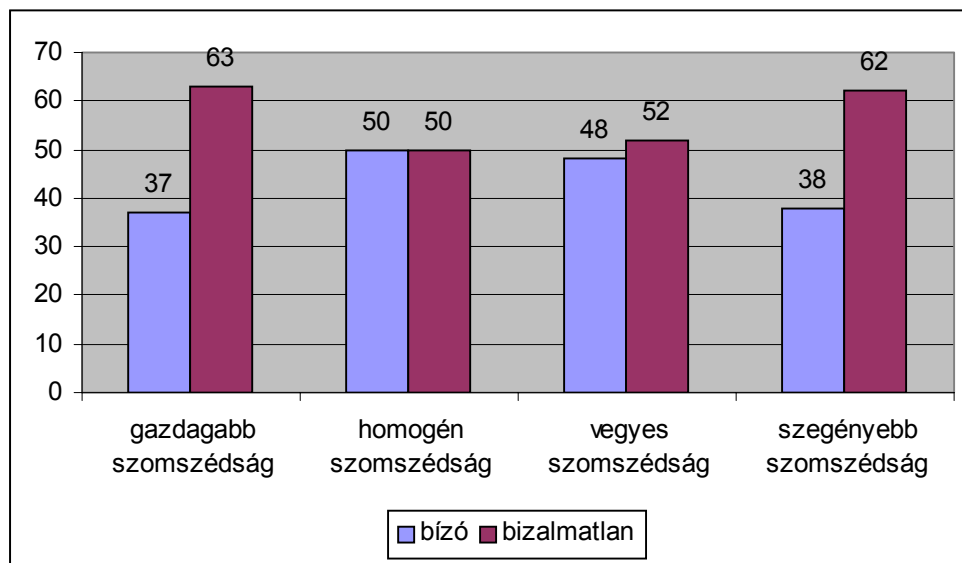
¹⁷ A teljes mintabeli 8 %-hoz képest, Észak-Magyarországon a romák aránya 13%.

szomszédságukban lakók túlnyomó részt hasonló anyagi helyzetűek, csaknem minden tizedik ember érzi úgy, hogy szomszédai túlnyomórészt gazdagabbak, míg minden 20. ember túlnyomó részt szegényebbnek tartja szomszédait. Minden harmadik válaszadó pedig jövedelmi szempontból vegyes összetételűnek ítéli lakókörnyezetét.

Ahol homogén, vagy kiegyensúlyozottan vegyes összetételű anyagi szempontból a szomszédság, ott nagyobb fokú a bizalom. Ha a többi szomszéd „nagyon más”, azaz vagy dominánsan gazdagabbak, vagy szegényebbek a kérdezettnél, az általánosított bizalom egyaránt jelentősen alacsonyabb. (Sig. 0,018, 10. Ábra)

10. ábra

Általánosított bizalom a szomszédság jövedelmi összetétele alapján kialakított csoportokban, százalékos megoszlások

Az általánosított bizalom helyett a szomszédság megbízhatóságát vizsgálva szintén azt látjuk, hogy a jövedelmi szempontból homogénebb lakókörnyezetben élők megbízhatóbbnak tartják szomszédaikat. (ld.3. táblázat)

A szomszédsági környezet jövedelmi homogenitásán/heterogenitásán kívül az általánosított bizalom erőteljesen függ a szomszédokkal való **kontaktuseremtés** (beszélgetés) gyakoriságától. A kérdőívben a kérdezett kapcsolathálózatára két kérdés vonatkozik, ami a baráti és szomszédsági kapcsolatok gyakoriságára kérdez rá. A hatfokú skála a „hetente” és „sosem” között mozog.

A megkérdezettek 62 százaléka hetente beszél a szomszédaival, további 17 százalékuk havonta többször, egyötödük (21%) ritkábban. Mindösszesen 3 % azoknak az aránya, akik sosem beszélnek a szomszédokkal. A szomszédokkal való kapcsolattartás kissé erősebb a községekben, leggyengébb a megyeszékhelyeken.

Aki legalább hetente beszél a szomszédaival, sokkal kevésbé bizalmatlan: a szomszédaival sosem, vagy csak szórványosan beszélők közt a bizalmatlanok aránya 70 százalék, míg a hetente beszélők között 50%.

A szomszédokkal való kapcsolattartás gyakorisága és a bizalom szintje közti összefüggés részben szerepet játszhat az észak-magyarországi régióban tapasztalt bizalmatlanság

magyarázatában: ebben a régióban szignifikánsan alacsonyabb a szomszédokkal való kontaktusteremtés gyakorisága (ld. 4. táblázat), noha itt található a legmagasabb arányban (54%), és a településtípusok között a községekben a legintenzívebb a szomszédsági kapcsolattartás.

3.4.1. A heterogén baráti kör hatása

A baráti kör iskolázottságára és politikai beállítottságára vonatkozóan is megfogalmaztunk kérdéseket, mivel azt feltételeztük, hogy a heterogénebb baráti körrel rendelkezők általános bizalom-szintje magasabb lesz, mind akik homogén társas közegben mozognak.

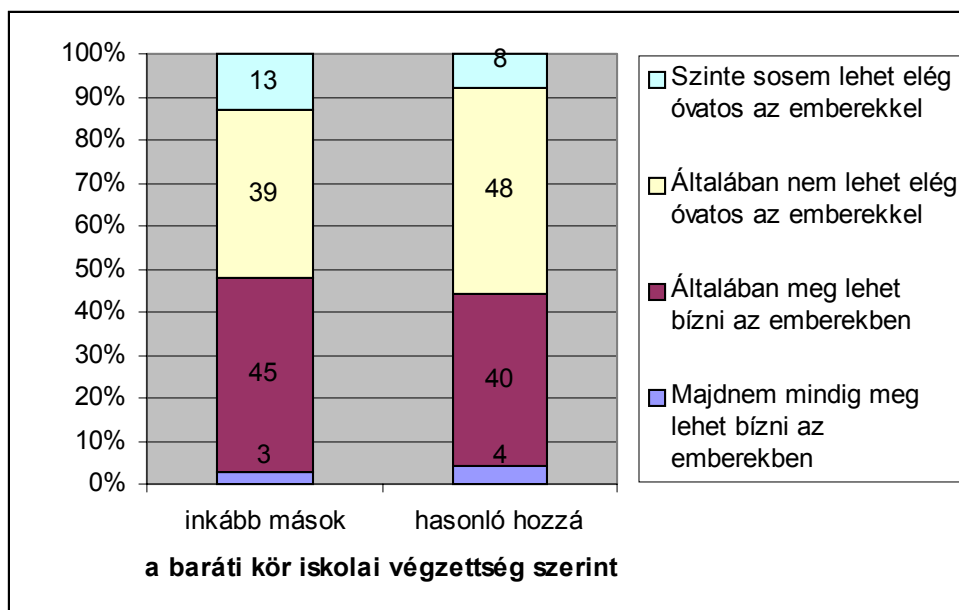
3.4.1.1. Iskolázottság szempontjából heterogén baráti kör

A kérdezettek csupán két százaléka rendelkezik a sajátjénál dominánsan magasabb iskolázottságúakból álló baráti körrel, míg ennek a fordítottja, azaz a zömében alacsonyabban iskolázottakból álló baráti kör a minta 8 százalékára jellemző. Minden második válaszadónak iskolázottság szempontjából vegyes baráti köre van, míg homogén baráti körrel a minta 37 százaléka számolt be.

Az adatok azt mutatják, hogy a baráti kör iskolai végzettség szerinti homogenitása vagy heterogenitása nem hat egyértelműen az általánosított bizalom fokára. Ha az eredetileg négyfokú skálát kétfokúra vonjuk össze, nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. Ha szélsőségesebben bízók illetve bizalmatlanok arányait megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy az iskolai végzettség szerint homogén baráti körrel rendelkezők körében az erősen bizalmatlanok (szinte sosem bízók) aránya ugyan alacsonyabb, mint a heterogén összetételű baráti körrel rendelkezők között, de az általában óvatosak aránya viszont csaknem 10 százalékkal magasabb. (Ld. 11. ábra, sig: ,025)

11. ábra

Általánosított bizalom az iskolai végzettség szerint heterogén illetve homogén összetételű baráti körrel rendelkezők csoportjaiban, százalékos megoszlások

Az általánosított bizalom mértéke ehelyett a barátokkal való találkozás gyakoriságával függ össze. Ha a találkozások gyakoriságát egyfajta intenzitás-mutatóként fogjuk fel, akkor az

intenzívebb baráti kapcsolatokat ápolókra nagyobb fokú általános bizalom jellemző. (ld. 5. táblázat)

A születési helyhez képesti területi mobilitás e tekintetben szerepet játszik: aki területileg nem mobil, azaz szülővárosában lakik, az barátaival szignifikánsan többet találkozik, ez utóbbi pedig összefügg az általános bizalom mértékével, noha közvetlen kapcsolatot a két jelenség között nem tudtuk kimutatni. Érdekes azonban, hogy a területi mobilitás a szomszédokkal való kapcsolattartásra nincs ilyen befolyással. (ld. 6. táblázat)

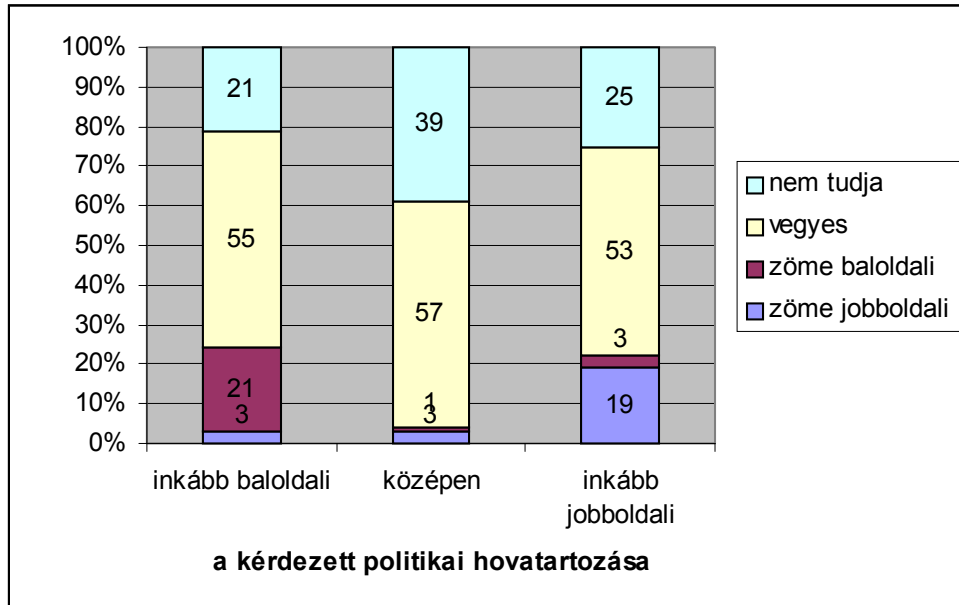
Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a baráti és szomszédsági kapcsolatok intenzitását vizsgálva más szocio-demográfiai tényezők mentén is, melyek hasonló hatását egyébként a barátok számát meghatározó tényezők vizsgálatakor már kimutattuk (ld. pl. Albert-Dávid 1998). Azaz a baráttal való kapcsolattartás gyakorisága az életkor előrehaladtával csökken, az iskolai végzettség növekedésével nő, emiatt a tanulók ápolják legintenzívebben, míg a nyugdíjasok legkevésbé intenzíven baráti kapcsolataikat. Hasonló összefüggéseket a szomszédokkal való kapcsolattartásban nem találhatunk, kivéve, hogy korcsoportonként szignifikánsan eltér a szomszédsági kapcsolatok ápolásának gyakorisága is: ez azonban az ötvenes éveikben járók csoportjában a legintenzívebb. (ld. 7.-9. táblázatok)

3.4.1.2. Politikai beállítódás szempontjából heterogén baráti kör

A vizsgálatban megkérdezett emberek között, bármilyen politikai beállítódásúnak vallják is magukat, túlsúlyban vannak azok, akiknek baráti köre nem kizárólagosan a saját politikai beállítódásához hasonló nézetű emberekből áll: a politikai beállítódás alapján kialakított mindhárom csoportban túlsúlyban vannak a vegyes beállítódású baráti körrel rendelkezők. Érthető módon, a jobboldali beállítódásúak között magasabb arányban (kb. 1/5) találunk zömében ilyen beállítódású embereket, és ez a baloldali nézetűek csoportjában hasonlóképp van.

12. ábra

A kérdezettek baráti körének összetétele politikai beállítódásuk szerint, a kérdezettek politikai irányultsága szerint képzett csoportokban, százalékos megoszlások

A vizsgált mintába került emberek harmada nem tudja a barátjáról megmondani annak politikai hovatartozását. Az általánosított bizalom szintje körükben a legalacsonyabb, viszont a politikai beállítódásukat tekintve homogénebb vagy heterogénebb baráti körrel rendelkezők csoportjaiban nem különbözik.

Hasonlóképp, a barátokkal való találkozás gyakorisága a politikailag heterogén összetételű baráti kapcsolatokkal rendelkezők körében a legmagasabb, és a barátaik politikai hovatartozását megítélni nem tudók körében a legalacsonyabb. Ennek alapján inkább a kapcsolatok tartalmi vonatkozásainak és a bizalom szintjének összefüggéseire következtethetünk.

3.4.2. Az általánosított bizalom többváltozós modellje – továbbfejlesztett változat

A tanulmány 3.2.1. pontjában ismertetett bináris regressziós modellbe bevontuk a kérdezettek mobilitását illetve szomszédsági környezetének és baráti körének heterogenitását mérő változókat is. Sajnos azonban elvárásainkkal szemben ezek közül egyik sem bizonyult a kialakított modellben az általánosított bizalom szintjét meghatározó szignifikáns hatású tényezőnek.

3.5. Következtetések

A vizsgált dimenziók közül az általánosított bizalomra legmarkánsabban a regionális hovatartozás hat, akkor is, ha más változók hatását kiszűrő modellt alkalmazunk. Ugyan megfogalmaztunk néhány hipotézist ennek a jelenségnek a magyarázatára, valószínűleg

érdeemes lenne tovább vizsgálni akár úgy is, hogy települési/térségi szintű változókat is bevonunk modelljeinkbe, amire ezúttal nem volt lehetőségünk.

A vizsgált adatok alapján a vártnál gyengébb, illetve több esetben nem is az előfeltevésekkel egyező a mobilitási és csoport-heterogenitási dimenziók hatása az általánosított bizalomra.

Míg az apa iskolázottságához és foglalkozásához viszonyított mobilitás valóban együtt jár kisebb fokú általános bizalmatlansággal, ezt a területi mobilitás esetében nem tudtuk kimutatni.

A lakókörnyezet jövedelmi összetételének hatása sem egyértelmű: nemcsak a kiegyensúlyozottan heterogén, hanem a homogén szomszédsági környezetben élők is magasabb bizalomszinttel jellemezhetők, mint a szomszédaiktól bármely irányban különböző helyzetűek.

A baráti kör iskolázottság vagy politikai beállítódás alapján definiált heterogenitásának bizalmatlanság-csökkentő hatását sem sikerült meggyőzően demonstrálnunk. Mivel azonban a baráti illetve szomszédsági kapcsolatok intenzitása és a bizalom között találtunk összefüggést, valószínűleg a kapcsolathálózatok jellemzőit és dinamikáját finomabban megragadó adatok elemzése jobban lehetővé tenné az erre vonatkozó, elméletileg plauzibilisnek tűnő hipotézisek verifikálását.

Irodalomjegyzék

- Albert Fruzsina- Dávid Beáta 1998(a): A barátokról. In: *Társadalmi Riport, 1998*, Szerk: Kolosi et al. TÁRKI, Bp.pp: 257-278.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta- Németh Renáta (2005): *Társas támogatás, társadalmi kohézió*. Kézirat. Megjelenés alatt
- Alesina, A.- La Ferrara, E (2000) *WHO TRUSTS OTHERS?* Discussion Paper No. 2646 December 2000, Centre for Economic Policy Research, 90–98 Goswell Rd, London EC1V 7RRUK
- Glaeser, Edward L. *The Formation of Social Capital*.2001. In: ISUMA Vol.2 No.1.
- Kopasz Marianna 2004: Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken in *Társadalmi Riport 2004* TÁRKI Budapest. 400-414.
- Kopp Mária-Skrabski Árpád (1995): *Magyar lelkiállapot*. Végeken kiadó.
- Skrabski Árpád (2003): *Társadalmi tőke és egészségi állapot az átalakuló társadalomban*. A hét szabad művészet könyvtára.

Táblázatok

1. táblázat

Logisztikus regressziós modell a bizalomhiány előfordulási esélyének vizsgálatára – esélyhányadosok¹⁸

	Szignifikancia szint	Esélyhányados
Régiók	0,004	
Referencia kategória: Közép-Mo.		
Közép-Dunántúl	0,754	1,117
Nyugat-Dunántúl	0,019	2,318
Dél-Dunántúl	0,843	1,068
Észak-Mo.	0,002	2,996
Észak-Alföld	0,834	0,937
Dél-Alföld	0,827	1,073
Életkor	0,036	
Referencia kategória: 18-29 évesek		
30-39 évesek	0,018	0,498
40-49 évesek	0,073	0,604
50-59 évesek	0,099	0,597
60 és idősebb	0,777	1,120
Gazdasági aktivitás	0,024	
Referencia kategória: alkalmazott		
önálló vállalkozó	0,467	1,308
Munkanélküli	0,392	1,337
Nyugdíjas	0,039	0,530
egyéb inaktív	0,029	0,467
Egy főre jutó háztartási jövedelmi negyedek	0,068	
Referencia kategória: legalsó		
2.	0,057	0,632
3.	0,397	0,800
Legfelső negyed	0,017	0,502
Társ (ref. Nincs)	,822	1,047
Vallás (ref. Legalább havonta jár templomba)	,131	1,212
Település típus	,630	
Referencia kategória: község		
Város 20 ezer lakosnál kevesebb	,863	,960
Város 20-50 ezer lakos	,844	,948
Város 50 ezer lakosnál több	,306	,761
Budapest	,288	1,427
Iskolai végzettség	,242	
Referencia kategória: max. 8 általános		
Szakmunkásképző	,920	,976
érettségi	,643	,886
Felsőfokú	,068	,535
Roma (ref. Igen)	,237	,658
Nem (ref. Férfi)	,169	1,264
Konstans	,278	2,517
Nagelkerke-féle pszeudó- R2 (magyarázóerő)		13%

¹⁸ Egy magyarázó tényező hatását jellemző esélyhányados becslésekor az elemzésben szereplő többi tényező hatását az alkalmazott logisztikus regresszió kiszűri. Emiatt pl. az életkorhoz tartozó esélyhányados úgy értelmezhető, hogy a bizalmatlan attitűd esélye hányszorosa az egyes korcsoportokhoz tartozók körében a legfiatalabb (referencia) korcsoporthoz viszonyítva, függetlenül attól, hogy ezt az összefüggést mely iskolai végzettségű, anyagi helyzetű vagy gazdasági aktivitású kategóriájában vizsgáljuk.

2. táblázat

Logisztikus regressziós modell az erős bizalomhiány előfordulási esélyének vizsgálatára – esélyhányadosok

	Szignifikancia szint	Esélyhányados
Régiók	0,007	
Referencia kategória: Közép-Mo.		
Közép-Dunántúl	0,119	2,997
Nyugat-Dunántúl	0,285	2,162
Dél-Dunántúl	0,484	1,625
Észak-Mo.	0,002	6,837
Észak-Alföld	0,455	1,632
Dél-Alföld	0,037	3,751
Társ (ref. Nincs)	,765	1,109
Egy főre jutó háztartási jövedelmi negyedek	,410	
Referencia kategória: legalsó		
2.	,203	,615
3.	,582	,798
Legfelső negyed	,139	,476
Vallás (ref. Legalább havonta jár templomba)	,352	1,218
Település típus	,635	
Referencia kategória: község		
Város 20 ezer lakosnál kevesebb	,470	,747
Város 20-50 ezer lakos	,185	,541
Város 50 ezer lakosnál több	,641	,816
Budapest	,600	1,453
Gazdasági aktivitás	,391	
Referencia kategória: alkalmazott		
önálló vállalkozó	,546	,650
Munkanélküli	,642	,789
Nyugdíjas	,068	,372
egyéb inaktív	,273	,456
Iskolai végzettség	,235	
Referencia kategória: max. 8 általános		
Szakmunkásképző	,575	,810
érettségi	,710	1,170
Felsőfokú	,091	,231
Életkor	,397	
Referencia kategória: 18-29 évesek		
30-39 évesek	,398	1,526
40-49 évesek	,154	1,972
50-59 évesek	,163	2,132
60 és idősebb	,051	4,000
Roma (ref. Igen)	,491	1,480
Nem (ref. Férfi)	,409	1,267
Constant	,003	,012
Nagelkerke-féle pszeudó- R^2 (magyarázóerő)		13%

3. táblázat

A szomszédság megbízhatóságának átlaga a lakókörnyezet jövedelmi helyzete alapján kialakított csoportokban

A szomszédai, a környéken élők jellemzően milyen anyagi helyzetben élnek Önökhöz képest?	Átlag	N	Std. Deviation
túlnyomó részük gazdagabb	2,9910	92	0,88977
túlnyomó részük hozzánk hasonló helyzetben van	3,1134	499	0,81182
van közöttük jómódúbb és szegényebb is	2,9620	328	0,84167
túlnyomó részük szegényebb	2,4474	33	0,98496
nem tudja	2,9340	45	0,84035
Teljes minta	3,0222	997	0,84462

sig: ,000

4. táblázat

A barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás gyakoriságának átlaga nemenként, régiókénti bontásban

A kérdezett neme férfi	Régió	N	barátokkal találkozni	beszélgetés szomszédokkal
	Közép-Magyarország	148	2,7174	4,1227
	Közép-Dunántúl	42	2,6345	4,5691
	Nyugat-Dunántúl	51	3,0845	3,8961
	Dél-Dunántúl	45	2,2044	4,0007
	Észak-Magyarország	56	2,2049	3,9964
	Észak-Alföld	72	1,7636	4,1869
	Dél-Alföld	68	2,6541	4,5964
	Teljes minta	481	2,4900	4,1870
Szignifikancia szint			,000	,024
nő	Közép-Magyarország	163	2,5239	4,1194
	Közép-Dunántúl	50	2,4599	3,9465
	Nyugat-Dunántúl	53	2,1232	4,2631
	Dél-Dunántúl	66	1,6656	4,4405
	Észak-Magyarország	64	2,0990	3,8325
	Észak-Alföld	83	1,2084	3,8742
	Dél-Alföld	73	2,0717	4,4336
	Teljes minta	551	2,0704	4,1246
Szignifikancia szint			,000	,043

5. táblázat

A barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás gyakorisága és az általánosított bizalom korrelációs mátrixa

		általános bizalom	beszélgetés szomszédokkal	barátokkal találkozni
általános bizalom	Pearson Correlation	1	0,104	0,040
	Sig. (2-tailed)	0,	0,001	0,198
	N	1018	1011	1015
beszélgetés szomszédokkal	Pearson Correlation	0,104	1	0,115
	Sig. (2-tailed)	0,001	0,	0,000
	N	1011	1027	1026
barátokkal találkozni	Pearson Correlation	0,040	0,115	1
	Sig. (2-tailed)	0,198	0,000	0,
	N	1015	1026	1031

6. táblázat**A barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás gyakoriságának átlaga, földrajzi mobilitás szerinti bontásban**

földrajzi mobilitás		beszélgetés szomszédokkal	barátokkal találkozni
ott él, ahol született	Átlag	4,1738	2,4566
	N	564	568
	Std. Deviation	1,33712	1,76784
ugyanolyan típusú településről költözött	Átlag	4,3119	2,0272
	N	131	131
	Std. Deviation	1,31733	1,65756
más település típusból költözött	Átlag	4,0779	2,0191
	N	329	328
	Std. Deviation	1,48018	1,63866
Teljes minta	Átlag	4,1607	2,2620
	N	1024	1028
	Std. Deviation	1,38281	1,72565
Szignifikancia szint		0,247	0,000

7. táblázat**A barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás gyakoriságának átlaga korcsoportok szerinti bontásban**

iskolai végzettség		beszélgetés szomszédokkal	barátokkal találkozni
max. 8 általános	Átlag	4,2317	1,5996
	N	314	314
	Std. Deviation	1,40003	1,71916
szakmunkásképző	Átlag	4,2368	2,2271
	N	322	324
	Std. Deviation	1,38019	1,70260
érettségi	Átlag	4,0362	2,8103
	N	272	274
	Std. Deviation	1,40921	1,57549
felsőfokú	Átlag	3,9920	2,8813
	N	119	118
	Std. Deviation	1,30838	1,48107
Teljes minta	Átlag	4,1537	2,2660
	N	1027	1031
	Std. Deviation	1,38782	1,72486
Szignifikancia szint		0,126	0,000

8. táblázat**A barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás gyakoriságának átlaga gazdasági aktivitás szerinti bontásban**

gazdasági aktivitás		beszélgetés szomszédokkal	barátokkal találkozni
alkalmazott	Átlag	4,1392	2,6310
	N	442	444
	Std. Deviation	1,34059	1,56800
önálló vállalkozó	Átlag	3,9797	2,6688
	N	54	54
	Std. Deviation	1,41992	1,59282
munkanélküli	Átlag	4,3122	2,5008
	N	76	77
	Std. Deviation	1,29748	1,88972
nyugdíjas	Átlag	4,1934	1,4416
	N	368	368
	Std. Deviation	1,43037	1,55932
egyéb inaktív	Átlag	4,0243	3,4816
	N	83	84
	Std. Deviation	1,52423	1,65153
Teljes minta	Átlag	4,1537	2,2670
	N	1024	1027
	Std. Deviation	1,38936	1,72711
Szignifikancia szint		0,573	0,000

9. táblázat**A barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás gyakoriságának átlaga korcsoportok szerinti bontásban**

korcsoportok		beszélgetés szomszédokkal	barátokkal találkozni
18-29	Átlag	4,0869	3,4823
	N	235	239
	Std. Deviation	1,46069	1,56213
30-39	Átlag	4,1135	2,3848
	N	165	164
	Std. Deviation	1,30192	1,56235
40-49	Átlag	4,0775	2,1663
	N	180	181
	Std. Deviation	1,41518	1,51203
50-59	Átlag	4,4959	1,9100
	N	182	182
	Std. Deviation	1,00091	1,47404
60 és idősebb	Átlag	4,0554	1,4094
	N	266	266
	Std. Deviation	1,54743	1,63433
Teljes minta	Átlag	4,1537	2,2660
	N	1027	1031
	Std. Deviation	1,38782	1,72486
Szignifikancia szint		0,008	0,000

4. Általánosított bizalom és a kedvezőtlen tapasztalatok összefüggése (Kó József)

A hipotézis szerint azoknak, akik már váltak mások nem kooperatív viselkedésének áldozatává, alacsonyabb lesz az általánosított bizalom szintje.

A mások nem kooperatív viselkedése folytán sérelmet elszenvedettek körének meghatározása sok nehézséggel terhelt vállalkozás. A lehetséges sérelmek rendkívül sokfélék lehetnek, így valamennyit képtelenség együttesen vizsgálni. A kutatónak szükségképpen választania kell a sok lehetséges megközelítés közül, és mint minden választás, ez is, bizonyos következményekkel jár. A következmények esetünkben azt jelentik, hogy a választott sérelmek köre determinálja, mind a sérelemről beszámolókat összetételét, mind a bizalomhoz, illetve az annak mérésére szánt kérdésekhez, való viszonyulásukat.

Könnyűszerrel belátható például, hogy ha valaki valamilyen bűncselekmény áldozatává vált, akkor a rendőrség és esetleg a bíróságok munkájáról negatívabban vélekedik, mint azok, akiknek nincs ilyen ügyekben személyes tapasztalatuk. S valóban az adatok is ezt mutatják (1. táblázat).

A valamilyen bűncselekmény áldozatává váltak nagyobb arányban gondolják, hogy a rendőrség rosszul, vagy nagyon rosszul működik, szignifikánsan rosszabb véleménnyel vannak a rendőrség működéséről. Nem ennyire egyértelmű, de hasonló irányú kapcsolat mutatkozik a többi vizsgált intézmény (Fogyasztóvédelmi Felügyelet, PSZAF, bíróságok) esetében is.

Most, hogy a kiinduló hipotézisünket „bizonyítottuk”, azért még felmerül néhány kérdés:

Térjünk vissza a bűncselekmények áldozatainak a rendőrség munkájáról adott véleményekhez! Először is vizsgáljuk meg, hogy mit tükröznek a rendőrség működésével kapcsolatos lakossági vélemények?¹⁹ A szokásos érvényességi és megbízhatósági elemzéseknél ebben az esetben egy kicsit mélyebbre kell néznünk! A megbízhatóság egyszerűbb esetnek ígérkezik, itt rendelkezésre állnak a már kipróbált, bevált eszközök. Az avatott olvasó sok érdekes, és fontos dolgot találhat a módszertani leírásokban, de az átlagolvasó rendszerint csak átlapozza ezeket a részeket. S talán nekik van igazuk, mert legalábbis ebben az esetben, nem csak az a kérdés, hogy a lakossági minta reprezentatív-e, és valóban azok válaszoltak-e, akik a mintába kerültek, hanem az is, hogy a megkérdezettek kompetensek-e abban a kérdésben, amivel hozzájuk fordulnak.

Itt is van két szélső felfogás. Az egyik azt vallja, hogy a tömeg soha nem lehet okos. Ezért vagy az történik, hogy aki kérdez, az valójában nem a véleményre kíváncsi, hanem kérdéseivel mesterségesen akarja a közvéleményt befolyásolni, vagy eleve úgy fogalmazza meg a kérdéseket, hogy a válaszok a kívánt eredményt adják. A másik szélső nézet a közvéleményre, mint megfellebbezhetetlen és minden kérdésben érvényes véleménnyel, akarattal rendelkező entitásként tekint, s a kérdező szolgáian elfogadja a közvélemény sugalmazásait, ebben az esetben, pedig a többség támogatásában reménykedve könnyen lehet ostoba döntéseket hozni. Vannak, akik a modern kommunikációs lehetőségeket úgy értelmezik, hogy ezáltal az emberek a politikai manipuláció áldozataivá lesznek, és az írástudók felelőssége ennek a népbuításnak a leleplezése. (Ezt a jelenséget jósolta meg Julien Benda Az írástudók árulása című híres esszéjében.) Más nézetek szerint a tömegek veszik át a hatalmat, és azok manipulálják a politikai tényezőket, akik így minden józan

---

¹⁹ A rendőrség működésével kapcsolatos kérdés kapcsán felmerülő problémák a többi intézményi bizalmat (fogyasztóvédelmi felügyelet, pénzügyi szervezetek felügyelete (PSZÁF), rendőrség, bíróságok) vizsgáló kérdés esetében is megoldásra, meggondolásra várnak, az egyes intézmények sajátosságainak figyelembevételével.

szakmai megfontolást alávetnek a szavazatok megszerzésének. Ezért a kormányok nem a jövőnek építenek, hanem a jelennek rögtönöznek.²⁰

Az igazság azonban az, hogy a megkérdezettek a szerint lesznek buták vagy bölcsek, hogy mit kérdezzük tőlük. Ha a kérdésre a mindennapi élet tapasztalatai alapján megadható a válasz, akkor olyan okos válaszokat fogunk kapni, amelyekre a szakértők sem képesek, minthogy közülük még a legöregebb, legrutinosabb, sem rendelkezik annyi tapasztalattal, mint amennyi egy ezerfős mintában összegyűlhet. Ellenben, amennyiben a válasz különleges szakértelmet, informáltságot kíván, akkor laikusokhoz fordulni értelmetlen dolog, legyenek azok bármilyen sokan. (Ezért nem lehet, de nem is érdemes népszavazásra bocsátani tudományos tételek igazságának az eldöntését, vagy ezzel a módszerrel vitatni egy büntető ítéletnek a helyességét.)

Esetünkben az a kérdés, hogy amikor a rendőrség munkájának értékelésére kértük fel a vizsgálatban résztvevőket, valójában mit értékelték, és mi alapján alakították ki véleményüket?

Tehát az első kérdés: Mit gondolnak, mi a rendőrség, (bírószágok, fogyasztóvédelem, PSZAF) feladata? A rendőrség példájánál maradva, korábbi vizsgálatokból (Korinek, 1995; Kó, 1999) tudjuk, hogy a lakosság alapvetően két összefüggő feladatkör ellátását várja a rendőrségtől: 1. A közbiztonság, a „rend”, védelme, biztosítása, és 2. a bűnelkövetők üldözése és elfogása. A második kérdéskör elemzése az egyszerűbb, mert erről a lakoságnak nincs semmilyen releváns információja. Az emberek nem tudják, hogy hány bűncselekményt történik az országban (Kó, 1998; Finszter–Kó, 1999), hogy hány ügyben folyik vizsgálat, és az eredményességről sincs semmilyen információjuk, arról pedig, hogy a tényleges adatok mit mutatnak, sok, vagy kevés a felderített esetek száma végkép nem tudnak érdemben nyilatkozni. Nyugodtan kijelenthetjük tehát, hogy a lakosság a rendőrség bűnüldözési munkáján megítélésében nem kompetens.

Ellenvetésként felmerülhet, hogy azért mégiscsak vannak, akik maguk is voltak áldozatai egy-egy bűncselekménynek és ennek kapcsán a személyes tapasztalataik alapján meg tudják ítélni, hogy a rendőrség megtalálta-e az elkövetőt, tehát jól dolgozott-e, vagy sem. (Most tekintsünk el annak taglalásától, hogy lehet-e egyáltalán az ilyen értelemben vett eredményesség a rendőri munka értékelésének az alapja, vagy sem!) Szerencsére azonban egy-egy évben mindössze a lakosság 3%-a válik ily módon érintetté, az-az áldozattá.²¹ Az ő véleményük valóban megalapozott, de szerencsére oly kevesen vannak, hogy az értékelésük nem válik meghatározóvá. A több évre visszatekintő áldozati múlt figyelembevétel az eltelt idő miatt okoz gondot. A négy-öt évvel ezelőtti tapasztaltak keveset mondanak a rendőrség jelenlegi munkájáról. S ha a felderítési mutatókat nézzük, akkor körülbelül az esetek 45%-ában a rendőrség elfogja a tettest. Azt várhatnánk tehát, hogy a volt áldozatoknak legalább ehhez közelítő része sikeresnek, vagy jónak ítéli a rendőrség munkáját. Ez azonban nincs így. A jelenlegi vizsgálatban a magukat áldozatnak vallók mintegy negyede adott 4-es, vagy 5-ös minősítést a rendőri munkára. Ez is amellet szól, és a fentebbi gondolatmenetből is az következik, hogy a rendőri munka megítélésének az alapja a közbiztonságról, a közbiztonsági helyzetről kialakult vélemény, ennek alapján ítélik jónak, vagy rossznak a rendőrség munkáját a megkérdezettek.

A rendőri munka megítélése mögött tehát valójában a közbiztonsági helyzetről kialakult vélemény húzódik meg.

Hasonló következtetést lehetett levonni a CEORG 2002. júniusában történt felmérésének adataiból is: „Magyarországon a rendőrséggel való elégedettség vegyes képet mutat. Míg a

---

²⁰ „Mindig is ilyen volt a közhatalom, amikor azt közvetlenül a tömegek gyakorolták: mindenható és mulandó. Ezért nem épít semmit, jóllehet lehetőségei hatalmasak, akárcsak az ereje. És korunkban ez az embertípus dönt. (Ortega y Gasset, 2003)

²¹ Valójában csak azokról az áldozatokról van szó, akik feljelentést is tettek, tehát kapcsolatba kerültek a rendőrséggel, mert a tényleges áldozatok aránya ennél magasabb.

kérdézt lakóhelyére vonatkozó értékeléskor tízből hatan elégedettek és csak alig négyen elégedetlenek, addig a rendőrségnek az egész országban végzett munkájával háromból ketten elégedetlenek.

A vizsgált két kérdés páronként igen erősen összefügg. A lakhelyének rendőri munkájával elégedettek jóval nagyobb arányban érzik biztonságosnak környéküket, mint a rendőrséggel elégedetlenek, akik között pedig nagymértékben felülreprezentáltak azok, akik nem tartják biztonságosnak lakhelyük környékét. Ugyanez a determinisztikus kapcsolat jellemző a rendőrség munkájának általános megítélése és az általános közbiztonság-érzet között.²²

Ha figyelembe vesszük, hogy a rendőrségi munka értékelése valójában a közbiztonság értékelését jelenti, akkor érthetővé válik, hogy a sikeres nyomozások áldozatainak véleményében miért nem jelenik meg e munka elismerése. A biztonságérzet már a bűncselekmény elkövetésekor, az áldozattá váláskor sérül, és az áldozatok rendszerint a rendőrséget teszik felelőssé a cselekmény bekövetkezéséért. Tehát nem jól végezte a munkáját, mert nem akadályozta meg a bűncselekmény megtörténtét, s ezen az sem változtat, hogy később az elkövetőt elfogják-e vagy sem.

A közbiztonságról a hétköznapi szintjén mindenkiben kialakul egy többé-kevésbé helyes értékelés, amit abban lehetne összefoglalni, hogy ahol sok jogsértés történik ott rossz, ahol pedig ezek előfordulása kicsi, ott jó a közbiztonság. A napi tapasztalatok azt is érzékelik, hogy melyek a jogsértő magatartások, nevezetesen azok, amelyek a hagyományokban gyökerező és a mindenki által elfogadott értékeket sértik. A devianciák száma megbecsülhető és bár ezek a feltételezések a statisztikai adatokban tévedhetnek, a jogsértések nagyságrendi alakulását a lakosság hozzávetőlegesen jól érzékeli (Kó, 1999) Az informáltság, illetve az információ útja azonban kulcskérdés. Meghatározó szerepe van annak, hogy ki milyen forrásból és mennyi tudással rendelkezik a közbiztonsággal kapcsolatban. „Az emberek ehhez a tudáshoz érzelmi, indulati értékelést fűznek, amit azonban nem választanak el saját, tényeken alapuló tapasztalataiktól, társadalmi helyzetüktől, a biztonsági mező más területeitől, a tömegkommunikáció hatásaitól és a politikai élet üzeneteitől”. (Korinek, 1995) Mindez a tudás és érzelem spontán és amorf módon befolyásolja cselekedeteiket. „A közállapotokról kialakított képnek, a szubjektív biztonságnak azért van nagy jelentősége, mert az ronthatja, avagy javíthatja az élet minőségét, hatékonytá, avagy éppenséggel ésszerűtlenné teheti az egyes emberek hozzájárulását lakókörnyezetük közbiztonságának megteremtéséhez, szolidaritásra és toleranciára készíthet, avagy ellenkezőleg, a közömbösséget és a másokkal szembeni agressziót táplálhatja”. (Böhm-Juhász–Szőgyi, 1995)

A közbiztonság szakmai fogalma abból az adottságból vezethető le, hogy a devianciák tilalmak formájában, jogi normákban jelennek meg, elhárításuk gyakorta rendészeti intézkedésekkel történik, a feltárt jogsértések, pedig a jogalkalmazói értékelést kapnak. A közbiztonság professzionális megközelítésének jellemzője a fogalmak tisztázottsága. A jogsértések ebben az esetben azok a bűncselekmények és szabálysértések, amelyeket a törvény ilyennek minősít, és amelyeket hatósági eljárások ekként értékelnek. A közbiztonság létrehozása és megőrzése állami feladat, olyan rendészeti szolgáltatás, amelynek teljesítéséhez jogi felhatalmazás és szakmai hozzáértés szükséges. A szakmai fogalom erősen redukált, mert a közbiztonságra ható tényezők közül csak a jog által definiált elemekkel számol, a közbiztonság oltalmazása fő eszközének a hatósági repressziót tekinti, végül pedig nem foglalja magába a közbiztonságot alakító társadalmi hatásokat sem. A fogalom ugyanakkor szintetizált is, mert nem az egyes jogesetek mechanikus összesítésére, hanem a meghatározott helyen és időben elkövetett jogsértések minőségi értékelésére támaszkodik.

Amennyiben a közbiztonság értékeléséről van szó, akkor elengedhetetlen annak tisztázása, hogy milyen területre vonatkozóan folyik az értékelés, mert jelentősen különbözik az

---

²² Forrás: TÁRKI, <http://www.tarki.hu/integracio/ceorg/index.html> honlapja

embereknek a lakóhelyükről és általában az országról, illetve más helyekről kialakított véleménye.

A CEORG 2002. júniusi felmérésében a közbiztonság helyzetére az emberek (szubjektív) biztonságérzetéből következtettek, s nem a közbiztonság helyzetére vonatkozó véleményüket kérdezték. „A biztonságérzet terén viszont minden tekintetben első helyen Magyarország áll: itt a legmagasabb azok aránya (74%), akik biztonságosnak tartják a környezetet, ahol élnek, és az ország egészét is a magyarok érzik a legbiztonságosabbnak: minden második lakos nyilatkozott úgy, hogy határozottan biztonságosnak vagy inkább biztonságosnak tartja Magyarországot” (2. táblázat)

Gondot okoz, a jelenlegi elemzésben, hogy nem tudjuk, a megkérdezettek a rendőri munka értékelésekor helyi, vagy országos, általános szinten értelmezték a kérdést. Külön megjelölés hiányában valószínűleg az általános országos szintre vonatkoztatták a kérdést, ami azért jelent problémát, mert a korábbi viktimizációs, és egyéb tapasztalataik nagyobbrészt valószínűleg a helyi szinthez kapcsolódnak²³. A lakóhelyhez kapcsolódó értékelés azonban sokkal kedvezőbb, mint az általánosított, tehát így sokkal kedvezőtlenebb értékelést kapunk, mintha a ténylegesen ismert, vagy inkább megismerhető lokális helyzetre kérdeztünk volna. Illetve a negatív kooperációs tapasztalattal rendelkezők kedvezőtlenebb értékelése sokkal markánsabban elkülönülne az általános véleménytől.

Mi az, amit tudunk?

Van egy kérdésünk: „Mit mondana, a következő szervezetek jól vagy rosszul működnek? Osztályozzon az iskolai osztályzáshoz hasonlóan! Az 5-ös jelentse, hogy nagyon jól, az 1-es, hogy nagyon rosszul. Természetesen a közbűlő osztályzatokat is használhatja. Tehát mennyire jól, vagy rosszul működik a rendőrség?”

A kérdésre adott válaszok mögött a közbiztonság alakulásáról meglévő vélemény húzódik meg. A közbiztonságról viszont rendkívül eltérően vélekednek az emberek, attól függően, hogy helyi, vagy általános szinten értelmezik. Az általános szintre vonatkozó vélemények a ténylegesen tapasztaltnál (lakókörnyezeti szint), lényegesen kedvezőtlenebb értékelést jeleznek. Ebben az esetben sajnos nem tudjuk eldönteni, hogy bölcs, vagy inkompetens volt-e a közvélemény.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a rendőrségi munka lakossági értékelése nem hordoz értékes információt, csak az érvényességi kör szigorú betartására van szükség.

A legutóbbi Kriminológiai Világkongresszuson Wesley Skogan előadásában bemutatta az un. intelligensen vezetett rendőrség (intelligence driven policing) modelljét. Ez a módszer bevonja a közösséget a helyi közbiztonsági prioritások meghatározásában és a rendőrök elszámoltatásába. A lakosság többet tud a helyi viszonyokról, ezért gyakran más prioritásokat határoz meg, illetve információt adhat a rendőrségnek. A lényeg, hogy a hatékony rendőrködés folyamatos kutatást és fejlesztést igényel. A rendőrség egy olyan iparág, amelynek többet kell megtudnia a fogyasztóiról és annak terméknek a minőségéről, amelyet megpróbál eladni nekik. Skogan ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a rendőrség felelőssége megmarad a társadalom „jogépségének” fenntartásában. Ez azt jelenti, hogy a rendőrség az alkotmánynak, jogszabályoknak, bírói döntéseknek és saját belső szabályainak megfelelően viselkedik.

---

²³ A bűncselekmények döntő többsége kb. 80%-a a sértett lakóhelyén, vagy annak közelében történik. Tájékoztató az egységes rendőrségi és ügyészégi bűnügyi statisztika adataiból BM Informatikai Főosztály 2003.

Mi a helyzet a többi vizsgált szervezet esetében?

A fogyasztóvédelmi felügyelet esetében eléggé magas, mintegy 27%-os volt a „nem tudom” választ adók aránya. Tehát sokan nem tudtak válaszolni a kérdésre, de erős a gyanú, hogy akik válaszoltak, azok közül is a többség nem személyes tapasztalat alapján adott értékelést a szervezet működéséről. A lakosságnak csak csekély hánya fordul a fogyasztóvédelemhez, a többség más forrásból származó információkra alapozta a minősítését. A 3-nál valamivel alacsonyabb átlagos pontérték kedvezőtlen megítélést jelez, tehát a lakosság inkább elégedetlen a fogyasztóvédelmi felügyelet munkájával.

A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletére vonatkozó a kérdésnél rendkívül magas, mintegy 40% volt azoknak az aránya, akik nem tudtak válaszolni a kérdésre. A négy vizsgált intézmény közül a PSZÁF kapta a legrosszabb értékelést, átlagosan 2,68 pontot. Az intézmény működésével kapcsolatban valószínűleg nem sok megkérdezettnek volt személyes tapasztalata, így az értékelés során a médiában megjelenő hírek, illetve más személyes információk alapján dönthettek. A médiában az utóbbi időben főleg a szervezet vezetőjének eltávolítása kapcsán jelentek meg tudósítások a PSZÁF működésével kapcsolatban, ami viszont politikai csatározásokkal járt, így nem meglepő, hogy az értékelésekben kimutatható a párt preferenciák szerepe. Az MSZP szavazók valamivel kedvezőtlenebbül, míg a FIDESZ szavazók valamivel kedvezőbbben ítélték meg a szervezett működését. (3. táblázat)

A magas nem válaszolási arány és a politikai nézetek megjelenése miatt, ez a kérdés az intézményi bizalom vizsgálatára kevésbé látszik alkalmasnak. Az elemzések során itt mutatkozott meg leggyengébben a kedvezőtlen kooperációs tapasztalatok hatása.

Az összes itt felsorolt intézmények közül a bíróságok kapták a legkedvezőbb értékelést. A 3,11-es átlagos pontérték már az inkább kedvező megítélés felé tolódik el. Ez megfelel a más vizsgálatokban is megjelenő helyzetképnek (KSH, 2003). Itt az okoz csak problémát, hogy a bíróságok két szervezetileg is elkülönülő és nem teljesen egyformán működő részből állnak. A polgári és a büntető bíróságok munkáját nehéz együttesen értékelni. A bűncselekmények áldozatai valószínűleg a büntető bíróságok munkáját vették alapul a minősítés során, míg a kölcsön, vagy egyéb ügyletekben kárt szenvedett megkérdezetteknek a polgári bíróságokkal kapcsolatban lehetett személyes tapasztalatuk. A megkérdezettek többségénél pedig valószínűleg keveredett a két intézmény. Az elemzés során így nehéz eldönteni, hogy például a bűncselekmények áldozatitól kapott rosszabb minősítés az intézményi bizalom hiányának, vagy a büntető bíróságok (esetleg) ténylegesen rosszabb működésének tulajdonítható.

4.1. Negatív tapasztalatok és viselkedés

A vizsgálat során négyféle negatív tapasztalat korábbi előfordulására vonatkozóan tettünk fel kérdéseket. (4–7. táblázatok)

Kezdjük az elemzést most is a bűncselekményekre vonatkozó kérdéssel, mert itt több korábbi vizsgálat eredménye tudjuk összevetni a kapott válaszokat.

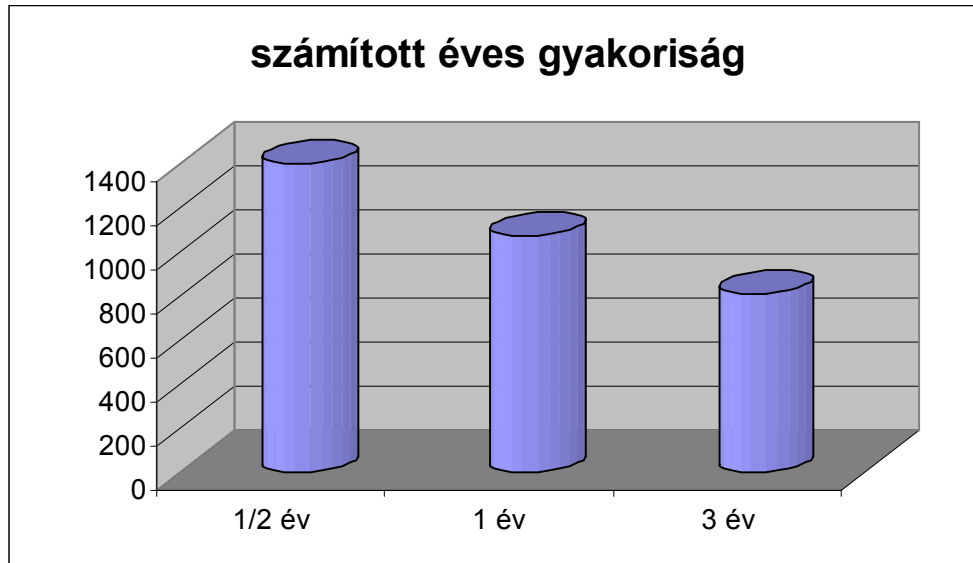
A nemzetközi és a korábbi hazai viktimológiai kutatások közös jellemzője, hogy az áldozati múltra vonatkozó kérdések annál pontosabb értékeket mutatnak minél rövidebb időtartamra vonatkoznak a kérdések:

„A korábbi kutatásoknak megfelelően igazolódott, hogy a viktimológiai, és a látencia kutatások esetében a vizsgálat időtartamát a lehető legrövidebb időtávban kell megállapítani.

1. ábra

Az említett bűncselekmények számának alakulása a vizsgált időtartam függvényében

Egy, de még inkább fél év az, az időtartam, ami reális eredmény elérését, valamennyi megtörtént bűncselekmény feltárását teszi lehetővé.” (Kó 2004. 63. o.)

Az életprevalenciára vonatkozó kérdések kevésbé megbízhatóak, a különböző kutatások jelentős szórással 41,8 (Kó, 1999.), 41,5% (Barabás, 2004) és 61% (Kertész, 2000) közötti értékeket mutatnak (Korinek, 1988. 45%). A jelenlegi adatfelvételben mért 13,3%-os érték inkább az éves áldozattá válási arányhoz áll közelebb, ami 12% volt az OKRI legutóbbi országos felmérésében (Kó, 2004). A korábbi kutatási eredmények az valószínűsítik, hogy az általánosságban feltett: „Előfordult-e már, hogy bűncselekményt követek el Ön ellen?” kérdésre adott válaszok nem a tényleges életprevalencia értékeket jelzik, hanem vagy a közelmúlt eseményeire vonatkoznak, vagy, s ez tűnik valószínűbbnek csak a súlyosabb korábbi bűncselekmények sértettjei válaszoltak igennel a kérdésre. A kiinduló hipotézis szerint: „A mások nem kooperatív viselkedésének áldozatának alacsonyabb az általános bizalmi szintje.” Elemzésére az áldozati múltra vonatkozó kérdés nem alkalmas, mert csak a tényleges áldozati kör töredéke vizsgálható, s erről a töredékről sem tudjuk, hogy milyen gondolatmenet húzódik meg a válaszok megszületése mögött. Csak valószínűsíteni lehet, hogy a komolyabb bűncselekmények sértettjei említették a kérdezés során az őket ért sérelmet.

Az előfordult-e már, hogy nem kapta vissza a kölcsön adott pénzét vagy értékesebb használati tárgyát? kérdéssel kapcsolatban is hasonló problémák merülnek fel, mint az áldozattá válásra vonatkozó kérdés esetében: Nem tudjuk, hogy mikor történt a cselekmény, és nagyjáthatóan nem minden eset jutott a megkérdezettek eszébe az adatgyűjtés során. Az időtényezőnek pedig fontos szerepe van az általánosított bizalomra gyakorolt hatás vizsgálatát illetően, hiszen a régebben történt esetek vélhetően kevésbé módosítják a jelenlegi bizalmi állapotot. Hacsak nem feltételezzük, hogy a sérelem életre szóló változást okozott a vizsgálati személyek bizalmi struktúrájában. Ez utóbbi feltételezés nem zárható ki, de sokkal valószínűbb, hogy annál a hatásnál, amit az okozott, hogy például tíz évvel ezelőtt egy barát kölcsönkérte a videomagnót, és azóta is elfelejtette visszaadni, az azóta eltelt időszakban sokkal erőteljesebb hatások is befolyásolták az érintett bizalmi struktúráját.

Egy másik kérdés vizsgálata némi segítséget nyújt az időprobléma vizsgálatához. Egy másik kérdésben az vizsgáltuk, hogy „Ebben az évben adott-e kölcsön pénzt rokonának vagy olyan családtagjának, akivel nem él egy háztartásban?”, illetve „Ebben az évben adott-e kölcsön pénzt szomszédjának, ismerősének vagy barátjának?” Azoknak 54%-a, akinél előfordult, hogy nem kapták vissza a kölcsönt, vagy értékesebb használati tárgyukat az idén is adott

kölcsönt. Tehát vagy rendszeres kölcsönzők, vagy a sérelem is ebben az évben történt. Azt ugyan nem tudjuk ez alapján eldönteni, hogy melyik előbbi állítás igaz, de a válaszok mindenképpen azt valószínűsítik, hogy a sérelem a közelmúltban történhetett. Ez javítja a kérdés felhasználhatóságát a kiinduló hipotézis vizsgálatában, de továbbra is fennáll annak a veszélye, hogy a sérelmet elszenvedetteknek csak egy töredékét tudjuk vizsgálni, így az esetleges kimutatható hatás nem általános érvényű. Csak azt mondhatjuk, hogy azoknál akik komoly, említésre méltó sérelemként élték meg a kölcsönadott pénz, vagy vagyontárgy elvesztését valóban van hatása a történeteknek az intézményi bizalomra, de ez már nem a nem kooperatív viselkedés bizalmi struktúra módosító hatását, hanem a nem kooperatív viselkedés feldolgozásának a hatását mutatja.

Ezek a megfontolások érvényesek a „Előfordult-e már, hogy egy boltos, kereskedő vagy mesterember nagyon becsapta?” kérdés esetében is.

Kisebb nagyobb mértékű becsapásnak szinte valamennyien gyakorta áldozatává válunk, s csak az a probléma, hogy ki hogyan értelmezte a kérdésben szereplő „nagyon becsapta” kifejezést. Nyilvánvalóan a megkérdezettek szubjektív megítélése kell hagyatkoznunk, ami nem is jelentene problémát, hiszen éppen ennek megismerése a cél a lakossági kérdezés során. De ekkor már ismét nem a sérelmek hatását vizsgáljuk, hanem a sérelmek feldolgozásának a következményeit. Így a kiinduló hipotézisünket némileg módosítva azt az eredményt kapjuk, hogy azoknál, akiknél a mások nem kooperatív viselkedése komoly problémát jelent, valamilyen oknál fogva (s az okok meglehetősen sokrétűek lehetnek) nem tudják feldolgozni ezeket az eseményeket a sérelmek változást idéznek elő a bizalmi struktúrában és bizalmatlanabbakká válnak más jelenségekkel, így az állami intézményekkel kapcsolatban is. A bizalmi struktúrában bekövetkező változás úgy tűnik, hogy lényegében független a sérelem tényleges mértékétől. Egy súlyos bűncselekmény után éppen úgy bekövetkezik, mint egy látszólag nem jelentős pénzügyi veszteséget követően. Az azonban, hogy a változás bekövetkezik-e egyáltalán személyiség függő. Önmagában az elszenvedett sérelem legyen az „bármilyen” súlyos nem váltja ki a változást, az csak akkor következik be, ha az áldozat nem tudja feldolgozni a történeteket.

A harmadik indikátorként alkalmazott „Előfordult-e már, hogy megtakarított pénze elúszott, mert a cég vagy személy, akire bízta felelőtlenül gazdálkodott vele?” kérdés hozta a legkevesebb elemezhető választ. Mindössze a megkérdezettek 5,1%-a mondta, hogy előfordult vele ilyen esemény. S mivel jelentős az átfedés a kölcsönt nem visszkapókkal, a pénzüket elvesztők 60%-ával előfordult már, hogy a kölcsön adott pénzét sem kapta vissza, ezért ezt a kérdéskört önállóan nem elemzzük, részben az alacsony elemszám miatt, mert a további megoszlások vizsgálata a konfidencia intervallum alá vinné a kapott értékeket, részben az átfedés miatt, mert a lényeges tendenciákat a kölcsönadóknál már megvizsgálhattuk.

Érdeemes még megvizsgálni a különböző sérelmek együttes előfordulási arányait!

A megkérdezettek 40%-a számolt be legalább egy sérelemről, ami eléggé magas aránynak tekinthető, figyelembe véve, hogy több indikátor esetében is alul mértük a sérelmek tényleges előfordulási arányait. A sérelemről beszámolók 60%-a egy nem kooperációs ártalomról számolt be. A többszöri sérelem azonban nem befolyásolta jobban az általánosított bizalom struktúráját. A több sérelemről beszámolók nem vélekedtek, negatívabban a vizsgált intézményekkel kapcsolatban. Ez ismételten azt bizonyítja, hogy nem önmagában a sérelem okozhatja a bizalom elvesztését sokkal inkább annak szubjektív értékelése.

Összegzés

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a mások nem kooperatív viselkedése, illetve az ennek mérésére alkalmazott indikátorok azt mutatják, hogy a sérelmet elszenvedők általában kissé negatívabban minősítették a vizsgált intézmények működését, egyes esetekben, pl. a rendőrség, a különbség szignifikáns volt. De a mérési problémák ellenére bizonyosnak látszik, hogy nem önmagában a nem kooperatív viselkedés okozta sérelem megléte, vagy hiánya az ami döntő a vélemények változásában, hanem az események feldolgozása. Az, hogy valaki áldozata volt-e a vizsgált nem kooperatív viselkedéseknek nem befolyásolta döntően a bizalmi kérdésekre adott válaszokat.

A háttérváltozókat vizsgálva találtunk olyan tényezőt, ami sokkal egyértelműbb és erősebb hatást gyakorolt az intézményekkel kapcsolatos értékelésekre. Ilyen volt az iskolai végzettség, minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezett a megkérdezett annál negatívabb véleménye volt a vizsgált intézményekkel kapcsolatban.

Az, hogy valaki áldozatává vált mások valamely nem kooperatív viselkedésének nem jelenti azt, hogy az általános bizalmi struktúrája megváltozott volna.

Irodalomjegyzék

Barabás T 2004. Áldozatok és Vélemények OKRI Budapest

Bóhm Antal Juhász Erika, Szőgyi Lenke: A szubjektív biztonságérzet, Záró tanulmány, MTA Politikai Tudományok Intézete, 1995

Dr. Finszter Géza – Kó József: Vélemények a közbiztonságról és a bűnözésről Budapest V., IX. és XXII. kerületében. Kézirat (1999. októbere) 13. oldal.

José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása, Nagy Világ, Budapest, 2003., 77. old.

Kertész I. (2000.): Bűncselekmények áldozatai a rendszerváltás országaiban nemzetközi vizsgálat eredményei

Kó J (1999.): Vélemények a bűnözésről (Egy közvélemény-kutatás tanulságai). Kriminológiai Közlemények

Kó J. (2004.): Áldozatok és Vélemények OKRI Budapest 68. o.

Kó J.: Vélemények a bűnözésről Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 35. 1998. (23. o.)

Korinek László (1988.): Rejtett bűnözés. KJK Budapest

Korinek László: Félelem a bűnözéstől, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995., 172. old.

KSH: Társadalmi Helyzetkép 2003 KSH Budapest 2004.194. o.

Táblázatok

1. táblázat

Jól, vagy rosszul működik: a rendőrség a megkérdezettek százalékában

		nagyon rosszul	2	3	4	nagyon jól	nem tudja	Összesen
Előfordult-e már, hogy bűncselekményt követtek el Ön ellen?	Igen	13,87	25,55	32,12	24,82	2,92	0,73	100
	Nem	5,52	13,63	46,85	24,21	3,38	6,42	100
Összesen:		6,61	15,27	44,94	24,22	3,31	5,64	100

2. táblázat

Biztonságérzet a kért lakóhelyén és általában az országban (%)

	Magyarország	
	lakóhelyen	országban
Határozottan biztonságosnak tartja	25,7	6,5
Inkább biztonságosnak tartja	48,0	45,5
Inkább nem tartja biztonságosnak	18,4	36,6
Határozottan nem tartja biztonságosnak	7,0	7,4
Nem tudja, válaszhiány	1,0	4,0
Összesen	100,0	100,0

Minta elemszám: Magyarország N=1509²⁴

3. táblázat

Pártválasztás és intézményi elégedettség

Melyik pártra szavazna?	Jól, vagy rosszul működik a PSZÁF? Az adott pártot választók százalékában	
	Nagyon rosszul	Nagyon jól
MSZP	8,1	1,0
FIDESZ	6,5	2,9

4. táblázat

Előfordult-e már, hogy nem kapta vissza a kölcsön adott pénzét vagy értékeesebb használati tárgyát?

	Gyakoriság	Százalék
Igen	203	19,7
Nem	817	79,0
nem tudja	9	0,9
Összesen	1030	99,5
Adathiány	5	0,5
Összesen	1035	100,0

²⁴ Forrás: TÁRKI, <http://www.tarki.hu/integracio/ceorg/index.html> honlapja

5. táblázat**Előfordult-e már, hogy egy boltos, kereskedő vagy mesterember nagyon becsapta?**

	Gyakoriság	Százalék
igen	247	23,8
nem	773	74,7
nem tudja	12	1,2
Összesen	1031	99,7
Adathiány	4	0,3
Összesen	1035	100,0

6. táblázat**Előfordult-e már, hogy megtakarított pénze elúszott, mert a cég vagy személy, akire bízta felelőtlenül gazdálkodott vele?**

	Gyakoriság	Százalék
igen	53	5,1
nem	968	93,5
nem tudja	6	0,5
Összesen	1027	99,2
Adathiány	8	0,8
Összesen	1035	100,0

7. táblázat**Előfordult-e már, hogy bűncselekményt követtek el Ön ellen?**

	Gyakoriság	Százalék
igen	138	13,3
nem	889	85,9
nem tudja	3	0,3
Összesen	1030	99,5
Adathiány	5	0,5
Összesen	1035	100,0

8. táblázat**A különböző sérelmek együttes előfordulásának arányai**

Sérelmek száma	Gyakoriság	Százalék	A sérelemtől beszámolóknak százalékában
Nem volt	622	60,1	-
1,00	249	24,1	60,3
2,00	113	10,9	27,3
3,00	38	3,7	9,2
4,00	13	1,3	3,2
Összesen:	1035	100,0	100,0

5. Individualizmus, etatizmus és a politikai attitűdök kapcsolata a bizalommal (Janky Béla)

Bevezetés

Az alábbi tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a politikai beállítottság valamint az állami illetve egyéni felelősségről alkotott vélemények milyen kapcsolatban állnak az emberek közötti bizalom kutatásunkban használt indikátoraival. Néhány egyszerű hipotézist fogalmazunk meg és ellenőrizzük kétdimenziós keresztábrás továbbá többváltozós regressziós elemzési eljárások segítségével.

A hipotézisek részben a nemzetközi szakirodalomban megfogalmazódott tételekre épülnek. Ugyanakkor a kutatás során felmerült saját, némileg ad hoc ötleteimet is ellenőrzöm a rendelkezésre álló adatbázis segítségével. Egyes hipotézisek esetében előfordul, hogy a szakirodalmi eredmények és saját feltevéseim együttesen építik fel az ellenőrizni kívánt tételt.

Az első hipotézis a bal-jobb megosztottság és a bizalom kapcsolatát vizsgálja. Elsősorban Inglehart és Baker (2000) nemzetközi értékvizsgálatára alapozva próbálok kapcsolatot teremteni a poszt-szocialista országok polgárainak politikai attitűdjei és másokba vetett bizalma között. A második hipotézis szerint a politikai paletta szélein elhelyezkedő állampolgárok átlagosnál alacsonyabb bizalmat helyeznek környezetükbe. A harmadik hipotézis részben a társadalmi tőke szakirodalmából meríti az etatizmus és a bizalmi szint kapcsolatára vonatkozó feltevéseit. A negyedik hipotézis klasszikus gazdaszociológiai kutatásokra és néhány újabb kutatási eredményre hivatkozva fogalmaz meg feltevéseket a kívánatosnak tartott szolidaritási szint és a bizalom mértéke között.

Tanulmányomban – a kötet többi fejezetéhez hasonlóan – a TÁRKI 2004 decemberében ezer fős országosan reprezentatív mintán végzett empirikus felmérésének adatait használom.

Az alábbiakban elsőként arról szólok, hogy miképp illeszkedik a hipotézisekben feltételezett oksági mechanizmusokhoz a bizalom fogalma. Amellett fogok érvelni, hogy többnyire inkább meghatározó tényezőként, semmint következményként érdemes a bizalomra tekinteni az általunk vizsgált változókkal való kapcsolatának vizsgálatakor. Ezután röviden ismertetem azokat a hipotéziseket, melyekre a fentiekben utaltam. Az empirikus elemzések a kétváltozós keresztábrás eredményeinek bemutatásával kezdődnek, és ezt követi a regressziós elemzések prezentálása. A tanulmányt rövid összegzés zárja.

5.1. A bizalom és a politikai-ideológiai attitűdök kapcsolata

Nem könnyű oksági mechanizmusokra vonatkozó, jól védhető feltevéseket alkotni akkor, amikor a bizalom és bizonyos értékek, attitűdök viszonyát vizsgáljuk. Ahogy utalok majd rá, a nemzetközi szakirodalomban is vitatkoznak arról, hogy egy-egy jól dokumentált viszonyrendszerben milyen irányban is haladnak az oksági láncok. Ebben a jelentésben nem vállalkozhatom arra, hogy véglegesnek tekinthető álláspontokat fogalmazzak meg az általam vizsgált összefüggések tekintetében. A regressziós elemzések ugyanakkor megkövetelik, hogy egyértelműen foglaljunk állást, legalább a munkahipotézisek szintjén. Az alábbiakban

röviden megpróbálom megindokolni a jelenlegi elemzéshez kialakított álláspontomat, tudva, hogy számos kutatás más megközelítést alkalmaz.

Azokban a tanulmányokban, amelyek a bizalom fogalmát helyezik a fókuszpontjukba, gyakrabban találkozunk azzal a kérdéssel, hogy mi befolyásolja egy közösség tagjai közötti bizalom szintjét, mint azzal, hogy milyen következményei vannak a magas vagy alacsony bizalmi szintnek. Ez utóbbi kérdéskör leginkább a kutatások értelmének alátámasztásakor kerül elő, ahol többnyire magától értetődőnek tekintik a magas szintű bizalom kedvező társadalmi-gazdasági hatásait.²⁵ Kötetünk többi tanulmányában is domináns ez a megközelítés.

Amikor kétdimenziós keresztábrákat vizsgálok az alábbi elemzésben, akkor tartózkodni fogok attól, hogy egyértelműen állást foglaljak abban a kérdésben, hogy az általunk vizsgált változók és a bizalom pontosan milyen kapcsolatban áll egymással. Hipotéziseim olyan értelmezését próbálom adni – amennyire ez lehetséges – amely együttjárásra, „hamis oksági kapcsolatra” és akár kölcsönös oksági kapcsolatra vonatkozóan is érvényes.

Azonban a keresztábrás elemzések hátránya, hogy a változók egyedi, más változóktól független hatásait nem képes megmutatni. Az oksági mechanizmusokról alkotott feltevések szempontjából semleges elemzést többváltozós eljárások alkalmazásával is végezhetünk. Például egyes loglineáris modellek alkalmazásával megkerülhetjük az oksági mechanizmusok problémáját. Azonban a probléma megkerülése nem áll szándékomban. Álláspontom az, hogy azoknak a többváltozós elemzéseknek esetében, amelyeket mi végzünk, a bizalom indikátorai magyarázó változóként kell, hogy szerepeljenek, míg a modellek függő változói a politikai-ideológiai attitűdök.

Az eljárás melletti legfontosabb érvem az, hogy a bizalom fogalma alapvetően a társadalmi világ állapotáról szóló vélekedésekről szól, míg a politikai-ideológiai attitűdök a világról alkotott elképzelések alapján fogalmazzák meg, hogy milyen cselekedetek és intézkedések megtétele, illetve intézmények bevezetése tekinthető helyesnek, kívánatosnak illetve helytelennek, nem kívánatosnak. A világról alkotott elképzelések értelmezésem szerint megelőzik az oksági mechanizmusok láncolataiban a tennivalókra vonatkozó preferenciákat.

Felmerül a kérdés, hogy ezek fényében miért függő változóként találkozunk a bizalom indikátoraival a vonatkozó szakirodalom jelentős részében. Ez nem mond ellent az általam megfogalmazott tételnek, ugyanis ezekben a vizsgálatokban többnyire objektív környezeti tényezők bizalomra gyakorolt hatását vizsgálják. Ilyenek lehetnek például az egyént körülvevő szűkebb és tágabb közösség gazdasági, kulturális vagy éppen etnikai jellemzői.²⁶ Természetesen az egyén pszichológiai karakterének egyes sajátosságai, életlehetőségei és még inkább eddigi tapasztalatai is befolyásolhatják más emberek viselkedésére vonatkozó várakozásait.²⁷

Kétségtelen, hogy a szakirodalomban a tapasztalatokat meghatározó objektív tényezők mellett attitűdváltozók bizalomra gyakorolt hatását is vizsgálják. Ilyen vizsgálatok például a bizalom különböző aspektusai közötti kapcsolat elemzése. Vita zajlik példának okáért a kutatók között arról, hogy az állami intézményekbe vetett bizalom mértéke okságilag megelőzi-e a többi állampolgárba vetett bizalom szintjét.²⁸ Azonban világos, hogy itt két hit kapcsolatáról, és nem pedig a vélekedések és értékek közötti összefüggésről van szó. Más kutatások a vallásosság bizalomra gyakorolt hatását is vizsgálják.²⁹ Azonban a vallásos értékek nagyon szorosan kapcsolódnak a világról alkotott elképzelésekhez, talán

²⁵ Kivételek persze ebben a tekintetben is vannak, de elsősorban bizonyos deviáns, a modern társadalmakban nem központi szerepet betöltő tevékenységekhez kötik a bizalom káros hatásait.

²⁶ Lásd pl. Alesina – La Ferrara (2000).

²⁷ U.o.

²⁸ Lásd pl.: Putnam (2000), Rose-Ackerman (2001) és Rothstein (2000).

²⁹ Lásd pl. Alesina – La Ferrara (2000).

szorosabban, mint azok a politikai értékek, amelyeket mi vizsgálunk (azaz itt részben megint csak különféle hitek egymáshoz való viszonyáról van szó). Alesina és La Ferrara (2000) a más etnikumúak kirekesztésére/befogadására vonatkozó attitűdöket is bizalmat magyarázó tényezőkként vizsgálta, azonban kizárólag interakciós változóként, az egyént körülvevő közösség etnikai diverzitásának indikátorával együtt.

Ugyanakkor, amikor az emberek közötti szolidaritás értékeiről van szó, a szakirodalom egyértelműbbnek tűnik abban, hogy a bizalmat inkább okként, mintsem okozatként érdemes vizsgálni.³⁰

Bár a regressziós elemzésekben egyértelműen az értékeket magyarázó okként tekintjük a bizalom indikátorait, tisztában vagyunk vele, hogy nem könnyen eldönthető kérdésről van szó. Elképzelhető példának okáért, hogy az általunk elemzett értékek részben levezethetők olyan vélekedésekből is, melyeket vizsgálatunkban nem mértünk, ugyanakkor amelyek a bizalmat is meghatározzák. Továbbá nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a társadalomtudományokban létezik olyan álláspont, amely szerint az emberek közötti szolidaritás értékei, és az ezzel bizonyos esetekben szorosan összefüggő ideológiai álláspontok nagyon alapvető egyéni sajátosságok, olyan velünk született vagy életünk korai szakaszában internalizált beállítottságok,³¹ amelyeket a későbbi tapasztalatok nem befolyásolnak, de amelyek hatással lehetnek környezetünkről alkotott elképzeléseinkre – például arra, hogy mennyire bízunk embertársainkban.³²

5.2. A hipotézisek

Tanulmányomban négy munkahipotézist fogalmazok meg azzal kapcsolatban, hogy milyen összefüggés létezhet a politikai-ideológiai értékek és a többi emberbe vetett bizalom között. Mindegyik hipotézis megfogalmazásakor igyekeztem a témához kötődő szakirodalmi eredményekre hivatkozni. Ugyanakkor jelenlegi formájukban e hipotézisek nem kapcsolódnak közvetlen módon a hivatkozott szakirodalmakhoz, hanem azok továbbgondolására épülnek. Több esetben némileg ad hoc jellegűnek tűnhetnek a mechanizmusokra vonatkozó feltevések. Látnunk kell azonban, hogy egy elméleti szinten kevésbé vizsgált összefüggés-rendszerrel van szó. Egy alapvetően feltáró jellegű, empirikus dolgozatban talán megengedhető, hogy kevésbé kidolgozott és megalapozott munkahipotézisek segítsék az elemzést.

5.2.1. Politikai beállítottság a bal-jobb skálán

Az első hipotézis értékszociológiai vizsgálatok eredményeit kísérli meg alkalmazni a politikai preferenciák és a bizalom szintje közötti kapcsolat elemzésében. A hipotézisben feltételezett összefüggés vizsgálatának nincs közvetlen szakirodalmi előzménye, és nincs is mélyen

---

³⁰ Lásd pl.: Badescu (2003), Yamagishi és Yamagishi (1994).

³¹ V.ö.: Gintis (2004).

³² Arra a még több kétséget ébresztő kérdésre pedig a kötet e fejezete ki sem térhet, hogy a kérdőívekben jelezett bizalom mértéke milyen összefüggésben van a valós magatartással, és ebből milyen következtetéseket lehet levonni az okági viszonyokra vonatkozóan. Csak megemlíthjük, hogy pl. Glaeser et al (2000) tanulmánya arra utal, hogy a kérdőívben jelzett bizalom inkább korrelál a laboratóriumi kísérletekben mutatott megbízhatósággal, mint a partnerekbe vetett bizalommal. Az eredmény arra utalhat, hogy a bizalomra vonatkozó kérdések legalább annyira a viselkedési normákat, mint a hiteket mérik. Ez gyengíti a fentiekben hangoztatott érveinket.

megalapozott általános elméleti háttere sem. Értékszociológiai kutatások illetve a politikai viselkedéshez kötődő ún. stilizált tények intuitív összekapcsolásáról van szó.

Inglehart és Baker (2000) átfogó nemzetközi értékvizsgálatukban arra a következtetésre jutottak, hogy a különböző társadalmak közötti értékrendbeli különbségek egy jelentős része megragadható két dimenzióban. Az egyik dimenzióban a tradicionális értékrend áll szemben az ún. racionális-szekuláris értékrenddel. A másik dimenzióban pedig a fizikai túlélésre koncentráló, befelé forduló magatartás és a nyitott, önkifejezésre hangsúlyt helyező attitűd között lehet különbséget tenni. Számunkra e második dimenzió az érdekesebb, mivel ez az aspektus szoros kapcsolatot mutat a bizalom szintjével. Ebben a dimenzióban az egyik szélsőséget az jelenti, ha valakit csak saját és szűkebb családja közvetlen megélhetési problémái érdekelnek, és mindeközben a társadalom többi tagjával nehezen képes a kooperációra. A másik szélsőség az, ha valaki nagyon erősen kötődik a posztmaterialista értékrendhez, és érdekei érvényesítéséhez szívesen keres szűkebb környezetén kívül is partnereket, egyúttal pedig nyitott is mások sajátjától eltérő problémái iránt. Értelemszerűen, ez utóbbi szélső esethez magas bizalmi szint társul, míg az előbbihez alacsony.

A különböző társadalmak összehasonlító elemzéséből kiderül, hogy a poszt-szocialista országok állampolgárai értékrendjüket tekintve a tradicionális és racionális értékrendet szembeállító dimenzióban a nyugati fejlett társadalmakéhoz hasonló szinten helyezkednek el. Azonban a számunkra érdekesebb, hogy mások, a „túlélésre koncentrálás vs. önkifejezés” dimenzióban a fejlett országoktól távoli, csak néhány harmadik világ-beli társadalommal összehasonlítható pozíciót foglalnak el, azaz a „túlélésre koncentrálás” értékrendje dominál. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a bizalom szintje ezekben az országokban nemzetközi mércével mérve alacsony. Az eredmény összecseng az államszocialista rendszer kulturális hatásáról alkotott néhány korábbi feltevessel.

A magyar és néhány más poszt-szocialista ország politikai törésvonalainak elemzésekor gyakran felmerül, hogy a pártválasztást meghatározó egyik legfontosabb tényező a szocialista múlthoz való viszony. Munkahipotézisem megalkotásakor a fenti eredményeket azzal a (némileg ad hoc) feltevessel egészítettem ki, hogy azok állnak nagyobb eséllyel szemben a poszt-kommunista politikai erőkkal és a hozzájuk kötődő politikai önmeghatározással (konkrétan a „baloldali értékrenddel”), akik kevésbé fogadják el azt az értékvilágot, mely az államszocialista rendszer idején erősödött meg. Ez azt jelentené, hogy értékrendjük a „túlélésre koncentrálás vs. önkifejezés” dimenziójában kevésbé szélsőséges helyet foglal el, mint a poszt-kommunista pártokat támogatóké (tehát távolabb helyezkedik el a pusztán „túlélésre koncentráló” szélsőségtől). A szóban forgó dimenzióra vonatkozó feltevés magában foglalja a bizalom szintjéről tett állítást is. Azaz, akiknek az értékrendje a szóban forgó dimenzió mentén kevésbé szélsőséges, azok körében várhatóan az általános bizalom szintje sem olyan szélsőségesen alacsony (hiszen a bizalom szintje az ebben a dimenzióban elfoglalt hely egyik fontos indikátora). A feltevés megfogalmazásához hozzájárult az az intuitív (szakszerű mérésekkel nem alátámasztott) megfigyelés, miszerint az utóbbi évtizedben a jobboldali politikai erőket sokkal inkább jellemzi, hogy leglelkesebb híveiket nagy létszámban politikai célú közös cselekvés céljából (sikeresen) mozgósítják. A családi kötelekeken túlmutató kollektív cselekvésben való részvételi hajlandóság a bizalom szintje mellett a másik fontos indikátora a „túlélésre koncentrálás vs. önkifejezés” dimenzió mentén elfoglalt pozíciónak. Nagyobb kollektív cselekvési hajlandóság (pl. tüntetéseken való részvételre) az „önkifejezés” pólusához közeli értékrendre utal. Inglehart és Baker (2000) idézett értékszociológiai elemzésének logikája szerint az egyes értékdimenziókhöz kapcsolódó indikátorok empirikusan összekapcsolódnak. Ez számunkra azt jelenti, hogyha az emberek egy csoportjában nagyobb kollektív cselekvési hajlandóságot tapasztalunk, akkor azt valószínűsíthetjük, hogy körükben a bizalom szintje is magasabb.

Első munkahipotézisem tehát az, hogy a magukat jobboldalhoz sorolók, illetve jobboldalinak tekintett pártokat támogatók körében átlagosan magasabb az ismeretlenekben is megbízók aránya.

5.2.2. A főáramba tartozó (nagy) politikai erőkhöz és ideológiákhoz való viszony

Az előző hipotézisnél jobban megalapozott a radikalizmus és a bizalom kapcsolatára vonatkozó feltevés. Korábbi kutatásokban is felvetették, hogy a magukat diszkriminálnak tekintő egyének kevésbé bíznak embertársaikban.³³ A magukat diszkriminálnak érzők lehetnek ugyanakkor azok is, akik az átlagosnál magasabb arányban követelnek radikális politikai változásokat.

A kérdést másképpen is meg lehet közelíteni. Azok, akik kevésbé bíznak a jelenlegi politikai intézményrendszer fő képviselőiben, más, a főáramtól magukat markánsan megkülönböztető pártokat, politikai irányzatokat keresnek. Egy újabb megközelítés lehet az, mely szerint akik nem bíznak az emberekben, általában nagyobb eséllyel utasítják el a többségnek vélt politikai véleményeket (kevésbé bíznak mások véleményében).

Második hipotézisem a fentiek alapján azt állítja, hogy a radikálisabban gondolkodó állampolgárok körében alacsonyabb a másokban megbízó egyének aránya.

5.2.3. Etatizmus

A bizalommal foglalkozó vizsgálatokban gyakran megfogalmazódik az a tétel, mely szerint az állami intézmények megfelelő működésébe vetett bizalom pozitívan korrelál a többi állampolgárba vetett bizalommal.³⁴ Ugyanakkor a társadalomtudományokban nagyon régi gyökerei vannak annak a gondolatmenetnek, miszerint a más emberekkel szembeni bizalmatlanság vezet az állami intézmények iránti igényekhez. Én ez utóbbi koncepció alapján fogalmazom meg hipotézisemet.

A harmadik hipotézis azt állítja, hogy azok, akik kevésbé bíznak embertársaikban, nagyobb felelősséget hárítanak az államra bizonyos problémák megoldásában.

5.2.4. Szolidaritás

Az utóbbi években számos új kutatási eredmény született abban a kérdésben, hogy milyen motivációk vezérik az egyéneket arra, hogy javaikat másokkal, köztük idegenekkel megosszák.³⁵ A kutatások arra utalnak, hogy a viszonyosságnak nagy szerepe van abban, hogy valaki mennyire mutatkozik segítőkésznek. A viszonyosság esetében azonban a bizalomnak mindenképpen jelentős szerepe van.

Az említett kutatási irány elsősorban laboratóriumi kísérletekre épít, azonban a társadalompolitikai preferenciák empirikus vizsgálatai is arra utalnak, hogy a környezetünkben élők iránti bizalom befolyásolja, hogy mennyire tartjuk fontosnak a

---

³³ Alesina – La Ferrara (2000).

³⁴ Lásd pl.: Rose-Ackerman (2001), Rothstein (2000).

³⁵ A legtöbbet hivatkozott tanulmányokhoz lásd: Bolton - Ockenfels (2000) továbbá Fehr – Schmitt (1999).

segítőkézséget. Feltehetően ennek tudható be, hogy vegyes etnikai környezetben csökken a szolidaritás mértéke.³⁶

Negyedik hipotézis azt mondja ki, hogy a másokba vetett bizalom növekedésével növekszik az a meggyőződés, hogy az emberek közötti segítségnyújtás helyes és fontos a mai társadalmakban is.

5.3. A vizsgált változók

A bizalom szintjét a korábbi fejezetekben bemutatott változók segítségével mértem. Ezek közül az elemzésekben elsősorban a következő változók szerepeltek:

- az általános bizalom („meg lehet-e bízni az emberekben?”),
- a kihasználástól való félelem („megpróbálják-e kihasználni?”),
- többiek becsületességére vonatkozó vélekedés („mit tenne a többség a talált pénztárcával?”), továbbá
- a megbízható emberek arányára vonatkozó becslés („100 ember közül hány megbízható?”).

Az utóbbi kérdést még kiegészítette a különböző ember-csoportokra vonatkozó teljes kérdés-sor („100 ... közül hány megbízható?”) válaszainak az átlaga.

A bal-jobb skálára vonatkozóan a kérdőívben a széles körben elterjedt tízes skála szerepelt. Ebből képeztem háromértékű változót, 1-4-ig, 5-6-ig, illetve 7-10-ig összevonva a válaszokat (1. táblázat). Emellett azoknak a válaszait is kategorizáltam egy másik változóban, akik válaszoltak arra a kérdésre, hogy most melyik pártra szavaznának egy választáson. Ebben az esetben a kategorizálás a politikai elemzők gyakorlatilag konszenzusos beosztását követte (2. táblázat).

A nem főáramot követő politikai beállítottságúnak a jobb-bal skála alapján azokat tekintetem, akik 1-3-ig, illetve 8-10-ig terjedő tartományban helyezték el magukat. Jobb és baloldal között nem tettem különbséget (3. táblázat). A pártpreferenciák esetében a két legnagyobb parlamenti párt támogatóit választottam el a kisebb pártokat kedvelőktől, illetve a pártpreferencia nélküliektől (4. táblázat).

Az etatizmus indikátora a következő kérdés volt: „Melyik válasszal ért részben vagy egészében egyet: a) Az embereknek maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért, vagy b) Az államnak nagyobb szerepet kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban.” Itt négy válaszlehetőség volt, a szimpatikusabb állítással való részleges vagy teljes egyetértést kellett kifejezni (5. táblázat).

Az emberek közötti segítségnyújtás kívánatos normáira vonatkozóan egy hasonló struktúrájú kérdés állt rendelkezésre. A két állítás ez esetben a következő volt: „a) Az embernek segítenie kell a nehéz helyzetű embertársainak, b) Mindenki gondoskodjon magáról, úgy ahogy tud.” (6. táblázat)

A regressziós elemzésekben a fenti változók egy részét tovább egyszerűsítettem az átlátható eredmények kedvéért.

---

³⁶ V.ö. Alesina – Glaeser (2004).

5.4. A kétdimenziós elemzések

Az elemi keresztábrás elemzések eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy a politikai beállítottságra vonatkozó – meglehetősen ad hoc – munkahipotézis nem igazolható az adatok alapján. A jobb illetve a baloldali pártok támogatói, továbbá a magukat jobb illetve baloldalra helyezők egymáshoz nagyon hasonló arányban bíznak meg másokban, illetve tartják becsületesnek az embereket (7-8. táblázatok). A bizonyos esetekben jelentkező csekély, statisztikailag nem szignifikáns eltérések egy része egyébiránt a hipotézissel ellentétes irányú. Elmondhatjuk, hogy az első hipotézis semmilyen támogatást nem kapott az empirikus felmérés eredményeiből.

Elméletileg jobban megalapozottnak tűnt a politikai főáramhoz kötődő illetve azt elutasító állampolgárok bizalmi szintje közötti különbségre vonatkozó hipotézis. Azonban az elemi vizsgálatok eredményei nem igazolják azt a várakozást, hogy a politikai főáram elutasítói bizalmatlanabbak lennének másoknál. Mindazonáltal néhány kétdimenziós megoszlás arra utal, hogy nem kizárt valamilyen, a hipotézisben feltételezett mechanizmus. Ugyanakkor elvileg sem egyértelmű, és az adatok sem nyújtanak támpontot abban a kérdésben, hogy kis pártok hívei, vagy inkább a pártokat elutasítók tartoznak inkább a bizalmatlanok táborába. Mindenesetre az általános bizalom esetében a pártpreferenciával nem rendelkezők mutatkoztak bizalmatlanabbaknak. Körükben 41% azok aránya, akik többé-kevésbé megbíznak az emberekben (9. táblázat). A nagy pártok szavazóinak körében 48% ez az arány, míg a kis pártok hívei között még ennél is némileg nagyobb a másokban bízók aránya (53%). Amikor viszont a többség becsületesességére kérdeztünk rá („mit tenne a többség egy megtalált pénztárcával?”), a kis pártok hívei bizonyultak a legszkeptikusabbnak. Közel háromnegyedük (74%-uk) állította azt, hogy szerinte a többség megtartaná magának a talált pénztárcát (10. táblázat). A nagy pártok híveinek a körében ez az arány 68%, és e kérdésben éppen a pártpreferencia nélküliek közül került ki a legtöbb, másokat becsületesnek tartó ember (64%-uk vélte úgy, hogy a többség megtartaná a pénztárcát). Mindezek mellett a kis pártok hívei 100 emberből átlagosan 45-t tartanak becsületesnek, míg a nagy pártok hívei körében ez az arányszám 49%, a pártpreferencia nélküliek körében pedig 47% (11. táblázat). Némileg nagyobb az eltérés a kis- és nagy pártok támogatóinak véleménye között, ha az összes „100 ... közül hány becsületes?” kérdés átlagát tekintjük (43% szemben 48%-kal).

Amennyiben a bal-jobb skálán való elhelyezkedés alapján próbáljuk szétválasztani a mérsékelteket a radikálisoktól, az iméntiekben bemutatott szerény mértékű különbségeket is ritkábban találjuk meg, illetve a szignifikáns összefüggések tartalmilag nehezen értelmezhetőek (12. táblázat).

A második hipotézis jobb megalapozottsága ellenére sem nyert megerősítést, bár vannak arra utaló jelek, hogy a politikai főáramot elutasító állampolgárok körében esetleg több a környezetét gyanakvással szemlélő ember.

A harmadik hipotézis azt állította, hogy az emberek problémáira az államtól megoldást várók körében alacsonyabb a másokba vetett bizalom szintje. Az adatok a hipotézis megerősítésének az irányába mutatnak, ugyanakkor az eredmények nem látványosak, és nem is mindig egyértelműek. A problémák megoldásáért az államtól egyértelműen többet várók 35%-a bízik többé-kevésbé embertársaiban (13. táblázat). Az egyértelműen az emberek saját felelősségét hangsúlyozók körében ez az arány 45%. A nem egyértelműen, de inkább az egyének, mint az állam felelősségét kiemelők több, mint a fele (51%-a) bízik embertársaiban. A bizalom más indikátoraival kapcsolatban is megfigyelhető, hogy a legnagyobb bizalmat ez utóbbi csoport tanúsítja, és nem azok, akik csak az egyén

felelősségét hangsúlyozzák. Így van ez abban a kérdésben is, amely arra vonatkozik, hogy megpróbálják-e kihasználni a válaszadót. A csak az állam felelősségét hangsúlyozók 40%-a állítja, hogy több-kevesebb gyakorisággal megpróbálják kihasználni, míg az inkább (de nem egyértelműen) az egyén felelősségét támogatók körében ez az arány csupán 23% (14. táblázat). A csak az egyén felelősségét kiemelők között csakúgy, mint az inkább az állam feladatait hangsúlyozók körében minden harmadik válaszoló kételkedik mások tisztességes szándékaiban.

Hasonló tendencia figyelhető meg annak a kérdésnek a megítélésében, hogy 100 ember közül hány tartható becsületesnek. A csak az állam felelősségét hangsúlyozók átlaga 43%, az inkább az egyén felelősségében hívők körében az átlag 50%, a két másik csoportban pedig 47% (15. táblázat). Némileg hasonló az egyes csoportok relatív helyzete a bizalmi szint tekintetében, ha az összes „100 ... közül hány becsületes?” kérdés átlagát tekintjük. Mások a relatív pozíciók ellenben a pénztárca megtartására vonatkozó kérdésnél. Ebben az esetben az inkább, de nem csak az állam felelősségét hangsúlyozók bizonyulnak a leginkább gyanakvónak.

Az eredmények azt mutatják tehát, hogy az állami és egyéni felelősség megítélése és a bizalom valamilyen kapcsolatban áll egymással. Ugyanakkor ez a kapcsolat érdekes struktúrát mutat, ami azt jelezheti, hogy nem feltétlenül a hipotézisben feltételezett mechanizmus hozza létre az eltérést, vagy más mechanizmus hatása kuszálja össze képet. Ezt a hipotézist mindenképpen érdemes a regressziós elemzések során is figyelemmel kísérni.

Az utolsó, negyedik hipotézis szerint az emberek közötti segítségnyújtás fontosságát hangsúlyozók egyúttal jobban meg is bíznak embertársaikban. Ez a feltevés mindegyik másiknál nagyobb támogatást kapott a kétdimenziós megoszlásokban.

A szolidaritással jelentőségét teljességgel elutasítóknak mindössze 23%-a gondolja, hogy többé-kevésbé meg lehet bízni az emberekben (4.16. táblázat). Az öngondoskodással szemben csak a segítségnyújtást hangsúlyozók körében ellenben minden második válaszadó bízik embertársaiban.

Az öngondoskodás kizárólagos szerepét hangsúlyozók 42%-a gondolja úgy, hogy több-kevesebb gyakorisággal megpróbálják kihasználni, míg a csak- illetve inkább a segítségnyújtás fontosságát kiemelők körében 31%, illetve 27% ez az arány (17. táblázat). Továbbá a csak az öngondoskodásban hívők háromnegyede úgy véli, hogy a többség megtartaná a talált pénztárcát, miközben a csak a segítségnyújtás jelentőségét hangsúlyozóknak csupán 61%-a gondolja így - igaz, ez utóbbi összefüggés statisztikailag nem szignifikáns (18. táblázat).

A szolidaritás gondolatában nem hívők úgy vélik, átlagosan 100 emberből 36-ban lehet megbízni (19. táblázat). Az inkább, de nem kizárólagosan az öngondoskodást hangsúlyozók körében ez az arányszám 44%, az inkább a szolidaritást fontosnak tartók között pedig 51%. A csak a segítségnyújtás jelentőségét kiemelő válaszadók körében átlagosan 100-ból 48 embert tartanak megbízhatónak.

Ennek a hipotézisnek az esetében a feltételezett kapcsolatok többnyire nagyon erősen mutatkoztak meg a keresztábrák adatokban. Ugyanakkor ebben a kérdésben is több megoszlás esetén előfordult, hogy a bizalmi szint nem egyenletesen nőtt a vélemények egyik szélső értékétől a másikig. A regressziós elemzések talán közelebb visznek annak megválaszolásához, hogy mi okozhatja ezt a sajátosságot.

5.5. Regressziós elemzések

A keresztábrás vizsgálátok mellett regressziós elemzések is készültek annak érdekében, hogy a bizalom politikai-ideológiai értékekre gyakorolt hatása zavaró tényezőktől mentesen is vizsgálható legyen. Az alábbi regressziós elemzésekben nem törekedtem arra, hogy az egyes politikai-ideológiai értékeknek teljes értékű magyarázó modelljét állítsam össze. Ez meghaladná jelen tanulmány kereteit, és a szóban forgó kutatás kérdőíve nem is tenné ezt lehetővé. A regressziós becslésekben elsősorban néhány alapvető társadalmi-demográfiai tényező hatását próbáltam kiszűrni, azaz ezek hatásával kontrolláltam a bizalmi szint attitűdökre gyakorolt hatását.

A regressziós modellekben az alábbi társadalmi-demográfiai kontrollváltozók szerepelnek:

- kérdezett neme,
- életkora,
- iskolázottsági szintje,
- munkaerő-piaci helyzete,
- lakóhelyének településtípusa továbbá,
- lakóhelyének régiója.

A fenti alapvető tényezők mellett a templombajárás gyakoriságát is beleillesztettük a modellekbe, mert a vallásosság kézenfekvő módon gyakorolhat erős befolyást egyes politikai-ideológiai attitűdökre.

Tekintve, hogy a bizalomnak többféle indikátorát alkalmaztuk a kutatásban, a modellek számos variációja futtatható, és ténylegesen is sok modellbecslés készült. Az alábbiakban azonban csak az emberekbe vetett általános bizalom egyik indikátorával futtatott modelleket tekintem át. Az itt bemutatottól esetleg markánsan eltérő eredményekre külön utalok.

Szintén az egyszerű értelmezhetőséget segíti, hogy binomiális logit modelleket alkalmaztam. Ez azt jelenti, hogy a függő változók értékeit mindig két csoportba gyűjtöttem össze. A modellek arra adnak becslést, hogy mi és hogyan határozza meg annak esélyét, hogy egy válaszadó az egyik és nem a másik kategóriába került.

A bal illetve jobboldali beállítottság meghatározásában a bizalom szintje nem játszik a feltételezettnek megfelelő szerepet. Ez megerősíti a keresztábrás elemzések eredményeit. Sőt a jelek arra utalnak, hogy a jobboldaliak inkább bizalmatlanabbak, mint a baloldali szavazók, bár az eredmények nem tekinthetők szignifikánsnak. A becslés mindenesetre azt mutatja, hogy a pártválasztók körében a senkiben sem bízó a többiekhez képest – a kontrollváltozók értékeit változatlanak tekintve – 62%-kal nagyobb eséllyel támogatnak jobboldali pártot (20. táblázat, első oszlop). A bal-jobb skálán elfoglalt pozíció tekintetében ilyen különbséget nem lehetett kimutatni (20. táblázat, második oszlop).

A radikalizmus kérdésében némileg összetettebb a kép. A mérsékelt bizalmatlanság („általában nem lehetünk elég óvatosak”) a magasabb szintű bizalomhoz képest ceteris paribus 26%-kal csökkenti a bal-jobb skála szélén való elhelyezkedés esélyét (20. táblázat, harmadik oszlop). Ugyanakkor a teljesen bizalmatlanok a többiekhez képest 76%-kal nagyobb eséllyel minősülnek radikálisnak a bal-jobb skálán elfoglalt pozíciójuk alapján. Ezek szignifikáns eredmények. A keresztábrák némileg gyengébb eredményeihez képest a regressziós elemzés erősebb támogatást ad a hipotézisnek.

Nem ez a helyzet az etatizmus kérdésében. Szemben a keresztábrás elemzéssel, a regressziós becslés alapján a bizalomnak semmilyen hatása nem mutatható ki az állami versus egyéni felelősségről alkotott vélemény meghatározásában (20. táblázat, negyedik oszlop). A kétdimenziós megoszlásokban tapasztalható kapcsolatok, úgy tűnik, összetétel-hatás eredményei voltak.

A negyedik hipotézist viszont a keresztábrás elemzésekhez hasonlóan a regressziós becslés eredményei is megerősítik. A mérsékeltlen bizalmatlanok a másokban megbízóknál több, mint kétszer nagyobb eséllyel választják azt a választ, hogy az emberek inkább saját magukra támaszkodjanak, és ne várjanak segítséget másoktól (20. tábrázat, ötödik oszlop). A teljesen bizalmatlanok a kontrollváltozó adott értékei mellett, az előző két csoport átlagához képest 93%-kal nagyobb eséllyel utasítják el a segítségnyújtás fontosságát.

A regressziós elemzések az első és a negyedik hipotézis esetében megerősítették a kétdimenziós elemzések alapján kirajzolódó képet. A másik két hipotézis esetében pedig egyértelműbbé tették a keresztábrás vizsgálatok ambivalens konklúzióit. Igaz, hogy a radikalizmusra vonatkozó hipotézis esetében a regressziós eredmények is tartalmaznak némi külön magyarázatot igénylő ellentmondást.

5.6. Összegzés

A tanulmány a bizalom és a politikai-ideológiai attitűdök kapcsolatát vizsgálta. Amellett érveltem, hogy e kapcsolatban a bizalom sokkal inkább tekinthető magyarázó, mint függő változónak. Ennek figyelembe vételével fogalmaztam meg négy munkahipotézist az empirikus vizsgálat számára.

Az első hipotézis a bal-jobb megosztottság és a bizalom kapcsolatát vizsgálta, és nemzetközi értékvizsgálatokra alapozva próbált kapcsolatot teremteni a poszt-szocialista országok polgárainak politikai attitűdjei és másokba vetett bizalma között, azt állítva, hogy a politikai jobboldal szimpatizánsai nagyobb bizalmi szinttel jellemezhetők. A második hipotézis szerint a politikai paletta szélein elhelyezkedő állampolgárok átlagosnál alacsonyabb bizalmat helyeznek környezetükbe. A harmadik hipotézis részben a társadalmi töke szakirodalmából merítette az etatizmus és a bizalmi szint kapcsolatára vonatkozó feltevéseit, és azt állította, hogy a problémák megoldását inkább az államtól várók bizalmatlanabbak embertársaikkal. A negyedik hipotézis klasszikus gazdaságszociológiai kutatásokra és néhány újabb kutatási eredményre hivatkozva fogalmazott meg feltevéseket a kívánatosnak tartott szolidaritási szint és a bizalom mértéke között. Eszerint a többiekben megbízó egyének fontosabbnak tartják az emberek közötti szolidaritás erősítését.

A hipotéziseket kétváltozós és többváltozós elemzések segítségével vizsgáltam. A bal-jobb skálára vonatkozó hipotézist az elvégzett empirikus elemzések eredményei alapján egyértelműen elvethetjük. Gyenge, és némileg ellentmondásos támogatást kapott a harmadik, etatizmusra vonatkozó hipotézis. Nem bizonyosodott be, hogy a problémák megoldásában az államnak nagyobb szerepet szánó válaszadók bizalmatlanabbak lennének embertársaikkal. Úgy látom, ennél némileg erősebben, bár mindenképpen részlegesen támasztják alá az adatok a bizalmatlanság radikalizmusra gyakorolt hatására vonatkozó hipotézist. A nagyon bizalmatlan emberek hajlamosabbak a főáramtól eltérő politikai állásfoglalásra. A legerőteljesebb megerősítést az a hipotézis kapta, mely szerint a bizalom pozitívan hat a szolidaritás fontosságának a megítélésére.

Irodalomjegyzék

- Alesina, Alberto; Glaeser, Edward (2004): *Fighting Poverty in the US and Europe*. Oxford: Oxford University Press
- Alesina, Alberto – La Ferrara, Eliana (2000): „The Determinants of Trust” *NBER Working Paper 7621*
- Bolton, Gary – Ockenfels, Axel (2000), „ERC: A Theory of Equity, Reciprocity and Competition.” *American Economic Review* 90: 166-193.
- Badescu, Gabriel (2003): „Trust, Taxes and Social Inequality in Romania” Paper presented at the Conference on Tax Evasion, Trust, and State Capacities, St. Gallen, 17-19 October, 2003.
- Fehr, Ernst – Schmidt, Klaus (1999), „A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation.” *The Quarterly Journal of Economics* 114: 817-868.
- Gintis, Herbert (2004): „Towards the Unity of the Human Behavioral Sciences” *Politics, Philosophy and Economics* 3(1): 37-57.
- Glaeser, E. – Laibson, D. – Scheinkman J. – Soutter, C. (2000): „What is Social Capital?”. *Quarterly Journal of Economics*...
- Putnam, Robert (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rose-Ackerman, Susan (2001): „Trust and Honesty in Post-Socialist Societies” *Kyklos* 54: 415-444.
- Rothstein, Bo (2000): Social Capital and Institutional Legitimacy. Paper presented at Conference on Trust at the Max Planck Institute for the Study of Societies, December 15-16, 2000, Cologne.
- Yamigishi, Toshio – Yamigishi, Midori (1994): “Trust and Commitment in the United States and Japan,” *Motivation and Emotion*, 18: 129-166.

Táblázatok

1. táblázat

Hol helyezné el magát a bal jobb skálán? A három kategóriába csoportosított válaszok megoszlása.

Hol helyezi el magát a 10-es bal-jobb skálán?	Megoszlás	Százalékos megoszlás	Érvényes válaszok százalékos megoszlása
Baloldalon (0-4)	257	24,8	32,3
Középen (5-6)	338	32,7	42,6
Jobboldalon (7-10)	199	19,2	25,0
Együtt	794	76,7	100,0
NT/NV	241	23,3	
Összes megkérdezett	1035	100,0	

2. táblázat

Most vasárnap melyik pártra szavazna? A pártpreferenciák megoszlása a hagyományos bal-jobb skála mentén

Milyen pártra szavazna?	Megoszlás	Százalékos megoszlás	Érvényes válaszok százalékos megoszlása
Baloldali párt*	338	32,7	49,2
Jobboldali párt**	348	33,7	50,8
Együtt	687	66,3	100,0
NT/NV***	348	33,7	
Összes megkérdezett	1035	100,0	

* MSZP, SZDSZ, Munkáspárt. ** FIDESZ, MDF, MIÉP, FKGP, Jobbik. *** Kimaradt a csoportosításból: Centrum, egyéb.

3. táblázat

Hol helyezné el magát a bal jobb skálán? A két kategóriába (mérsékelt és radikális) csoportosított válaszok megoszlása.

Hol helyezi el magát a 10-es bal-jobb skálán?	Megoszlás	Százalékos megoszlás	Érvényes válaszok százalékos megoszlása
Mérsékelt (4-7)	509	49,2	64,1
Radikális (1-3, 8-10)	285	27,5	35,9
Együtt	794	76,7	100,0
NT/NV	241	23,3	
Összes megkérdezett	1035	100,0	

4. táblázat

Most vasárnap melyik pártra szavazna? A pártpreferenciák megoszlása a nagy és kis pártok között.

Milyen pártra szavazna?	Megoszlás	Százalékos megoszlás	Érvényes válaszok százalékos megoszlása
Nagy párt (MSZP, FIDESZ)	604	58,4	59,1
Kis párt (egyéb)	95	9,2	9,3
nincs pref/ nem mondja	323	31,2	31,6
Együtt	1023	98,8	100,0
NT/NV	12	1,2	
Összes megkérdezett	1035	100,0	

5. táblázat

Melyik állítással ért részben vagy teljes egészében egyet: a) Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért, b) Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban

Melyik állítással ért inkább egyet?	Megoszlás	Százalékos megoszlás	Érvényes válaszok százalékos megoszlása
Feltétlenül a)	274	26,5	27,6
Inkább a)	359	34,7	36,2
Inkább b)	240	23,2	24,2
Feltétlenül b)	119	11,5	12,0
Együtt	993	95,9	100,0
NT/NV	42	4,1	
Összes megkérdezett	1035	100,0	

6. táblázat

Melyik állítással ért inkább egyet: a) Az embernek segítenie kell a nehéz helyzetű embertársainak, b) Mindenki gondoskodjon magáról, úgy ahogy tud.

Melyik állítással ért inkább egyet?	Megoszlás	Százalékos megoszlás	Érvényes válaszok százalékos megoszlása
Feltétlenül a)	259	25,0	26,0
Inkább a)	496	47,9	49,9
Inkább b)	182	17,6	18,3
Feltétlenül b)	58	5,6	5,8
Együtt	994	96,1	100,0
NT/NV	41	3,9	
Összes megkérdezett	1035	100,0	

7. táblázat

Meg lehet bízni az emberekben? A válaszok százalékos megoszlása a jobb- illetve baloldali pártok támogatóinak körében.

Meg lehet bízni az emberekben?	Baloldali párt*	Jobboldali párt**	Együtt***
Majdnem mindig meg lehet bízni	3,9	3,5	3,7
Általában meg lehet bízni	44,0	46,1	45,1
Általában nem lehetek elég óvatos	43,5	38,3	40,8
Szinte sosem lehetek elég óvatos	8,6	12,1	10,4
Összesen	100,0	100,0	100,0
N	336	347	663

*MSZP, SZDSZ, Munkáspárt. **FIDESZ, MDF, MIÉP, FKGP, Jobbik. *** Kimaradt a csoportosításból: Centrum, egyéb.

A két változó közötti kapcsolat nem szignifikáns.

8. táblázat

Meg lehet bízni az emberekben? A válaszok százalékos megoszlása a magukat a bal- jobb skálán különböző helyre pozicionálók körében.

Meg lehet bízni az emberekben?	Bal (1-4)	Közép (5-6)	Jobb (7-10)	Együtt
Majdnem mindig meg lehet bízni	4,3	3,6	2,0	3,4
Általában meg lehet bízni	45,5	45,2	47,0	45,7
Általában nem lehetek elég óvatos	39,5	42,6	38,4	40,5
Szinte sosem lehetek elég óvatos	10,7	8,6	12,6	10,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	253	336	198	787

A két változó közötti kapcsolat nem szignifikáns.

9. táblázat

Meg lehet bízni az emberekben? A válaszok százalékos megoszlása a nagyobb- illetve kisebb pártok támogatóinak körében.

Meg lehet bízni az emberekben?	Nagy párt*	Kis párt**	Nincs pref.	Együtt
Majdnem mindig meg lehet bízni	3,5	4,3	1,9	3,1
Általában meg lehet bízni	44,7	47,9	39,4	43,3
Általában nem lehetek elég óvatos	41,0	39,4	46,8	42,6
Szinte sosem lehetek elég óvatos	10,8	8,5	11,9	10,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	602	94	310	1006

*MSZP, FIDESZ. ** Egyéb pártok

A két változó közötti kapcsolat nem szignifikáns. Ez akkor is így van, ha a teszt értékelhetőségének az érdekében a bizalom változójának első két értékét összevonjuk

10. táblázat

Mit tenne a többség, ha pénztárcát találna az utcán? A válaszok százalékos megoszlása a nagyobb- illetve kisebb pártok támogatóinak körében.

Mit tenne a többség a pénztárcával?	Nagy párt*	Kis párt**	Nincs pref.	Együtt
Megtartaná	67,8	74,0	64,4	67,3
Otthagyná vagy nem tudni	15,8	16,7	19,1	16,9
Visszajuttatná/leadná	16,4	9,4	16,6	15,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	603	96	320	1019

*MSZP, FIDESZ. ** Egyéb pártok

A két változó közötti kapcsolat nem szignifikáns.

11. táblázat

100 ember közül hány megbízható? A válaszok átlaga a nagyobb- illetve kisebb pártok támogatóinak körében.

		100 ember közül általában hány megbízható?	100 ... * közül hányban lehet megbízni?
Nagy párt	Átlag	48,8	47,9
	N	566	422
Kis párt	Átlag	44,6	42,8
	N	85	65
Nincs preferenciája v. nem mondja	Átlag	47,1	44,3
	N	264	157
Együtt	Átlag	47,9	46,5
	N	915	644

* ...iskolázatlan ember..., ...tanult ember..., ...idős..., ...fiatal..., ...templomba járó hívő..., ...ateista...
A változó értéke a hat különböző kérdésre adott válaszok átlaga.
Az első kérdés esetében a csoportok átlagai közötti eltérés mértéke nem szignifikáns. A második kérdés esetében viszont igen.

12. táblázat

Meg lehet bízni az emberekben? A válaszok százalékos megoszlása a magukat a bal-jobb skálán középe illetve a szélekre pozicionálók körében.

Meg lehet bízni az emberekben?	Mérsékelt (4-7)	Radikális (1-3, 8-10)	Együtt
Majdnem mindig meg lehet bízni	3,2	4,2	3,6
Általában meg lehet bízni	45,0	47,0	45,7
Általában nem lehetek elég óvatos	43,4	35,3	40,5
Szinte sosem lehetek elég óvatos	8,5	13,4	10,3
Összesen	100,0	100,0	100,0
N	505	283	788

A két változó közötti kapcsolat 5%-os szinten szignifikáns.

13. táblázat

Meg lehet bízni az emberekben? A válaszok százalékos megoszlása a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért, b) Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban

Meg lehet bízni az emberekben?	Feltétlenül a)	Inkább a)	Inkább b)	Feltétlenül b)	Együtt
Majdnem mindig meg lehet bízni	3,0	3,6	1,7	2,6	2,8
Általában meg lehet bízni	42,0	47,4	44,2	32,2	43,3
Általában nem lehetek elég óvatos	40,9	42,6	45,4	42,6	42,8
Szinte sosem lehetek elég óvatos	14,1	6,4	8,8	22,6	11,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	269	359	240	115	983

A két változó közötti kapcsolat 0,1%-os szinten is szignifikáns. Ez akkor is így van, ha a teszt értékeltségének az érdekében a bizalom változójának első két értékét összevonjuk

14. táblázat

Megpróbálják Önt gyakran kihasználni? A válaszok százalékos megoszlása a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért, b) Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban

Megpróbálják-e kihasználni?	Feltétlenül a)	Inkább a)	Inkább b)	Feltétlenül b)	Együtt
Szinte mindig megpróbálnak	4,2	1,7	3,5	6,2	3,3
Legtöbbször megpróbálnak	28,6	21,8	30,0	33,6	27,0
Legtöbbször tisztességesek	55,7	68,9	55,7	50,4	60,0
Szinte mindig tisztességesek	11,5	7,6	10,9	9,7	9,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	262	354	230	113	959

A két változó közötti kapcsolat 1%-os szinten is szignifikáns. Ez akkor is így van, ha a teszt értékelhetőségének az érdekében a „kihasználják-e?” változó első két értékét összevonjuk

15. táblázat

100 ember közül hány megbízható? A válaszok átlaga a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért, b) Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban

Melyiket választja?		100 ember közül általában hány megbízható?	100 ... * közül hányban lehet megbízni?
Feltétlenül a)	Átlag	47,3	46,6
	N	247,3	175,4
Inkább a)	Átlag	50,4	48,8
	N	337,4	247,8
Inkább b)	Átlag	46,8	43,9
	N	215,9	157,4
Feltétlenül b)	Átlag	43,0	43,7
	N	104,1	68,3
Együtt	Átlag	47,8	46,5
	N	904,7	648,9

* ...iskolázatlan ember..., ...tanult ember..., ...idős..., ...fiatal..., ...templomba járó hívő..., ...ateista...

A változó értéke a hat különböző kérdésre adott válaszok átlaga

Az első kérdés esetében a csoportok átlagai közötti eltérés mértéke 10%-os szinten szignifikáns. A második kérdés esetében a csoportok átlagai közötti eltérés mértéke 5%-os szinten szignifikáns.

16. táblázat

Meg lehet bízni az emberekben? A válaszok százalékos megoszlása a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embernek segítenie kell a nehéz helyzetű embertársainak, b) Mindenki gondoskodjon magáról, úgy ahogy tud.

Meg lehet bízni az emberekben?	Feltétlenül a)	Inkább a)	Inkább b)	Feltétlenül b)	Együtt
Majdnem mindig meg lehet bízni	5,9	2,6	1,1	1,8	3,2
Általában meg lehet bízni	43,9	49,2	33,5	21,1	43,4
Általában nem lehetek elég óvatos	40,3	39,5	54,0	43,9	42,6
Szinte sosem lehetek elég óvatos	9,9	8,7	11,4	33,3	10,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	253	494	176	57	980

A két változó közötti kapcsolat 0,1%-os szinten is szignifikáns. Ez akkor is így van, ha a teszt értékelhetőségének az érdekében a bizalom változójának első két értékét összevonjuk

17. táblázat

Megpróbálják Önt gyakran kihasználni? A válaszok százalékos megoszlása a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embernek segítenie kell a nehéz helyzetű embertársainak, b) Mindenki gondoskodjon magáról, úgy ahogy tud.

Megpróbálják-e kihasználni?	Feltétlenül a)	Inkább a)	Inkább b)	Feltétlenül b)	Együtt
Szinte mindig megpróbálnak	3,2	1,7	6,3	7,3	3,2
Legtöbbször megpróbálnak	27,9	25,5	30,7	34,5	27,6
Legtöbbször tisztességesek	58,3	62,7	56,3	50,9	59,7
Szinte mindig tisztességesek	10,5	10,2	6,8	7,3	9,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	247	482	176	55	960

A két változó közötti kapcsolat 5%-os szinten szignifikáns, azonban egy cellában az esetszám nagyon alacsony. Ha a teszt értékelhetőségének az érdekében a „kihasználják-e?” változó első két értékét összevonjuk, akkor $p < 11\%$.

18. táblázat

Mit tenne a többség, ha pénztárcát találna az utcán? A válaszok százalékos megoszlása a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embernek segítenie kell a nehéz helyzetű embertársainak, b) Mindenki gondoskodjon magáról, úgy ahogy tud.

Mit tenne a többség a pénztárcával?	Feltétlenül a)	Inkább a)	Inkább b)	Feltétlenül b)	Együtt
Megtartaná	61,2	70,3	68,7	75,0	67,9
Otthagyná vagy nem tudni	18,6	14,3	17,0	12,5	15,8
Visszajuttatná/leadná	20,2	15,4	14,3	12,5	16,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	258	495	182	56	991

A két változó közötti kapcsolat nem szignifikáns.

19. táblázat

100 ember közül hány megbízható? A válaszok átlaga a következő kérdésre különböző válaszokat adók körében: Mivel ért inkább egyet?: a) Az embernek segítenie kell a nehéz helyzetű embertársainak, b) Mindenki gondoskodjon magáról, úgy ahogy tud.

Melyiket választja?		100 ember közül általában hány megbízható?	100 ... * közül hányban lehet megbízni?
Feltétlenül a)	Átlag	47,9	48,3
	N	227	154
Inkább a)	Átlag	50,6	48,5
	N	457	342
Inkább b)	Átlag	44,4	42,1
	N	164	111
Feltétlenül b)	Átlag	35,5	34,3
	N	54	33
Együtt	Átlag	47,9	46,6
	N	903	641

* ...iskolázatlan ember..., ...tanult ember..., ...idős..., ...fiatal..., ...templomba járó hívő..., ...ateista...

A változó értéke a hat különböző kérdésre adott válaszok átlaga

Az első és a második kérdés esetében is a csoportok átlagai közötti eltérés mértéke 0,1%-os szinten is szignifikáns.

20. táblázat

A különböző politikai-ideológiai attitűdök, mint függő változókon végzett logisztikus regressziós becslések eredményei. Az egyes magyarázó változókhoz kapcsolódó esélyhányadosok.

Magyarázó változók	Függő változók				
	Párt-pref (jobb=1) Exp(B)	Bal-jobb (jobb=1) Exp(B)	Radikalizmus (szélső=1) Exp(B)	Etatizmus (állam=1) Exp(B)	Szolidaritás (nem kell=1) Exp(B)
Konstans	0,001***	0,001***	9,701	1032,261	0,001
<i>Kontroll változók</i>					
Férfi	1,297	1,020	0,853	1,070	1,121
Születési év	1,031***	1,039***	0,999	0,997	1,008
Elvégzett isk. oszt. száma	0,971	0,926	0,999	0,911***	0,991
Státus (ref: egyéb inaktív)				**	
alkalmazott	0,841	1,015	0,951	0,975	0,786
önálló vállalkozó	1,688*	0,962	1,035	0,903	1,002
munkanélküli	1,159	0,965	0,921	1,859***	1,121
nyugdíjas	0,956	1,017	1,513*	1,011	1,364
Templ. járás (ref: gyakran)	***	***			**
néha	0,343***	0,274***	0,792	1,067	1,981**
noha	0,416***	0,286***	0,911	1,004	1,382*
Településtípus (ref: falu)	*		***		**
város 20 ezer lakos alatt	0,724	0,873	1,642**	1,102	0,544***
város 20-50 ezer lakos	1,925**	1,267	1,473	1,270	0,762
város 50 ezer lakos felett	0,802	0,643	0,503***	0,737	1,192
Budapest	0,784	0,614	0,923	1,540	0,619
Régió (ref: Dél-Alföld)				*	
Közép-Magyarország	0,835	1,044	0,838	0,761	0,958
Közép-Dunántúl	1,072	1,012	1,554**	0,938	1,110
Nyugat-Dunántúl	1,094	1,253	1,103	0,630**	0,637*
Dél-Dunántúl	1,152	1,092	0,726	1,022	1,412
Észak-Magyarország	0,848	1,103	0,897	1,401*	1,099
Észak-Alföld	1,207	0,833	0,990	1,127	1,011
<i>Bizalom (meg lehet-e bízni az emberekben?)</i>					
Lehet bízni? (ref: igen)			**		***
általában nem	0,824	0,951	0,741*	1,104	2,102***
szinte sohasem	1,621*	1,112	1,756**	1,226	1,934***
Nagelkerke-féle pszeudó-R ² (magyarázóerő)	15%	21%	8%	13%	11%

* $p < 0.1$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$. Kategoriális változók esetén nem csak az egyes kategóriákra, de a változó egészére vonatkozóan is készültek tesztek.

A függő változók: Pártpreferencia: jobb, vagy baloldali pártra szavaz-e? (lásd 4.2. táblázat). Bal-jobb: hol helyezi el magát a bal-jobb skálán? (lásd 4.1. táblázat). Radikalizmus: hol helyezi el magát a bal-jobb skálán? (lásd 4.3. táblázat). Etatizmus: az államnak nagyobb felelősséget kell-e vállalnia? (lásd 4.5. táblázat – az eredeti változó négy kategóriája alapján dichotóm változó szerepel a regressziós becslésben, ahol a b) válasszal inkább vagy teljesen egyetértők értéke 1, az a) választ támogatóké pedig 0). Szolidaritás: kell-e segíteni másokon? (lásd 4.6. táblázat – az eredeti változó négy kategóriája alapján készült dichotóm változó szerepel a regressziós becslésben, ahol a b) válasszal inkább vagy teljesen egyetértők értéke 1, az a) választ támogatóké pedig 0).

A kategoriális változók esélyhányadosainak értelmezése: a munkaerő-piaci státus és a régió esetében a többi kategória átlagához viszonyítanak az együtthatók. A településtípus, templomba járás, és a bizalom esetében pedig az előző kategóriák átlagához viszonyítanak az együtthatók.

6. Bizalom, önkéntesség és a közügyek iránti érdeklődés (Kopasz Marianna)

A tanulmány központi kérdése a bizalom és az önkéntes szervezetekben való tagság, az önkéntes felajánlások közötti összefüggések vizsgálata. Emellett két további kérdéskör is terítékre kerül. Tárgyalni fogjuk a bizalom és a közügyek, illetve a politika iránti érdeklődés kapcsolatát, ezt követően pedig az általánosított bizalom, az intézmények iránti bizalom és a korrupció közötti összefüggéseket járjuk körül. Vizsgálódásunk elsődlegesen empirikus jellegű, ám elkerülhetetlen, hogy röviden vázoljuk a téma szempontjából releváns elméleti kérdéseket, illetve, hogy ismertessünk néhány idevágó korábbi kutatási eredményt. A tanulmány a bizalom fogalmi meghatározásával kezdődik, majd az önkéntes szervezetekben való részvétel és a bizalom összefüggéseire vonatkozó elméleti megfontolásokat tekinti át. Ezt követően kerül sor a hipotézisek empirikus ellenőrzésére. Ehhez a Tárki 2004. decemberi Omnibusz felvételéből álltak rendelkezésünkre adatok.

6.1. Néhány adalék a bizalom fogalmi meghatározásához

A bizalom fogalmának számos, egymástól különböző meghatározása ismeretes. Ehelyütt nem vállalkozhatunk a különböző értelmezések átfogó bemutatására, illetve egymással való ütköztetésére. Így – mint a cím is utal rá – pusztán néhány ezzel kapcsolatos dilemmát fogunk érinteni.

A fogalom leszűkítő értelmezésében a bizalom lényegéhez hozzátartozik a személyesség, vagy a személyre való irányultság. A fogalmi meghatározások skálájának másik végpontján ugyanakkor azok az értelmezések állnak, amelyek szerint a bizalom irányulhat egyes társadalmi és politikai intézményekre, az államra, illetőleg magára a fennálló társadalmi rendszerre, a társadalmi-politikai berendezkedésre – például a demokráciára – is.

Mielőtt a bizalom lehetséges objektumainak körét kissé alaposabban is szemügyre vennénk, meg kell kísérelnünk tisztázni a bizalom jelentését. Noha az ismert fogalom-meghatározások között számos ponton nem elhanyagolható különbségek fedezhetők fel, találni azért olyan kitételeket, amelyek többé-kevésbé közösnek tekinthetők. Az egyes definíciók osztoznak abban, hogy a feltételezik a bizonytalanság vagy kockázat fennállását (Rousseau–Sitkin 1998). Mind a funkcionalista társadalomelméletekben (Luhmann 1979), mind pedig a racionális döntések elméletében (Dasgupta 1988) úgy jelenik meg a bizalom mint a bizonytalanság csökkentésének eszköze. A bizalom koncepciója Luhmannnál (1979; 1988) a modern társadalmakat jellemző egyre növekvő komplexitással, bizonytalansággal és kockázattal függ össze. Ehhez kapcsolódik a „confidence” és a „trust” fogalmának egymástól való elhatárolása. A bizalom fogalmát (trust) épp az teszi különbözővé a „confidence” fogalmától, hogy az előbbi előfeltételezi a kockázat fennállását és az alternatívák mérlegelését, vagyis a bizalom ebben a felfogásban nem más, mint a kockázatot magában hordozó döntési problémára adott megoldás (Luhmann 1988).

Gambetta (1988) a következőképpen foglalja össze a bizalom lényegét. A bizalom (vagy annak hiánya) az a szubjektív valószínűség szintje, amelyet az egyik fél rendel ahhoz, hogy a másik fél egy adott cselekvést végrehajt – mégpedig mielőtt még megfigyelhetné vagy egyáltalán képes lenne megfigyelni a cselekvést, és egy olyan kontextusban, amelyben az hatással van a saját cselekvésére. Ebből kifolyólag bizalomról akkor beszélhetünk, ha annak valószínűsége, hogy a másik fél cselekvése számunkra hasznos, de legalábbis nem hátrányos, kellően magas ahhoz, hogy a vele való kooperációt mérlegeljük. Világos azonban, hogy a bizalom fogalmában azt is feltételeznünk kell: a másik fél rendelkezik akkora szabadsággal, hogy ne feleljen meg a bízó személy által megfogalmazott

várakozásnak (Gambetta 1988). Ellenkező esetben ugyanis nem vetődne fel a bizalom szükségessége.

Arról van szó tehát, hogy ha nem vagyunk teljesen biztosak valamiben, de mégis „elégé” biztosak vagyunk, akkor ésszerű a bizalomra mint bizonyosságpótló eszközre támaszkodnunk. A bizalom ezek szerint ésszerűen vállalt kockázat (Balázs 2002). A bizalomnak ez a fajta konceptualizálása – amely egyaránt jellemzi a racionális döntések elméletét és a funkcionalista társadalomelméletet – azonban nem teljesen problémamentes. A bizalom ilyen felfogása figyelmen kívül hagyja a bizalom nem kognitív (érzelmi-affektív) aspektusait, köztük a jóindulatot és a lelkiismeretességet (Becker 1996; idézi: Balázs 2002). A nem kognitív bizalom-értelmezésekben elkülönül egymástól a bizalom két összetevője, vagy mozzanata. Az egyik a bizalom érzelmi mozzanata, amely a cselekvő jó szándékához, vagy jóindulatához kapcsolódik, míg a másik a cselekvés végrehajtásához szükséges kompetencia, vagyis a bizalom értékelő mozzanata (Balázs 2002). Utóbbi különösképp olyan kontextusokban válik fontos kérdéssé, amelyekben a specializált képességek jutnak szerephez (Hardin 2001).

Végül a bizalom konceptualizálása kapcsán ki kell térnünk arra, hogy a fogalom – szemben egyes vélekedésekkel – nem feltételezi eleve a kölcsönösséget, vagyis nincs szükség arra, hogy mindkét érintett fél (a bízó személy és az, aki iránt bizalommal van) ugyanúgy érzékelje és értékelje a másik féllel való viszonyát (Balázs 2002). Így értelemmel bír az egyoldalú megbízhatóság (one-sided reliability) és a kölcsönös bizalom (reciprocal trust) egymástól való megkülönböztetése (lásd például Rose-Ackerman 2001). A két kategória közötti különbségtétel mindenekelőtt azon alapul, hogy az előbbi esetben a felek közül csak az egyiknek kell döntenie abban, hogy szavahihető legyen, és csak az egyik félnek kell dűlőre jutnia abban, hogy bízjon-e a másikban vagy sem. Ezzel szemben a másik esetben mindkét oldal függ a másik fél attitűdjétől és várható viselkedésétől.

E rövid fogalmi tisztázást követően most már rátérhetünk annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy kire, illetve mire irányulhat a bizalom. Bizalmat különféle objektumokkal szemben táplálhatunk³⁷. Először is a bizalom irányulhat személyekre; ezek köre a konkrét és számunkra ismert személyektől (pl. barátok, szomszédok, üzleti partnerek) kezdve a konkrét, de legfeljebb közvetett módon vagy látásból ismert személyeken (pl. a falunk lakói) át kiterjed az emberek olyan bizonyos – nem feltétlenül valós – kategóriájáig, amellyel kapcsolatban úgy hisszük, van valami közös bennünk (pl. a saját etnikai csoportunk tagjai, a saját szakmánkhöz tartozók). Vannak olyan társadalmi szerepek, amelyek prima facie bizalmat ébreszthetnek, függetlenül attól, hogy konkrétan mely személyek töltik be ezeket a szerepeket. Ilyen például az orvos, vagy éppen a pap szerepe. Ennél is absztraktabb eset, amikor bizonyos intézmények, illetve szervezetek, például a bíróság, a rendőrség, a bankok, a tőzsde, vagy a parlament iránt táplálunk bizalmat. Ennek egy sajátos esete az intézményesített gyakorlatok vagy eljárások iránti bizalom, amelyet Sztompka (2001) „procedurális” bizalomnak nevez. Itt jegyezzük meg, hogy egyes szerzők – köztük például Levi (2003), vagy Hardin (2002) – felhívják a figyelmet arra, hogy amennyiben a bizalom nem személyekre irányul, valójában megbízhatóságról vagy szavahihetőségről (trustworthiness) beszélhetünk, nem pedig bizalomról. A bizalom, vagy ennek fényében a megbízhatóság, – Sztompka értelmezésében – vonatkozhat továbbá technológiai rendszerekre (technological systems), illetve Giddens terminológiájával élve, szakértői (expert systems) vagy absztrakt (abstract systems) rendszerekre (Giddens 1990), mint amilyenek a telekommunikáció rendszere, az energia-ellátás rendszere, vagy a pénzügyi piacok rendszere. Végül, a bizalom fogalma értelmezhető olyan absztrakt objektumokra is, mint a társadalmi rendszer, a társadalmi rend, vagy rezsím. Sztompka (2001) úgy véli azonban, hogy még a bizalom leginkább absztrakt objektumai esetében is a bizalom primordiális formája, az emberekben, illetve az emberi cselekvés iránti bizalom húzódik meg. Vagyis végső soron a bizalom az emberi cselekvésre irányul és csak származékosan azok halmazaira, hatásaira, vagy termékeire.

³⁷ E kérdés áttekintésében Sztompka (1999; 2001) munkáira támaszkodunk.

A fentiekből is kiviláglik: Sztompka (1999; 2001) bizalom-értelmezésében nem annyira hangsúlyos a személyközi (interpersonal) és az általánosított (generalized) bizalom fogalmi elválasztása és meghatározása. Sztompka valójában a két fogalom egymáshoz való viszonyát mint a bizalom koncentrikus – a konkrét személyközi relációktól az absztraktabb orientációk irányába bővülő – köreit képzei el. Más szerzők ellenben nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a személyközi és az általánosított bizalom konceptuális elkülönítésnek. Rose-Ackerman (2001) szerint míg a relációs bizalom (relational trust) – legyen akár egyoldalú vagy reciprok bizalom – bizonyos kontextusokban értelmezett, addig az általánosított bizalom (generalized trust) az általános másokra irányuló bizalom, akivel találkozhatunk. Uslaner (2000-2001) értelmezésében az általánosított bizalom – amelyet a szerző a „partikuláris” (vagy partikularizált) bizalommal (particularized trust) állít szembe – az individuálszociológiában, a neveltetésben gyökerezik. A(z általánosított) bizalom e szereint nem a társadalmi interakciók folyamán keletkezik, hanem a gyermekkori szocializáció eredménye. A bizalom számára tehát olyan alapvető érték, amely az idő előrehaladtával nemigen változik (a múltbeli tapasztalatok nincsenek hatással rá).

Hardin (2002) ezzel szemben nem rejt véka alá az általánosított bizalom fogalmát illető fenntartásait. Könyvében a bizalom fogalmával kapcsolatos gyakori konceptuális félreértések egyikeként tárgyalja az általánosított vagy társadalmi bizalom (generalized or social trust) problémáját. Rámutat, hogy a kérdőíves felmérésekben szokásosan szereplő, – szándékuk szerint – az általánosított bizalmat kutató kérdésekre adott válaszok a legjobb esetben is csak a mások szavahihetőségére, együttműködő-készségére, illetve segítőkészségére vonatkozó pozitív várakozások.

Sztompka (2001) szerint a bizalom három egymástól eltérő talajon is kifejlődhet. Az első esetben a bizalom a másik fél szavahihetőségének feltételezésén nyugszik. A második esetben a bizalom alapja a bízó személy belső készítése (pszichológiai impulzus) a bizalomra, függetlenül a másik fél szavahihetőségére vonatkozó várakozástól. Végül, a bizalom kialakulását elősegíthetik kulturális szabályok. Ha a bizalmat kulturális szabály írja elő, s ezt a szabályt a közösség tagjai osztják, s mint adottat észlelik, akkor az kényszerítő erővel hat a bizalom kifejlődésére. Sztompka bevezeti a „bizalomkultúra” (trust culture) terminust az olyan szabályok – normák és értékek – rendszerének elnevezésére, amelyek a bizalom megelőlegezését és viszonzását szabályozzák.

6.2. Az önkéntes szervezetekben való részvétel, az általánosított bizalom és a demokrácia összefüggései

Robert Putnam (1993) „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy” című könyvében az önkéntes szervezetekben (például kórusokban, fociklubokban, stb.) való részvétel és a demokrácia működése között feltételez kapcsolatot. Gondolatmenetének értelmében az önkéntes szervezetekben való részvétel társadalmi tőkét teremt a civil kezdeményezések sűrű hálózatait, a reciprocitás normái és az általánosított vagy másképpen társadalmi bizalom formájában.³⁸

Az állampolgárok önkéntes szervezetekben³⁹ való részvétele – Putnam érvelése szerint – interperszonális bizalmat és toleranciát eredményez. A kifejlődő személyközi bizalom az

---

³⁸ A szerző értelmezésében a társadalmi tőke fentebb említett összetevői vagy formái is összefüggenek egymással, mégpedig oly módon, hogy a horizontális hálózatok közvetlenül és a reciprocitás normájának megerősítése révén is bizalmat generálnak.

³⁹ Putnam-et – mint az későbbi cikkéből is kiviláglik (1995) – nem általában a nonprofit szervezetekben való részvétel érdekli, sőt fel is hívja a figyelmet arra, hogy a nonprofit szervezetek köre sokkal tágabb, mint azoké a szervezeteké (secondary organizations), amelyeknek érvelésében központi szerepét szán. E szervezeteket az különbözteti meg a harmadik szektor szervezeteitől, hogy ezek tagjai személyesen érintkeznek egymással, míg

általánosított (vagy társadalmi) bizalom növekedése irányába hat, amely fölöttébb jótékony a stabil demokrácia fennmaradása szempontjából. A Putnam által vázolt oksági lánc azonban máig tartó viták keresztjébe került. A polémia két szálon fut: az egyik a személyközi és az általánosított bizalom közötti összefüggést, míg a másik a bizalom és a demokrácia között feltételezett kapcsolatot állítja a középpontba.

Nézzük először az elsőként említett problémakört! A vita e fonalához kapcsolódva, Levi (1996) annak kifejtését kéri számon Putnam-en, hogy vajon az önkéntes szervezetek hogyan, milyen mechanizmus révén teremthetnek általánosított bizalmat. Egyáltalán nem világos ugyanis, hogy az ismerősök közötti bizalom hogyan terjeszthető ki az egymás számára idegenek közötti bizalomra (Stolle 1998; idézi Rose-Ackerman 2001).

Uslaner (1999) – mintegy megkerülve ezt a kérdést – egy ellentétes irányú okozatiság mellett teszi le a voksát: az általánosított bizalom szerinte sokkal inkább oka, mintsem következménye az állampolgárok civil részvételének (pl. a jótékonykodás, vagy önkéntes munka). Egy ilyen fordított okozatiság lehetőségét vetette fel korábban Knack és Keefer (1997) is. Ők azt hangsúlyozzák, hogy az önkéntes szervezetekhez való csatlakozást olyanok választják, akik általában megbíznak másokban. Hasonlóképpen érvel Sztompka (1999) is, midőn a bizalom funkcióit fejtegeti. A bizalom nemcsak az érintett felek (bízó és bízott személy) számára tölt be fontos funkciókat – mutat rá –, hanem a szélesebb közösségek számára is. E funkciók közül a legfontosabb, hogy bátorítja a szociabilitást, a társulások (associations) különféle formáiban való részvételt, és ily módon bővíti a személyközi kapcsolatok hálózatait.

Alighanem arról van szó, hogy az önkéntes szervezetekben való részvétel és a bizalom közötti kapcsolat kétirányú. Brehm és Rahn (1997) egyenesen azt a kérdést teszik fel: vajon melyik kapcsolat az erősebb? Empirikus vizsgálatuk – melyet a General Social Survey-ből származó idősoros adatokon végeztek – azt az eredményt hozta, hogy a két változó közti kapcsolat kétirányú, de aszimmetrikus: a mások iránti bizalom hatása a civil részvételre gyengébb, mint a civil részvétel hatása a bizalomra.

A Putnam-féle hipotézisekkel kapcsolatban felvethető kritikák másik vonulata az általánosított bizalom és a demokratikus intézményrendszer működése közötti összefüggést érinti. Noha több kutatás is megerősíti az általánosított bizalom és a stabil demokratikus kormányzat között már régebb óta ismert összefüggést, a kapcsolat iránya egyelőre legalábbis vitatott. Inglehart (1990) és a Muller – Seligson szerzőpáros (1994) vizsgálati eredményei egyaránt a mások iránti bizalom és a demokratikus intézmények együtt járásáról tanúskodnak (idézi Brehm–Rahn 1997). Az okozatiság irányát illetően ugyanakkor Levi (1996; 2001) arra mutat rá, hogy a demokratikus politikai teljesítmény nemcsak folyománya, hanem éppenséggel eredője is lehet a bizalomnak. Az állam, és kiváltképp a demokratikus állam, több mechanizmus (pl. információk és garanciák szolgáltatása, a törvényszegők szankcionálása, stb.) révén is hozzájárulhat a személyközi bizalom mértékének növeléséhez.

Rose-Ackerman (2001) arra is felhívja a figyelmet, hogy empirikusan nem támasztható alá az egy konkrét szervezeten belüli személyközi bizalom és az általánosított bizalom közötti szoros összefüggés (sem pedig az általánosított bizalom és az állami intézmények iránti bizalom közti kapcsolat). Uslaner (2000-2001) pedig azt a következtetést vonja le egy az Egyesült Államokban végzett kérdőíves felmérés alapján, hogy az önkéntes szervezetekben való részvétel nem generál általánosított bizalmat és nem támogatja a demokráciát, továbbá a demokrácia sem hat a bizalom növekedése irányába, még akkor sem, ha az adatok a két változó között korrelációt jeleznek. Knack és Keefer (1997) összesen 29 ország adatain végzett vizsgálatának eredményei szerint a bizalom (csakúgy, mint az állampolgári együttműködés normái) azokban az országokban erősebb, ahol a formális intézmények

---

amazok esetében a tagsági viszony sokszor csak egy-egy hírlevél elolvasásában, vagy csekk kiállításában nyilvánul meg.

hatékonyabban védelmezik a magántulajdont és a szerződéseket (illetve ott, ahol a társadalomban kevésbé érvényesül etnikai megosztottság és kisebbek az osztálykülönbségek).

6.3. Az empirikus vizsgálat

A fenti rövid áttekintés is sejteni engedi, hogy a bizalommal foglalkozó társadalomtudományi irodalomban – némi túlzással – nagyítóval kell keresni azokat a kérdéseket, amelyek kapcsán konszenzus látszik kirajzolódni. Egy ilyen műhelytanulmányunk természetesen nem lehet célja az elméleti vitához való hozzájárulás. Ehelyütt mindössze azt a célt tűzzük magunk elé, hogy a Tárki által 2004 decemberében végzett kérdőíves lakossági felmérésére⁴⁰ támaszkodva megvizsgáljuk: a magyarországi adatok alapján adódó következtetések hogyan illeszkednek a fentebb vázolt vita főbb pontjaihoz.

A tanulmány soron következő részében azt a kérdést fogjuk körüljárni: hogyan függ össze a szervezeti tagság, illetve az önkéntesség (önkéntes felajánlás, jótékonysági célra történő adakozás) az általánosított bizalommal. Ezután a szervezeti tagságnak, illetőleg a bizalomnak az állampolgárok politikai részvételével való kapcsolatát vizsgáljuk. A dolgozat utolsó fejezetében pedig az általánosított bizalom, az intézmények iránti bizalom és a korupció összefüggéseit vesszük szemügyre.

6.3.1. Az önkéntesség és az általánosított bizalom összefüggései

Hogyan függ össze a szervezeti tagság, illetve az önkéntesség (önkéntes felajánlás, jótékonysági célra történő adakozás) az általánosított bizalommal? A putnam-i értelemben vett önkéntes szervezetekben való tagságra a kérdőív két kérdéséből nyerhettünk információt: az egyik a „sport, szabadidős, vagy kulturális egyesületekben”, míg a másik a „más önkéntes szervezetekben” való részvételre vonatkozott. A válaszokból az derül ki (ld. 1. táblázat), hogy a megkérdezettek 79 százaléka sosem volt egyesületi tag, 14 százalékuk jelzett korábbi tagságot, ám a magát jelen pillanatban tagnak valló 7 százalékon belül az aktív tagok vannak többségben (5 % a 7%-on belül). A más önkéntes szervezetekben való részvétel ennél is kisebb mértékűnek bizonyult. A kérdezettek mindössze 4 százaléka tag jelenleg, ugyanennyien voltak tagok korábban, míg a túlnyomó többség (92%) sosem csatlakozott ilyen szervezethez.

Azt is érdemes megnézni, hogy összesen hányan tagjai, illetve voltak tagjai valaha valamilyen – putnam-i értelemben vett – önkéntes szervezetnek. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a válaszadók egynegyede (24%) tag jelen pillanatban vagy volt tag korábban, s ezen belül pedig 4 százalék azok aránya, akik sport, szabadidős, vagy kulturális egyesülethez és más önkéntes szervezethez egyaránt csatlakoztak (több szervezetnek is tagjai). Ha azonban az önkéntes szervezetekben való részvételt azok körére szűkítjük, akik jelenleg is tagok (vagyis figyelmen kívül hagyjuk a korábban betöltött tagságot), akkor 11 százalékra mérséklődik a résztvevők aránya.

Korábban láttuk, hogy az önkéntes szervezetekben való részvételt (illetve általában az önkéntességet) több kutató is a bizalom magasabb szintjével hozza összefüggésbe, noha az okozatiság irányát és a hatásmechanizmust illetően bőven akadnak bizonytalanságok, illetve ellentmondások. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a magyarországi adatok vajon alátámasztják-e a két változó együtt járását. Az elmélet talajáról kiindulva, a kérdőívben

⁴⁰ A minta jól reprezentálja a 18 éven felüli népességet nem, életkor, iskolai végzettség és településtípus szerint.

szereplő szervezettípusok⁴¹ közül az egyesületi tagság és a más önkéntes szervezetekben betöltött tagság esetében várhatunk szignifikáns, pozitív előjelű kapcsolatot. Előjáróban meg kell jegyeznünk, hogy noha a kérdőív szervezeti tagságra vonatkozó kérdéseiben szerepelt az „aktív” és „nem aktív” tagok megkülönböztetés, – az alacsony taglétszámok következtében – az alábbi elemzésekhez nem tudtuk ezeket a kategóriákat egymástól elkülönítve kezelni.

A kereszttábla-elemzések alapján a következő kép rajzolódik ki (ld. 1. táblázat). Ha az általánosított bizalom két fokozatát – „az emberekben általában meg lehet bízni”, illetve az „az emberekkel általában nem lehet elég óvatosnak lenni” – különböztetjük meg egymástól, akkor csak a „más önkéntes szervezetekben” való tagság mutat statisztikailag szignifikáns összefüggést a bizalom szintjével, míg a sport, szabadidős vagy kulturális egyesületi tagság nem. Az adatok azt jelzik, hogy azok csatlakoznak önkéntes szervezetekhez, akik inkább hajlanak a bizalomra, vagy megfordítva: azok az egyének, akik ilyen szervezetek tagjaivá válnak, általában jobban bíznak másokban.

Ehelyütt tárgyaljuk az önkéntes felajánlásokra vonatkozó kérdéseket is. Az önkéntesség (volunteering) megnyilvánulhat valamilyen feladat önkéntes vállalásában, illetve jótékonyágban, adományozásban. (Habár az elemzések során tekintettel kell lennünk arra, hogy szemben az önkéntes munkával, az adományozás egyértelműen feltételezi a forrásokkal való rendelkezést, vagyis egy bizonyos jövedelmi-vagyoni helyzetet). A kérdőívben két kérdés is szerepelt a szervezetek számára történő adakozás előfordulására vonatkozóan, de az önkéntes munkát illetően nem rendelkezünk információval. A válaszadók bő ötöde (21%) adott számot arról, hogy az elmúlt két év folyamán pénzt adományozott alapítványnak, egyesületnek, vagy más szervezetnek (az szja 1%-án kívül), míg 28 százalékot tesz ki azoknak az aránya, akik valamilyen nem pénzbeli felajánlást tettek (ld. 2. táblázat). A két kérdésre adott válaszokat összegezve: a kérdezettek 36 százaléka jelezte, hogy ilyen vagy olyan módon adakozott önkéntes szervezetek számára. Jellemző, hogy az összes adományozók 36 százaléka (a megkérdezettek 13%-a) mindkét megjelölt formában adományozott.

A kereszttábla-elemzések eredményei pozitív előjelű szignifikáns összefüggést jeleznek az önkéntes pénzbeli vagy természetbeni felajánlások és az általánosított bizalom szintje között. A 2. táblázat azt mutatja, hogy azok között, akik szerint „majdnem mindig”, illetve „általában meg lehet bízni az emberekben”, számottevően nagyobb arányt tesznek ki mind a pénzben, mind pedig a természetben adakozók, mint azok közt, akiket általában véve a másokkal szembeni óvatosság jellemez.

Ez az eredmény egyáltalán nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy az önkéntes felajánlás aktusa magában foglal olyan – explicit vagy implicit – feltételezéseket (várakozást) az adományozó részéről, mint hogy kellően sok ember fog hasonlóan cselekedni (adományozni), hogy a gyűjtés végül is elérje a célját, s hogy a felajánlást gyűjtő, vagy elosztó szervezet valóban az adományozó által támogatni kívánt célra fogja fordítani a beérkező adományokat. Ily módon az adományozás mellett szóló döntés előfeltételezi – az első esetben az általánosított mások iránti, a másodikban pedig a szervezet (illetve végső soron az annak képviselőiben eljáró személyek) iránti – bizalom meglétét a felajánlást tevő részéről.

További, többváltozós elemzéseket is végeztünk annak ellenőrzésére, hogy az általánosított bizalom és az önkéntesség között talált összefüggés a szocio-demográfiai változókat kontroll alatt tartva is fennáll-e. Az elemzés módszerül szolgáló logisztikus regresszió magyarázni kívánt változója az önkéntes felajánlás (ADOMANY) volt. Ez a kérdőív két – a pénzbeli, illetőleg a természetbeni adományok felajánlására vonatkozó – kérdésre adott válaszokból

---

⁴¹ A kérdőívben eredetileg több szervezettípusra – nevezetesen: politikai pártokra, szakszervezetekre, üzleti vagy szakmai társaságokra, egyházra, vallási gyülekezetekre, sport szabadidős vagy kulturális egyesületre, illetve más önkéntes szervezetre – vonatkozott kérdés, de az empirikus vizsgálatot a fentebb említett két szervezettípusra korlátoztuk.

származtatott változó. Ha a megkérdezett az elmúlt 2 évben akár pénzt, akár egyéb dolgot adott valamilyen szervezet számára, a változó 1, különben pedig 0 értéket vesz fel.

A modell kiinduló magyarázó változói között olyan szocio-demográfiai változókat szerepeltettünk, mint a nem, életkor, iskolai végzettség, a családi állapot, a gazdasági aktivitás, a foglalkozási, munkaköri besorolás, a jövedelmi helyzet, a település típusa. Ezek mindegyikét – mint ahogy az a 3. táblázatból kiderül – kategoriális változóként léptettük be a modellbe. A tanulmányban azt a modellt ismertetjük, amelyben már csak a szignifikáns magyarázó változók szerepelnek.

A regresszióelemzés eredményeit a 4. számú táblázatban foglaltuk össze. Az adatok egyértelműen alátámasztják azt a hipotézist, mely szerint a mások iránt bizalommal lévők nagyobb hajlandóságot mutatnak az önkéntes felajánlásra. A pénz vagy egyéb dolog adományozásának esélye a mások iránt bizalommal lévők körében – a többi független változót kontroll alatt tartva – mintegy 1,8-szorosa, mint azok között, akik híján vannak a bizalomnak. A modellben a legnagyobb magyarázó ereje a vallásosságot mérő változónak van. A templomba néha eljárók között 1,9-szeres az esélye az önkéntes (pénzbeli vagy természetbeni) felajánlásnak, mint azok között, akik egyáltalán nem járnak templomba. Az adományozás esélye a vallásossággal (a templomba járás gyakoriságával) növekszik: azok között, akik sűrűbben (legalább havonta egyszer) járnak templomba, 3,3-szoros az adakozás esélye, mint a templomba sosem járók között. A modellben az anyagi helyzet, a beosztás, a településtípus és az életkor („globális”) hatása is szignifikáns. Várakozásainknak megfelelően, a kedvezőbb anyagi helyzet – ceteris paribus – növeli az önkéntes felajánlás esélyét. Azokhoz képest, akik sosem dolgoztak minden foglalkozási-beosztási kategóriában nagyobb az adakozás esélye, de különösképpen az önállók vagy vállalkozók körében (4,8-szoros), illetve a vezető beosztásban lévő szellemi foglalkozásúak körében (3,2-szeres). (A válaszadók foglalkozási besorolását mérő változó mindazonáltal bizonyos mértékben az iskolázottságot is méri.) A településméret növekedésével általában nő az adományozás esélye, ám „kilógnak a sorból” az 50 ezer főnél nagyobb városban élők. Az egyes életkori csoportokhoz tartozó esélyhányadosok alakulásából (ld. a táblázat utolsó oszlopa) megállapítható, hogy az életkor előrehaladtával kezdetben nő az esélye az önkéntes felajánlásoknak (a 30-39 és 40-49 éves korcsoportokban a legmagasabb), majd ezt követően a trend megfordul (az idősebb korcsoportokban nem különbözik szignifikánsan az adományozás esélye a legfiatalabb korcsoportétól).

Megjegyezzük végül, hogy az elemzés során a válaszadók anyagi helyzetének operacionalizálását többféleképpen is megpróbáltuk, ám minden esetben a fentihez igen hasonló eredményekhez jutottunk. Ha a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság helyett az egy főre jutó háztartási jövedelmet (pontosabban a jövedelmi kvartilisekbe való tartozást) vesszük figyelembe – ez kézenfekvő megoldás, de a válaszmegtagadások miatt jelentősen csökkenti az esetszámot –, akkor is ugyanezek a változók bizonyulnak szignifikánsnak, noha a modellben az anyagi helyzet magyarázó ereje (a többi változóhoz képest) lényegesen kisebb. A háztartások jövedelmi helyzetére a különféle pénzüpi termékekkel (megtakarítási formákkal, számlákkal, biztosításokkal) való rendelkezés is következtetni enged, ezért az ezekkel való mérést is megkíséreltük. Tekintetbe kell azonban venni, hogy az ilyen típusú termékek közül egyik-másiknak a megvásárlása maga is függhet a(z intézményi) bizalom szintjétől. S valóban, az így felépített modellben a jövedelmi helyzetet mérő változó bír a legnagyobb magyarázó erővel, míg némileg csökken az általános bizalom meglétét (vagy hiányát) mérő változó ereje.

Összességében a következő megállapításokat tehetjük az önkéntesség, a szervezeti tagság és az általánosított bizalom kapcsolatát illetően. Az általánosított bizalom és az önkéntes szervezetek egyes típusaiban való tagság között feltételezett összefüggést eredményeink csak részben – mégpedig csak a „más önkéntes” szervezetek esetében – erősítik meg. Egyértelműnek tűnik ugyanakkor a kapcsolat léte az adományozás és az általánosított bizalom között: az általánosított bizalom megléte – más változókat kontroll alatt tartva is – szignifikánsan növeli az önkéntes felajánlások előfordulási esélyét.

6.3.2. Szervezeti tagság, bizalom, a politika iránti érdeklődés

Putnam (1993; 1995) amellett érvel, hogy az egyesületek tagjai nagyobb hajlandóságot mutatnak a tagsággal nem rendelkezőkhöz képest arra, hogy részt vegyenek a politikában, társalgásba elegyedjenek szomszédaikkal, s hogy megbízzanak másokban (az általánosított vagy társadalmi bizalom értelmében). A következőkben azt fogjuk ellenőrizni a magyarországi adatokon, hogy mennyiben függ össze az egyesületekben, illetve a más önkéntes szervezetekben való tagság egyfelől a politikai aktivitással, másfelől pedig az általánosított bizalom meglétével vagy hiányával.

A politikai részvétel mérésére valamilyen politikai cselekvésre vonatkozó kérdés – például népszavazáson való részvétellel – volna a leginkább megfelelő. Úgy véljük azonban, hogy a kérdőívben szereplő politikai érdeklődést tudakoló kérdés jó közelítést adhat a politikai aktivitás mértékére. Arra a kérdésre, hogy „Önt személy szerint mennyire érdekli a politika?” a megkérdezettek egy négyfokozatú skálán válaszolhattak. A legtöbben közülük azok vannak, akik „nem túlságosan” (45%) érdeklődnek a politika iránt, de ha ehhez hozzávesszük azokat is, akik egyáltalán nem mutatnak érdeklődést (21%), akkor azt mondhatjuk, hogy az állampolgárok mindössze egyharmada tanúsít érdeklődést.

Az 5. táblázatból az is látszik, hogy a (putnam-i értelemben vett) önkéntes szervezetekben való tagság szignifikánsan nagyobb politikai aktivitással jár együtt. A fokozottabb politikai érdeklődés nem csak azoknál mutatkozik meg, akik jelenleg sport, szabadidős vagy kulturális egyesület, illetve más önkéntes szervezet tagjai, hanem azok esetében is, akik ugyan ma már nem tagok, de korábban azok voltak.

A politika iránti érdeklődés szignifikáns, pozitív előjelű összefüggést mutat az általánosított bizalom szintjével is (lásd 6. táblázat). E szerint a mások iránt bizalommal lévő válaszadók általában jobban érdeklődnek a politika iránt, mint azok, akik nem hajlanak a bizalomra.

Természetesen nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy a fentebb kimutatott statisztikai összefüggéseket – részben legalábbis – más szocio-demográfiai változók közvetítik. Ilyen lehet mindenekelőtt az iskolai végzettség, amely befolyásolja mind a politika iránt mutatott érdeklődést, mind az önkéntes szervezetekben való részvételt, mind pedig az általános bizalom szintjét. Ezért többváltozós elemzést is végeztünk annak ellenőrzésére, hogy az iskolázottságot és más szocio-demográfiai változókat kontroll alatt tartva is fennáll-e az összefüggés egyfelől az önkéntes szervezetekben való tagság és a politika iránti érdeklődés, másfelől pedig az általánosított bizalom és a politikai érdeklődés között. Újfént a logisztikus regresszió módszerét alkalmaztuk, amihez függő változónkat, a politikai érdeklődést mérő változót (POLERD) dichotóm változóvá transzformáltuk (0 = nem érdekli a politika, 1= érdekli a politika). A kiinduló modellbe olyan magyarázó változókat léptettünk be, mint a válaszadó neme, életkora, iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása, a foglalkozási, munkaköri besorolása, a jövedelmi helyzete, a lakóhelyül szolgáló település típusa, a válaszadó vallásossága, egyesületekben, illetve más önkéntes szervezetekben való tagsága, valamint az általános mások iránti bizalma vagy annak hiánya. Ezek mindegyike kategoriális változó volt. A 7. táblázatban csak a modellben szignifikánsnak bizonyuló változókat mutatjuk be.

A politikai érdeklődés eredményeink alapján (ld. 8. táblázat) elsősorban az iskolai végzettség és a nem függvénye. A nők között a politika iránti érdeklődés előfordulásának esélye körülbelül fele akkora, mint a férfiak körében. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők között általában nagyobb eséllyel találhatunk olyanokat, akiket érdekel a politika, mint az iskolázatlanabbak között. Ám nincs szignifikáns különbség e tekintetben a 8 általánost és a szakmunkásképzőt végzettek között. Az érettségi ugyanakkor 1,7-szeresére, a diploma megszerzése pedig 3,6-szorosára emeli az esélyét a politikai aktivitásnak. A szocio-demográfiai változók közül szignifikánsnak bizonyult az életkor hatása is: a kor előrehaladtával a politikai aktivitás esélye is nő, legalábbis az aktív kor végéig. A települési kategória hatását illetően, az esélyhányadosok azt tükrözik, hogy a városiak között általában

nagyobb eséllyel fordul elő a politika iránti érdeklődés, mint a községben lakók között, az 50 ezer főnél népesebb városokat nem számítva, amelyek nem illeszkednek ebbe a tendenciába. Úgy tűnik, a válaszadók jövedelmi helyzete nincs hatással a politikai érdeklődés esélyére.⁴² Eredményeink szerint a vallásosság is növeli a politika iránti érdeklődés esélyét, de csak a legalább havonta templomba járók és a soha nem járók között szignifikáns a különbség.

Vizsgálatunk szempontjából annak a kérdésnek van központi szerepe: vajon a civil részvétel és a mások iránti bizalom – más tényezőket kontroll alatt tartva is – fokozottabb politikai érdeklődéssel jár-e együtt. Az adatok megerősíteni látszanak Putnam azon feltevését, hogy az önkéntes szervezetekben való tagság nagyobb politikai aktivitást implikál, hiszen mind az egyesületek tagjai (sőt korábbi tagjai is), mind a más önkéntes szervezetek tagjai (és korábbi tagjai) között nagyobb az esélye a politika iránti érdeklődésnek, mint azok között, akik sosem léptek be ilyen szervezetekbe.

Mint már előzőleg utaltunk rá, Putnam azt is állítja, hogy az önkéntes szervezetek tagjai általában nagyobb bizalommal is vannak mások iránt. Korábban láttuk, hogy a magyarországi adatok ennek az összefüggésnek a fennállását csak részben támasztják alá: az általánosított bizalom csak a „más önkéntes” szervezetekben való részvétellel mutat összefüggést, az egyesületekben betöltött tagsággal nem (jöllehet, vitatható az okozatiság Putnam által feltételezett iránya). A regresszióelemzés eredményei ugyanakkor azt jelzik, hogy – a különféle önkéntes szervezetekben való tagság hatását kontroll alatt tartva is – szignifikáns a kapcsolat az általánosított bizalom és a politikai iránt megnyilvánuló érdeklődés között⁴³.

6.3.3. Általánosított bizalom, az intézmények megbízhatósága és a korrupció

Vajon együtt jár-e az általánosított bizalom az intézmények iránti bizalommal? Van-e összefüggés a korrupció észlelése és a mások iránti bizalom között? Valóban a bizalom hiányát jelzi-e a korrupció elterjedtsége, ahogyan azt Sztompka (2001) feltételezi? A soron következő részben ezekre a kérdésekre keresünk választ.

Az általánosított bizalom és az intézmények iránti bizalom (vagy az intézmények megbízhatósága) közötti kapcsolatra vonatkozóan egymásnak ellentmondó kutatási eredményekről számolhatunk be. Brehm és Rahn (1997) korábban már idézett empirikus vizsgálatukban abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a másokban bízók nagyobb bizalommal vannak a politikai intézmények iránt. De megengedik a fordított irányú okozatiságot is, vagyis – Levi (1996) érvelésére alapozva – elfogadják azt a feltételezést, hogy a kormányzati intézmények iránti bizalom is hatással lehet a személyközi bizalomra; annak megléte helyreállíthatja, hiánya pedig alááshatja az általánosított bizalmat. Vizsgálati eredményeik arról tanúskodnak: a személyközi bizalom valóban pozitív hatást fejt ki az

---

⁴² A jövedelmi helyzetet ezúttal is többféleképpen mértük, de egyedül csak a pénzügyi termékekkel való rendelkezés – pontosabban az ennek alapján képzett kvartilisekbe való tartozás – hatása bizonyult szignifikánsnak. Az így felépített modellben azonban romlott valamelyest az általánosított bizalmat mérő változó szignifikancia szintje, ami arra utalhat, hogy a pénzügyi termékekkel való rendelkezést mérő változó részben legalábbis felvette a bizalom változó hatását.

⁴³ Amennyiben stepwise módszerrel léptetjük be a változókat a modellbe, a három tesztelni kívánt változó (egyesületi tagság, más önkéntes szervezetekben való tagság és általánosított bizalom) közül elsőként bevont változó a más önkéntes szervezetekben való részvétel lesz. Ezután – s az életkor változó bevonását követően – az egyesületi tagság-változó lép be, miközben megfigyelhető, hogy a változók közti interferencia következtében csökkennek a más önkéntes szervezetekben való tagságot mérő változóhoz tartozó exp(B) értékek, illetve romlanak a Wald-statisztikához tartozó szignifikanciák. A következő lépésben az általánosított bizalom változója lép be a modellbe, s ennek hatására kisebb mértékben tovább csökkennek a más önkéntes szervezetekben való tagságot mérő változóhoz tartozó esélyhányadosok, de a változó hatása – a szokásos 5%-os szignifikancia szinten – továbbra is szignifikáns.

intézmények iránti bizalomra, s fordítva: az intézményekkel szembeni bizalom megléte is erősíti az egymás iránti bizalmat.

A korábbi szocialista országok körében végzett felmérések⁴⁴ alapján kirajzolódó kép ugyanakkor nem egészen vág egybe a fentiekkel. E szerint ugyan az általánosított bizalom nem kirívóan alacsony ezekben az országokban, azonban ehhez nem társul a kormányzat iránti bizalom. A közép- és kelet-európai országok között akadnak olyanok, amelyekben magas a személyközi bizalom szintje, míg az intézményekbe vetett bizalom szintje alacsony, és olyanok is, ahol ugyan legalább néhány intézmény élvezi az állampolgárok bizalmát, ám ez gyenge személyközi bizalommal párosul (Rose és Haerpfer 1998).

Ebben a tanulmányban nem áll módunkban a magyarországi adatokat nemzetközi kontextusba helyezni, így csupán a magyarországi felmérés eredményeinek ismertetésére keríthetünk sort. A Tárki kérdőíve több olyan kérdést is tartalmazott, amely az egyes intézmények, a kormány, illetőleg a közigazgatás megbízhatóságára vonatkozott. A következőkben ezeket tekintjük át.

Az egyik kérdéscsoport a kormánnyal és a politikusokkal kapcsolatosan fogalmazott meg állításokat. A válaszadók egy ötfokozatú skálán, a „teljesen egyetért” és az „egyáltalán nem ért egyet” lehetőségek között foglalhattak állást. Az első állítás a következő volt: „A legtöbb esetben megbízhatunk abban, hogy a kormány tagjai azt teszik, ami helyes”. A legtöbb válaszadó, mintegy 44%, egyet is ért, meg nem is, míg – a két szélső válaszkategóriát összevonva – egyharmados az egyet nem értők, s 23 százalékos az állítást helyeslők tábora (ld. 9. táblázat).

A politikusokkal szembeni bizalom sokkal kisebbnek bizonyult, mint a kormány tagjai iránti bizalom. A kérdőívben a válaszadók azt az állítást véleményezhették, mely szerint: „A legtöbb politikus csak a személyes érdekei miatt vesz részt a politikában”. Ebben a megfogalmazásban az iménti állítás helyeslése a bizalom hiányáról, helytelenítése pedig a bizalomról tanúskodik. Ennek megfelelően az adatokat úgy interpretálhatjuk, hogy a válaszadók 59 százaléka nem szavaz bizalmat a politikusoknak, 32 százalékuk ingadozik, s mindössze 9 százalékukról mondhatjuk, hogy bizalommal van a politikusok iránt.

Mindazonáltal felvetődik a kérdés: vajon mennyire bízhatunk az effajta kérdésekre adott válaszokban mint az intézmények iránti bizalom kifejeződésében? Abban a felfogásban, mely szerint a bizalom alapjában véve kognitív jelenség – ezen az állásponton van például Hardin (2002) – jóformán senki nem tudhat eleget arról, hogy a szóban forgó intézményekben minden egyén érdekében áll-e, vagy morálisan elkötelezett-e abban, hogy úgy cselekedjék, ahogy azt a kliensek érdeke megkívánja. A bizalom (vagy annak megvonása) – ebben az értelmezésben – előfeltételezi a másik féllel kapcsolatos tudást, s ez aligha teljesül az olyan intézmények esetében, mint például a kormányzat.

Abból a feltevésből kiindulva azonban, amely szerint az általánosított bizalom a szocializáció során kialakuló beállítódás (ld. Uslaner 2000-2001), releváns kérdésfeltevésnek tűnik, hogy vajon az általános másokkal szembeni bizalom kiterjed-e a kormány tagjaira és a politikusokra, a közigazgatásra és egyéb intézményekre is.

A kormány tagjai, illetve a politikusok iránti bizalom és az általánosított bizalom közötti kapcsolatokat a 9. számú táblázatban mutatjuk be. Megállapíthatjuk, hogy a Khi-négyzet próba mindkét esetben szignifikáns statisztikai összefüggést jelez a változók között: mind a kormány tagjaival, mind pedig a politikusokkal szembeni bizalom összefügg az általánosított bizalommal.⁴⁵

A kérdőívben három kérdés szerepelt a közigazgatással kapcsolatos vélekedések feltérképezésére. Előljáróban érdemes megjegyezni, hogy e kérdések esetében igen magas

⁴⁴ A „New Democracies Barometer” felmérésekről van szó.

⁴⁵ Miután mind a politikusok és a kormány iránti bizalom, mind pedig az általánosított bizalom-változó rendezett kategóriájú változók, a változók függetlenségének ellenőrzésére a Kendall-féle tau és a Gamma mérőszámokat is kiszámítottuk (a változók eredeti, össze nem vont kategóriáira). Az eredmények egybehangzóak.

volt a „nem tudja” választ adók aránya. Annak megítélésében, hogy a közigazgatás mennyire elkötelezetten szolgálja az állampolgárokat a kérdezettek 13 százaléka nem tudott állást foglalni. A válaszadók 14 százaléka volt tanácstalan a téren, hogy vajon kijavítják-e a közigazgatásban a komoly hibákat, míg a korrupció elterjedtségére vonatkozó kérdésben 8 százalékot tett ki a „nem tudja” válaszok aránya.

A „nem tudja” válaszokat kizárva az elemzésből, a válaszadók hattizede (61%) feltételezi, hogy a magyar közigazgatás elkötelezetten szolgálja az állampolgárokat (ld. 10. táblázat). Igaz ugyan, hogy ezen belül a „nagyon elkötelezetten” választ mindössze 6 százalék választotta, míg a fennmaradó 55 százalék a „valamelyest elkötelezetten” álláspontra helyezkedett. A megkérdezettek bő harmada (34%) adta a „nem igazán”, míg 5 százalékuk az „egyáltalán nem elkötelezetten” választ. A táblázatból az is látható, hogy a közigazgatás tevékenységének megítélésében szignifikáns különbség van azok között, akik bizalommal vannak mások iránt és akik általában véve bizalmatlanok. Minél inkább hajlik valaki a mások iránti bizalomra, annál inkább bízik abban, hogy a közigazgatás elkötelezetten szolgálja az állampolgárokat.

Lényegét tekintve hasonló következtetésre juthatunk annak a kérdésnek a kapcsán, amely azt tudakolta: mennyire valószínű, hogy egy a közigazgatásban elkövetett komolyabb hibát kijavítanak (ld. 10. táblázat). Ennek bekövetkezésében is azok bíznak jobban, akik általában véve is hajlanak a bizalomra, s azok kevésbé, akiket a mások iránti óvatosság jellemez.

Az intézmények iránti bizalommal összefüggésben tehát a következő konklúziókat vonhatjuk le. A kapott eredmények ambivalensek amennyiben egyfelől megerősítik Hardin (2002) szkepticizmusát, vagyis az intézményekkel kapcsolatos vélekedések között magas a „nem tudom” válaszok előfordulási aránya, ami az állampolgárok informáltságának hiányosságára utalhat. Talán még azt is érdemes megjegyezni, hogy emellett jelentős az egyes kérdésekben ingadozók (is-is választ adók) tábora is. Másfelől, a keresztábra elemzések eredményei azt sejtetik, hogy az általánosított bizalom összefügg az intézmények iránt megnyilvánuló bizalommal, jóllehet, többváltozós elemzések hiányában nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a kirajzolódó összefüggések háttérben nem valamely más változó hatása húzódik meg.

Végül röviden kitérünk egy szorosan kapcsolódó kérdés, nevezetesen az általánosított bizalom és a korrupció összefüggésére is. A téma – mind jelentőségénél, mind pedig a szakirodalom bőségénél fogva – önálló tárgyalást igényelne. Az e helyen rendelkezésre álló néhány bekezdésben így mindössze arra vállalkozhatunk, hogy felvillantsunk egy-egy idevágó kérdést.

A bizalom funkcionista megközelítésében az érvelés logikájából következik, hogy a bizalom hiánya következtében keletkező űrt más, hasonló funkció ellátására képes társadalmi jelenségek töltik ki (Luhmann 1979; Sztompka 1999) Sztompka – Elster (1989) érvelését követve – a korrupciót mint a bizalom funkcionális helyettesítőjét fogja fel: „A korrupció elterjedése a társadalomban a rendezettség (orderliness) és a kiszámíthatóság (predictability) téves érzetét kelti, a zűrzavaros környezet fölötti kontroll valamiféle érzését, annak lehetőségét, hogy kieszközöljük: a másik fél akaratainknak megfelelően cselekedjék” (Sztompka 1999: 116). A korrupció kiterjedtsége – érvel Sztompka (1999) – így tulajdonképpen a bizalom egyfajta mérőszáma.

Badescu és Uslaner (2004) 51 ország adatain végeztek elemzést az általánosított bizalom és a korrupció között feltételezett kapcsolat ellenőrzésére⁴⁶. A két változó között szoros korrelációt mutattak ki; eredményeik szerint az északi országokra jellemző a legnagyobb bizalom és a legminimálisabb korrupció, míg a legkorruptabb országok (Kolumbia, Fülöp-

⁴⁶ A szerzők a fentebb idézett munkában a bizalom mérésére a World Values Survey bevett – és a Tárki 2004-es felmérésében is szereplő – kérdését használták, a korrupció mértékének becslésében pedig a Transparency International 1998-as adataira támaszkodtak.

szigetek, Törökország, Brazília) éppen azok az országok, ahol a legcsekélyebb a bizalom. Persze a kapcsolat irányát ezúttal is vita övezi.

Ennél is érdekesebb lehet számunkra az a szerzőpáros által – összesen 34 ország adatain – folytatott egyéni szintű vizsgálat, amely arra irányult, hogy feltárja a korrupció egyének általi észlelése és a mások iránti bizalom közötti kapcsolatot. Ebből azt az általános tanulságot szűrték le, hogy azokban az országokban (pl. Svédországban), ahol kevésbé van jelen a korrupció, szorosabb a korrupció észlelése és a bizalom közti korreláció, vagyis az emberek inkább hajlamosak a korrupcióval kapcsolatos észleléseiket a bizalommal összekapcsolni, mint ott, ahol igen nagyarányú a korrupció (pl. Romániában). A romániai felmérések során azt találták, hogy a mások iránti bizalom és a korrupció észlelése közötti összefüggés gyenge és inkonzisztens (Badescu – Uslaner 2004).

A következőkben a magyarországi egyéni szintű adatokon, egyszerű elemzési eszközökkel azt fogjuk ellenőrizni: vajon kirajzolódik-e valamiféle összefüggés az általánosított bizalom szintje és a korrupció észlelése között. A korrupció észlelésére a kérdőívben következő kérdés vonatkozott: „Véleménye szerint mennyire elterjedt a korrupció (a kenőpénz elfogadása) a közigazgatásban?”. A legtöbb megkérdezett (37%) a „közepesen sok ember korruprt” választ adta (ld. 10. táblázat). Összesen 40 százalékot tesz ki azok aránya, akik szerint a közigazgatásban nagyon sokan, vagy szinte mindenki elfogadja a kenőpénzt. Sokatmondó, hogy a válaszadók 22 százaléka véli úgy, hogy csak néhányan korruprtak, s elenyésző azok aránya, akik nem feltételezik a korrupció jelenlétét (0,5%).

A két változó közötti függetlenség ellenőrzésére Khi-négyzet próbát végeztünk, melynek eredménye alapján elvethetjük a vizsgált változók, vagyis a korrupció észlelése és az általánosított bizalom függetlenségére vonatkozó hipotézist: azaz, akik általában bíznak másokban, azok szerint kevésbé jellemző a korrupció a közigazgatásra.

Röviden összefoglalva a fejezet fontosabb eredményeit: a magyarországi egyéni szintű adatok alapján azt találtuk, hogy az általánosított bizalom szintje összefügg mind a kormány, mind a politikusok, mind pedig a közigazgatás megbízhatóságáról alkotott véleményekkel: azok, akik általában véve hajlanak a mások iránti bizalomra, kedvezőbben ítélik meg a kormány és a politikusok tevékenységét, a közigazgatás teljesítményét, illetve hajlamosabbak arra, hogy kevésbé jelentékenynek lássák a korrupció mértékét. Nem zárhatjuk ki azonban, hogy a kimutatott összefüggések háttérben összetételhatás húzódik meg, s az okozatiság irányát illetően is további vizsgálatok szükségesek.

Irodalomjegyzék

- Badescu, G.– E.M. Uslaner (2004). Honesty, Trust, and Legal Norms in the Transition to Democracy. In: Kornai, J. – B. Rohstein –S. Rose-Ackermann (eds.). *Creating Trust in Post-Socialist Transition*, New York: Palgrave Macmillan
- Balázs, Z. (2002). A bizalom fogalma. *Századvég, Új folyam*, 24. sz.
- Becker, C. L. (1996). Trust as Noncognitive Security about Motives. *Ethics*, Vol. 107. No. 1.
- Brehm, J. – W. Rahn (1997). Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science*, 41: 999-1023.
- Elster, J. (1989). *Solomonic Judgements*, Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Gambetta, D. (1988). Can We Trust Trust. In: Gambetta, D. (ed.). *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Basil Blackwell, New York–Oxford
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press
- Hardin, R. (2002). *Trust and Trustworthiness*. Russell Sage Foundation, New York
- Jones, K. (1996). Trust as an Affective Attitude. *Ethics*, Vol. 107. No. 1.
- Knack, S. – P. Keefer (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. CXII, Issue 4.
- Levi, M. (1996). Social and Unsocial Capital: A Review Essay of Robert Putnam's *Making Democracy Work*. *Politics & Society*. Vol. 24. No. 1.
- Levi, M. (2003). A State of Trust. In: Braithwaite, V. – M. Levi (eds.). *Trust and Governance*, New York: Russel Sage Foundation
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Chichester: John Wiley and Sons
- Luhmann, N. (1988). Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In: Gambetta, D. (ed.). *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Basil Blackwell, New York–Oxford
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press
- Putnam, R. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, Vol. 6. No. 1.
- Rose-Ackerman, S. (2001). Trust, Honesty, and Corruption: Theories and Survey Evidence from Post-Socialist Societies. Prepared for the Workshop on Honesety and Trust in Post-Socialist Societies at Collegium Budapest, May 25-26.
- Rose, R. – C. Haerpfer (1998). *New Democracies Barometer V: A 12-Nation Survey*, Studies in Public Policy 306, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow
- Rousseau, D. M. – S.B. Sitkin – R. S. Burt – C. Camerar (1998). Not So Different After All: a Cross-Discipline View of Trust. *Academy of Management Review*, Vol. 23. No. 3.
- Sztompka, P. (1999). *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge University Press, Campbridge
- Stolle, D. (1998). Bowling Alone, Bowling Together: Group Characteristics, Membership, and Social Capital. *Political Psychology* 19: 497-526.
- Sztompka, P. (2001). *Trust: A Cultural Resource*. (Background paper for the project „Honesty and Trust”).

Uslaner, E. M. (1999) Trust and Consequences. Crystal City, Virginia, February 26-27. Conference Paper

Uslaner, E. M. (2000-2001). Producing and Consuming Trust. Political Science Quarterly 115: 569-590.

Táblázatok

1. táblázat

Az egyes szervezeti típusokban való tagság az általános bizalom szintjének függvényében

	Az emberekben általában meg lehet bízni* (%)	Az emberekkel általában nem lehet elég óvatosnak lenni** (%)	Teljes minta (%)	N
Egyesület				
tagja	6,8	6,8	6,8	69
korábban tagja volt	15,5	12,9	14,1	143
sosem volt tagja	77,7	80,3	79,1	803
összesen	100,0	100,0	100,0	1015
$\chi^2=1,460$ df= 2 Sig= 0,482				
Más önkéntes szervezet				
tagja	5,5	2,4	3,8	39
korábban tagja volt	5,3	2,9	4,0	41
sosem volt tagja	89,2	94,7	92,1	935
összesen	100,0	100,0	100,0	1015
$\chi^2=10,767$ df= 2 Sig= 0,005				

*A kérdőívben szereplő „majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben” és „általában meg lehet bízni az emberekben” válaszok összevonásával képzett kategória.

** A kérdőívben szereplő „általában nem lehet elég óvatos az emberekkel” és „szinte nem lehet elég óvatos az emberekkel” válaszok összevonásával képzett kategória.

2. táblázat

Az általánosított bizalom és az önkéntes felajánlás előfordulása közötti összefüggés

	Pénzt	Egyéb dolgot	Pénzt vagy egyéb dolgot*
	adományozott szervezetnek (%)		
Majdnem mindig meg lehet bízni	(16,7)	35,5	45,2
Általában meg lehet bízni	27,5	34,2	44,3
Általában nem lehet elég óvatos	16,4	22,0	28,9
Szinte sosem lehet elég óvatos	17,3	21,4	29,7
Teljes minta	21,3	27,7	36,1
N	1012	1012	1013
χ^2	17,250	19,414	25,606
df	3	3	3
Sig	0,001	0,000	0,000

*A két kérdésre adott válasz együttes figyelembevételével származtatott kategória.

Megjegyzés: a zárójelbe tett érték esetében a cella elemszáma 10 alatti.

3. táblázat

Az adományozás modelljében szereplő magyarázó változók

EKOR5	Korcsoport (18-29; 30-39; 40-49; 50-59; 60-) Referencia kategória: 18-29
BEOSZT5	Foglalkozás (0 – sosem dolgozott, 1 – önálló v. vállalkozó, 2 – vezető beosztású alkalmazott, 3 – szellemi fogl. alkalmazott, 4 – fizikai fogl. alkalmazott). Referencia kategória: sosem dolgozott
TELTIP5	Település típusa (község, 20 ezer fő alatti város, 20-50 ezer fős város, 50 ezer fő fölötti város, Bp.) Referencia kategória: község
TARTFC3	A kérdőívben felsorolt tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés mértéke (0-3 cikk, 4-6 cikk, min. 7 cikk a listáról) Referencia kategória: 0-3 cikk
VALLAS	A templomba járás gyakorisága (0 – soha, 1 – néha, 2 – legalább havonta) Referencia kategória: soha
ALTBIZ	Az általános másokban való bizalom (általánosított bizalom) (0 – általában nem lehet elég óvatos az emberekkel, 1 – általában meg lehet bízni az emberekben) Referencia kategória: általában nem lehet elég óvatos az emberekkel

4. táblázat

Az adományozás regressziós modelljének eredményei

Változó	B	Standard hiba	Wald	Szignifikancia szint	R	Exp (B)
EKOR5			12,1880	0,0160	0,0572	
EKOR5(1)	0,5379	0,2581	4,3428	0,0372	0,0428	1,7125
EKOR5(2)	0,6025	0,2532	5,6652	0,0173	0,0535	1,8268
EKOR5(3)	0,1024	0,2592	0,1561	0,6927	0,0000	1,1079
EKOR5(4)	-0,0309	0,2594	0,0142	0,9052	0,0000	0,9696
BEOSZT5			21,2826	0,0003	0,1019	
BEOSZT5(1)	1,5670	0,4216	13,8166	0,0002	0,0961	4,7924
BEOSZT5(2)	1,1693	0,3976	8,6503	0,0033	0,0721	3,2198
BEOSZT5(3)	0,9776	0,3364	8,4444	0,0037	0,0710	2,6582
BEOSZT5(4)	0,5770	0,3240	3,1712	0,0749	0,0303	1,7807
TELTIP5			22,8034	0,0001	0,1076	
TELTIP5(1)	0,6476	0,2184	8,7889	0,0030	0,0728	1,9109
TELTIP5(2)	0,7630	0,2314	10,8722	0,0010	0,0833	2,1448
TELTIP5(3)	0,3438	0,2332	2,1740	0,1404	0,0117	1,4103
TELTIP5(4)	0,9509	0,2254	17,7891	0,0000	0,1111	2,5880
TARTFC3			22,6349	0,0000	0,1207	
TARTFC3(1)	0,5809	0,2214	6,8855	0,0087	0,0618	1,7876
TARTFC3(2)	1,0680	0,2302	21,5135	0,0000	0,1235	2,9094
VALLAS			27,9143	0,0000	0,1367	
VALLAS(1)	0,6230	0,1679	13,7734	0,0002	0,0959	1,8644
VALLAS(2)	1,1966	0,2370	25,4917	0,0000	0,1355	3,3087
ALTBIZD	0,5861	0,1484	15,5998	0,0001	0,1031	1,7969
Konstans	-3,4358	0,3743	84,2468	0,0000		
N						987
-2LL						1101,856
Modell χ^2						177,393
df						17
Sig						0,0000
A modell által helyesen besorolt esetek a megfigyelt esetek százalékában						
nem adományoz (%)						86,00
adományoz (%)						44,76

5. táblázat

A politikai érdeklődés az önkéntes szervezetekben való tagság függvényében (%)

	Mennyire érdekli a politika				Összesen
	nagyon	meglehetősen	nem túlságosan	egyáltalán nem	
Egyesület					
tagja	(12,5)	43,1	40,3	(4,2)	100 (N=72)
korábban tagja volt	10,3	44,1	31,7	13,8	100 (N=145)
sosem volt tagja	3,3	25,4	47,8	23,5	100 (N=808)
teljes minta	5,0	29,3	45,0	20,8	100 (N=1025)
$\chi^2=64,050$ df=6 Sig= 0,000					
Más önkéntes szervezet					
tagja	(12,5)	52,5	30,0	(5,0)	100 (N=40)
korábban tagja volt	(9,8)	56,1	(19,5)	(14,6)	100 (N=41)
sosem volt tagja	4,2	27,3	46,8	21,7	100 (N=943)
teljes minta	4,8	29,4	45,0	20,8	100 (N=1024)
$\chi^2=40,874$ df=6 Sig= 0,000					

Megjegyzés: a zárójelbe tett érték esetében a cella elemszáma 10 alatti.

6. táblázat

A politikai érdeklődés az általánosított bizalom függvényében (%)

	Mennyire érdekli a politika				Összesen
	nagyon	meglehetősen	nem túlságosan	egyáltalán nem	
Majdnem mindig meg lehet bízni	(6,3)	31,3	37,5	(25,0)	100 (N=32)
Általában meg lehet bízni	5,5	35,2	46,1	13,2	100 (N=438)
Általában nem lehet elég óvatos	3,5	24,8	49,0	22,7	100 (N=431)
Szinte sosem lehet elég óvatos	(7,2)	25,2	29,7	37,8	100 (N=111)
Teljes minta	4,8	29,5	45,3	20,4	100 (N=1012)
$\chi^2=48,895$ df=9 Sig= 0,000					

Megjegyzés: a zárójelbe tett érték esetében a cella elemszáma 10 alatti.

7. sz. táblázat. A politikai érdeklődés modelljében szereplő magyarázó változók

NEME	Neme Referencia kategória: férfi
EKOR5	Korcsoport (18-29; 30-39; 40-49; 50-59; 60-) Referencia kategória: 18-29
TELTIP5	Település típusa (község, 20 ezer fő alatti város, 20-50 ezer fős város, 50 ezer fő fölötti város, Bp.) Referencia kategória: község
VALLAS	A templomba járás gyakorisága (0 – soha, 1 – néha, 2 – legalább havonta) Referencia kategória: soha
ALTBIZ	Az általános másokban való bizalom (általánosított bizalom) (0 – általában nem lehet elég óvatos az emberekkel, 1 – általában meg lehet bízni az emberekben) Referencia kategória: általában nem lehet elég óvatos az emberekkel
EGYES3	Tagja-e egyesületnek (0 – sosem volt, 1 – korábban volt, 2 – tagja) Referencia kategória: sosem volt
ONK3	Tagja-e más önkéntes szervezetnek (0 – sosem volt, 1 – korábban volt, 2 – tagja) Referencia kategória: sosem volt

8. táblázat

A politikai érdeklődés regressziós modelljének eredményei

Változó	B	Standard hiba	Wald	Szignifikancia szint	R	Exp (B)
NEME(1)	-0,7145	0,1541	21,5043	0,0000	-0,1229	0,4898
EKOR5			19,5613	0,0006	0,0946	
EKOR5(1)	0,6031	0,2501	5,8160	0,0159	0,0543	1,8278
EKOR5(2)	0,7160	0,2399	8,9056	0,0028	0,0731	2,0462
EKOR5(3)	0,9992	0,2391	17,4601	0,0000	0,1094	2,7160
EKOR5(4)	0,8046	0,2386	11,3698	0,0007	0,0851	2,2359
ISK4			25,8614	0,0000	0,1240	
ISK4(1)	0,1393	0,2079	0,4490	0,5028	0,0000	1,1495
ISK4 (2)	0,5503	0,2163	6,4696	0,0110	0,0588	1,7337
ISK4 (3)	1,2872	0,2757	21,7973	0,0000	0,1238	3,6225
TELTIP5			11,1342	0,0251	0,0492	
TELTIP5(1)	0,3973	0,2163	3,3749	0,0662	0,0326	1,4879
TELTIP5(2)	0,5650	0,2312	5,9693	0,0146	0,0554	1,7594
TELTIP5(3)	0,0662	0,2302	0,0826	0,7738	0,0000	1,0684
TELTIP5(4)	0,5807	0,2245	6,6928	0,0097	0,0603	1,7874
VALLAS			8,6040	0,0135	0,0597	
VALLAS(1)	-0,1749	0,1643	1,1332	0,2871	0,0000	0,8396
VALLAS(2)	0,4693	0,2287	4,2129	0,0401	0,0414	1,5989
ALTBIZD(1)	0,3322	0,1473	5,0838	0,0242	0,0488	1,3940
EGYES3			10,7174	0,0047	0,0721	
EGYES3(1)	0,6112	0,2224	7,5554	0,0060	0,0656	1,8427
EGYES3(2)	0,6691	0,2917	5,2603	0,0218	0,0502	1,9525
ONK3			8,7978	0,0123	0,0609	
ONK3(1)	0,8325	0,3824	4,4709	0,0295	0,0461	2,2991
ONK3(2)	0,8301	0,3893	4,5473	0,0330	0,0444	2,2936
Konstans	-1,8811	0,2838	43,9443	0,0000		
N						1006
-2LL						1124,602
Modell χ^2						167,723
df						19
Sig						0,0000
A modell által helyesen besorolt esetek a megfigyelt esetek százalékában						
nem érdekli a politika (%)						90,27
érdekli a politika (%)						37,90

9. táblázat

A kormány tagjai és a politikusok iránti bizalom az általánosított bizalom függvényében

	Az emberekben általában meg lehet bízni* (%)	Az emberekkel általában nem lehet elég óvatosnak lenni** (%)	Teljes minta (%)
A legtöbb esetben bizhatunk abban, hogy a kormány tagjai azt teszik, ami helyes			
teljesen egyetért	2,4	2,5	2,5
egyetért	23,9	18,2	20,9
egyet is ért, meg nem is	44,7	42,6	43,6
nem ért egyet	22,1	25,8	24,1
egyáltalán nem ért egyet	6,9	10,9	9,0
összesen	100,0 (N=452)	100,0 (N=516)	100,0 (N=968)
$\chi^2=9,573$ df= 4 Sig= 0,048			
A legtöbb politikus csak a személyes érdekei miatt vesz részt a politikában			
teljesen egyetért	20,0	29,9	25,3
egyetért	33,2	35,1	34,2
egyet is ért, meg nem is	38,8	25,7	31,7
nem ért egyet	7,0	7,7	7,3
egyáltalán nem ért egyet	(1,1)	(1,7)	1,4
összesen	100,0 (N=446)	100,0 (N=522)	100,0 (N=968)
$\chi^2=23,439$ df= 4 Sig= 0,000			

10. táblázat

A közigazgatás megbízhatóságára irányuló kérdésekre adott válaszok megoszlása az általánosított bizalom függvényében

	Az emberekben általában meg lehet bízni* (%)	Az emberekkel általában nem lehet elég óvatosnak lenni** (%)	Teljes minta(%)
Mennyire elkötelezetten szolgálja a közigazgatás az embereket?			
nagyon elkötelezetten	7,8	3,4	5,5
valamelyest elkötelezetten	62,1	48,7	55,1
nem igazán elkötelezetten	27,8	40,3	34,3
egyáltalán nem elkötelezetten	2,4	7,5	5,1
összesen	100,0 (N=425)	100,0 (N=464)	100,0 (N=889)
$\chi^2=36,703$ df= 3 Sig= 0,000			
Kijavítják-e a közigazgatásban a komoly hibákat?			
nagyon valószínű	6,5	4,5	5,5
elég valószínű	47,9	32,6	39,8
nem túl valószínű	38,7	53,3	46,5
egyáltalán nem valószínű	6,8	9,5	8,2
összesen	100,0 (N=413)	100,0 (N=463)	100,0 (N=876)
$\chi^2=26,464$ df= 3 Sig= 0,000			
Mennyire elterjedt a korrupció a közigazgatásban?			
szinte senki sem korrup	(0,7)	(0,4)	(0,5)
néhány ember korrup	26,9	17,4	21,8
közepesen sok ember korrup	35,5	38,8	37,3
nagyon sok ember korrup	31,1	31,7	31,4
szinte mindenki korrup	5,8	11,7	9,0
összesen	100,0 (N=428)	100,0 (N=505)	100,0 (N=933)
$\chi^2=19,382$ df= 4 Sig= 0,001			

Megjegyzés: a zárójelbe tett érték esetében a cella elemszáma 10 alatti.

7. Politikai önbizalom, véleményvezérek és a bizalom formái (Babarczy Eszter)

7.1. Bevezetés

Nyilvánvaló, hogy egy társadalom kulturális és mentális állapotáról sokat árul el, milyen attitűdjei, értékei vannak azoknak az embereknek, akik befolyásolni képesek környezetük véleményét – vagy akár a nyilvánosság egyes szeleteit. A hagyományos elit-kutatások (általában kvalitatív, interjú eszközökkel) sokszor tesznek kísérletet arra, hogy felmérjék egy társadalom elit-csoportjainak értékrendjét és attitűdjeit. Az elit-kutatások azonban elsősorban a társadalmi rétegződés eleve adott elméleti modelljéből indulnak ki, ezek fényében azonosítják az elit-csoportokat (különbéle tőkejavakkal való ellátottságuk, társadalmi presztízsük, jövedelmi helyzetük stb. alapján), majd jellemzik ezeknek az előre definiált csoportoknak az értékeit.

Az alábbi elemzésben mi fordított utat követünk: feltesszük, hogy bizonyos emberek társadalmilag és kulturálisan hatékonyabbak, nagyobb önbizalommal rendelkeznek, és inkább képesek környezetük véleményének befolyásolására. Ezt a csoportot szeretnénk megtalálni először, s csak második lépésben vizsgáljuk meg, vajon e csoport egybeesik-e valamelyik rétegződési modell szerinti elitcsoporttal, s ha igen, melyikkel, és milyen mértékben. Egy ideálisnak tekinthető modern társadalomban, amelyben a civil cselekvés kultúrája fejlett, nem csak az elitcsoportok tagjai rendelkeznek önbizalommal, és nem is csak az elitcsoportok képesek hatékonyan befolyásolni környezetüket. Tanulmányunk tehát – noha nem tehet arra kísérletet sem, hogy a magyar társadalom rétegződésének vagy modernizálódásának mélyebb kérdéseit felvesse – abból az elméleti szintű meggyőződésből táplálkozik, hogy a magas önbizalommal és társas hatékonysággal jellemezhető csoportok száma, szociodemográfiája és a hagyományos elit-csoportokhoz való viszonya bizonyos értelemben mérőszámok a civil társadalom egészségességének, és egy nyitott, demokratikus és magas társadalmi mobilitást garantáló kultúrának.

Az alkalmazott szociológiában, a médiaszociológiában és a politológiai irodalomban régóta használják a „véleményvezér” fogalmát⁴⁷. Véleményvezérnek azt szokás tekinteni, aki ajánlásaival, döntéseivel vagy kifejezett véleményével hatással van környezetére véleményére vagy választásaira, illetve a médián keresztül képes ilyen hatást gyakorolni (a véleményvezéri szerep, mint a definícióból kitűnik, nem azonos az „értelmiségi” vagy „véleményformáló” szereppel, noha a magyar szóhasználat következtében csábítást érezhetünk, hogy a kettőt összekeverjük). A véleményvezérek azonosítását a marketing szakirodalomban olyan típusú kérdések segítik, mint „Az elmúlt hónapban kikérték-e az Ön véleményét a környezetében arról, hogy milyen márkájú terméket érdemes venni, hová érdemes utazni, milyen befektetési formát érdemes választani, milyen éttermet érdemes meglátogatni, stb”. A véleményvezérek azonosítását a kulturális antropológia és – más megközelítésben – az innováció-diffúziós szakirodalom úgy vizsgálja, hogy elemzi az egyén helyét a társas hálózatban, és megvizsgálja, van-e „multiplikátor” hatása az egyénnek az adott hálózaton belül, tehát bizonyos termékek, döntések terjedésére kimutatható hatással van-e saját döntése, a termék vagy döntés időbeli terjedési görbéjét tekintve. Végül, a

---

⁴⁷ Keller Edward & Berry Jonathan (2003): *Influentials*, Simon & Schuster, New York; Gabriel Weimann, Elihu Katz (1994, ed): *Influentials: People Who Influence People (Human Communication Processes Series)*, State University of New York Press, New York.

médiaszociológiában elsősorban „kapuőr” szerepről és „tematizáló” erőről beszélnek – véleményvezéri helyzetnek tekinthetjük azt, ha az egyén képes üzenetét átjuttatni a média „kapuőreire”, és képes üzenetével tematizálni a nyilvánosságot (tehát mások is arról fognak beszélni, amiről ő beszél).

Noha a véleményvezérek és a bizalmi attitűdök kapcsolatát – ismereteink szerint – még nem vizsgálták empirikus kutatásban, feltesszük, hogy létezik ilyen kapcsolat. A „véleményvezéri” szerep elvállalása feltételezi, hogy az egyén bízik saját ítéletében, szívesen megosztja a nézeteit mással, és nem ijeszti meg, ha mások tanácsát vagy véleményét kéri. A véleményvezérnek tehát kell hogy legyen önbizalma és igénye arra, hogy a véleményét kifejezze. A magabiztosság olyan jellemvonás, amely különbözik a másik iránti bizalomtól (nyitottságtól, jóhiszeműségtől, optimizmustól), és egyáltalán nem szükségszerű, hogy a magabiztos emberek egyben nyitottak is legyenek – éppenséggel lehet valaki biztos abban is, hogy mindenki más csaló vagy gazember, és a saját véleményünk helyességébe vetett hit könnyen együtt járhat bizonyos szintű intoleranciával. A véleményvezért azonban a pusztán magabiztos embertől társas szkillje, kommunikációs hajlandósága is megkülönbözteti, ez pedig nagyobb fokú nyitottsággal járhat együtt.

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a bizalommal kapcsolatos attitűdöket mérő változók alapján elkülönítsünk egy magas politikai önbizalommal⁴⁸ rendelkező csoportot Magyarországon. „Politikai önbizalomnak” azt tekinthetjük, ha valaki úgy érzi, hogy ítéletet tud alkotni a politika kérdéseiről, van igénye arra, hogy a véleményét elmondja és másokat meggyőzzön saját nézetei helyességéről, a véleményét elég fontosnak és megalapozottnak érzi ahhoz, hogy úgy gondolja, a politikai döntéshozóknak érdemes volna tekintetbe venniük, és akár tenni is hajlandó a nézetei érvényesítéséért. A politikai önbizalomból tehát aktívabb politikai magatartás vagy annak igénye is következhet. Fontos, hogy megkülönböztessük a politikai önbizalmat a politikai elkötelezettségtől. A politikai önbizalom nem jelenti, hogy birtokosa valamelyik politikai nézetrendszer vagy erő elkötelezettje, hiszen a kritikus attitűd is igényel önbizalmat, miközben ellentétes az elköteleződéssel. A politikai aktivitás szintjével sem keverhetjük össze, hiszen a vélemény hangoztatása, illetve a véleményünk helyességébe vetett hit nem azonos a szavazási hajlandósággal vagy a politikai részvétel más formáival, noha meglepő volna, ha a magas politikai önbizalommal rendelkezők nem lennének átlagosan valamelyest aktívabbak is, mint a saját ítéletükben nem bízó.

A tanulmány következő részében megvizsgáljuk, vajon milyen modell magyarázza legjobban a politikai önbizalom magas szintjét. A társadalmi tőke és a kulturális, illetve szimbolikus tőke elméleteivel⁴⁹ összhangban feltételezzük, hogy a társadalomban elfoglalt hely – különösen az iskolai végzettség és a jövedelem – összefügg az önbizalom szintjével, mivel az ilyen tőkejavakkal rendelkezők presztízse és cselekvési szabadsága nagyobb másokénál, ez pedig növeli önbizalmukat. Noha fordított kapcsolatot is feltételezhetünk (a magas önbizalom növeli a kulturális és társadalmi tőke felhalmozásának valószínűségét, és ezen keresztül az egyén cselekvési terét, vagy a magas önbizalom közvetlenül növeli az egyén cselekvési terét, és ezáltal szimbolikus és társadalmi tőkéjét), a magas politikai önbizalmat magyarázó modellünkben első hipotézisként abból indulunk ki, hogy az önbizalomnak forrása, és nem eredménye a jövedelem és/vagy az iskolai végzettség.

Ezután megvizsgáljuk, jellemezhető-e ez a magas politikai önbizalmú csoport a szakirodalomban által véleményvezéri sajátosságnak tekinthető jegyekkel – az átlagosnál nagyobb kapcsolati hálóval, az átlagosnál nagyobb társadalmi aktivitással és a modern

---

⁴⁸ A TÁRKI 2004. decemberében, 1000 fős reprezentatív mintán lekérdezett Omnibusz-kérdőívének kérdései közt egy általános önbizalom-faktor megalkotására alkalmas változókat nem találtunk kellő számban, így a politikai önbizalom kérdésre szűkítettük a vizsgálatot. Természetesen érdekes és érdemes volna a vizsgálatot az általában vett önbizalom szintjével kapcsolatban is elvégezni. Valószínű, hogy a magas önbizalom és a magas politikai önbizalom nem független egymástól, és hasonló modell segítségével magyarázhatóak, de ezt a hipotézist a jelenlegi adatok alapján nem tudjuk ellenőrizni.

⁴⁹ Ld. pl. Pierre Bourdieu: „Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke”, in: Lengyel György–Szántó Zoltán (1998, szerk.): Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája, Aula, Budapest, 155-177.

információs eszközök (pl. internet, személyi számítógép) az átlagosnál gyakoribb használatával. Végül, amennyire az adatok erre lehetőséget nyújtanak, megvizsgáljuk, igazolható-e, hogy a magas politikai önbizalommal rendelkező csoport másoknál gyakrabban tesz kísérletet a nyilvánosság vagy a közélet aktív alakítására. A tanulmány alapjául szolgáló empirikus felvételben nem szerepelnek olyan kérdések, amelyek alapján megállapíthatnánk, hogy milyen gyakran kéri ki az egyén véleményét, javaslatát a környezetében, ezért arra kell szorítkoznunk, hogy a nyilvánosság csatornáinak aktív használatával mérjük a véleményvezéri attitűdöt.

7.2. Hipotézisek

A tanulmány a következő hipotézisek ellenőrzésére tesz kísérletet:

- 1. Hipotézis:** *A rendelkezésünkre álló változók közt azonosítani tudunk egy olyan faktort, amely a magas politikai önbizalmat méri, s amely (viszonylag) független más, a bizalmi attitűdöket vagy a politikai attitűdöket mérő faktoroktól.*
Módszer: Az eljárás során a „nem tudom” válaszoktól megtisztított adatfájl változói közül kiemeljük a bizalommal és a politikával kapcsolatos attitűdöket mérő változókat, és több faktorelemzés segítségével, a kieső változókat egyenként eltávolítva, megkeressük az értelmezhető faktorokat, valamint a hipotézisünkhöz legjobban illeszkedő faktort.
- 2. Hipotézis:** *A magas politikai önbizalom faktorát mint függő változót valamilyen mértékben magyarázzák a szociodemográfiai változók (a nem, a településtípus, az iskolai végzettség, az apa iskolai végzettsége, a munkaerőpiaci státus, a személyes és a háztartási jövedelem).*
Módszer: A magas politikai önbizalom faktorát Answertree segítségével megkíséreljük előre jelezni minden más változó segítségével, és kiemeljük a leginkább meghatározó változókat. A magas politikai önbizalom faktorát Anova eljárás segítségével is megkíséreljük magyarázni szociodemográfiai változókkal..
- 3. Hipotézis:** *A magas politikai önbizalommal rendelkező emberek kapcsolati hálójáé szélesebb, magasabb bizalmi szintről tesznek tanúságot, és értékeik között az átlagosnál nagyobb súllyal szerepelnek olyan „posztmateriális” értékek, mint a szolidaritás, a tolerancia, a környezetvédelmi tudatosság.*
Módszer: Kereszt táblákat készítünk a kategoriális változóból átalakított faktor és az értékek és attitűdök mérésére alkalmas változók bevonásával.
- 4. Hipotézis:** *A magas politikai önbizalommal rendelkező emberekre inkább jellemző a modern kommunikációs és technikai eszközök használata, és médiafogyasztási szokásaik is eltérnek az átlagtól.*
Módszer: A kommunikációs eszközök használatára, valamint a médiafogyasztásra vonatkozó adatokat keresztbe rakjuk a politikai önbizalom skálájával.
- 5. Hipotézis:** *A magas politikai önbizalommal rendelkező emberek politikai aktivitása is magasabb, és aktívabban formálják a politikai nyilvánosságot.*
Módszer: A politikai aktivitásra és a közvélemény befolyásolására vonatkozó változókat keresztbe tesszük a politikai önbizalom skálájával.

7.3. A bizalom faktorai és a politikai önbizalom

Első lépésben szeretnénk megállapítani, hogy létezik-e egyáltalán a „politikai önbizalom” faktora. Ehhez a TÁRKI 2004. decemberében lekérdezett Omnibusz vizsgálatának kérdőívéből kiemeltünk 34 kérdést. A kérdések hét csoportra bonthatók a) az általánosított bizalom szintjét mérők, b) a politikai aktivitást mérők, c) az egyes közjogi intézményekkel, az államigazgatással kapcsolatos bizalmi attitűdöt mérők, d) a politikai érdeklődés szintjét mérők, e) az egyes társadalmi kérdésekkel kapcsolatos attitűdöket mérők, f) azok a változók, amelyekről feltételezzük, hogy a politikai önbizalom szintjét mérik.

A politikai önbizalom szintjét várakozásunk szerint a következő kérdések mérték (a kérdés előtt álló szám az eredeti kérdőív kérdésének száma):

- 86. a** Az olyan embereknek, mint én, nincs semmi beleszólásuk abba, hogy a kormány mit csinál (1-teljesen egyetért, 5-egyáltalán nem ért egyet).
- 86. b.** Nem hiszem, hogy a kormányt érdekelné, amit a hozzám hasonló emberek gondolnak (1-teljesen egyetért, 5-egyáltalán nem ért egyet).
- 86. c.** Úgy érzem, meglehetősen tájékozott vagyok azokban a fontos politikai kérdésekben, amik Magyarországgal kapcsolatosak (1-teljesen egyetért, 5-egyáltalán nem ért egyet).
- 86.d** Úgy gondolom, a legtöbb ember járatosabb a politikával és a kormánnyal kapcsolatos kérdésekben, mint én (1-teljesen egyetért, 5-egyáltalán nem ért egyet).
- 87.** Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Ön egyedül vagy másokkal összefogva képes lenne valamit tenni ez ellen? (1 – Nagyon valószínű, 4 – Egyáltalán nem valószínű).
- 88.** Ha ilyesmivel próbálkozna, mennyire valószínű, hogy az Országgyűlés komoly figyelmet szentelne az Ön/Önök követelésének? (1 – Nagyon valószínű, 4 – Egyáltalán nem valószínű).

A faktorelemzés során kiderült, hogy a feltételezésünk szerint a politikai önbizalmat mérő kérdések nem egy faktorrá állnak össze, hanem három faktorrá, noha ezek jól láthatóan összefüggenek. (A végeredményben nyert faktorokat mutatja az 1. tábla.) Az első tartalmazza a 86 d és c kérdést, de kiegészül a politikai érdeklődésre, a politikai tárgyú beszélgetések gyakoriságára, valamint az arra vonatkozó kérdéssel, hogy mennyire gyakran próbálja meggyőzni a kérdezett politikai véleményének helyességéről a környezetét. Ezt a faktort a továbbiakban a Politikai Önbizalom Faktorának nevezzük -- a nagy kezdőbetű segítségével szeretnénk megkülönböztetni a faktort (vagyis az összecsomagolt változókat) a politikai önbizalom jelenségétől, amelyet feltételezésünk szerint mér, de amellyel az alábbi három faktor is összefüggést mutat.

A 86.a. és 86.b. kérdések kissé leválnak, és egy önálló faktort alkotnak, amelyet „Kisember vagyok”-faktornak neveztünk el, mivel úgy véljük, hogy olyan, a politikától elidegenedett, csalódott világlátást fejez ki, amely ezek szerint nem teljesen azonos a politikai tájékozottságba vetett hittel vagy annak hiányával.

A 87. és 88. kérdésre adott válaszok szintén elkülönülő faktort alkotnak, noha összefüggenek az előbbiekkal. A hatékony állampolgári fellépés lehetőségébe vetett hit tehát nem azonos a politikai tájékozottságunkba vetett hittel. Nem kívánjuk mélyebben interpretálni ezt az elkülönülést, feltételezésünk az volt, hogy nem független a magyar demokrácia működésének megítélésétől (kérdőív, 104. kérdés), de ez a faktorelemzések során nem bizonyosodott be. Elképzelhető, hogy a civil lobbitevékenység gyengesége tükröződik

benne, annak a tapasztalatnak a hiánya, hogy állampolgári vagy civil csoportok képesek beavatkozni a jogalkotásba és érvényesíteni az akaratukat.

A politikai aktivitásra vonatkozó változók – a szavazási hajlandóságtól az olyan aktivitási formáig, mint egy petíció aláírása, vagy egy politikai gyűlésen való részvétel – szintén elkülönülnek, noha nem teljesen függetlenek az 1. faktorunktól, a politikai önbizalom szintjétől.

A faktorelemzés során az eredeti 34 változó közül egyenként eltávolítottuk a gyengén korreláló változókat, hogy csökkentsük a faktorok számát. A feltevésünk szerint a politikai önbizalmat mérő változókat nem vettük ki az elemzésből, de ezek korrelációs együtthatói meglehetősen magasak is voltak. Kivettük a rendőrség, a bíróság és más állami intézmények működésének megítélésére vonatkozó kérdéseket. Fokozatosan kikerültek a bizalmi attitűdökre, a bizalom szintjére, a mások becsületességére vonatkozó kérdések, és a társadalmi beágyazottságot mérő, illetve a szolidaritást mérő kérdések is.

Végeredményben négy, a politikai bizalom és önbizalom szintjével összefüggésbe hozható, intuitíve jól értelmezhető faktort kaptunk, amelyet az 1. táblázat mutat, s amelyektől világosan elkülönül a korrupció-faktor (ez intuitíve szintén természetes, hiszen az, hogy véleményünk szerint korrupció-e az államigazgatás, nem kell hogy összefüggjön a politikai véleményünk helyességébe vetett hitünkkel).

7.4. Az első hipotézisre (létezik-e politikai önbizalom?) kapott eredmények összefoglalása

Az eredményeink alapján jól kitapintható a politikai önbizalom önálló faktora, de várakozásainktól eltérően meglehetősen szorosan összekapcsolódik általában a politikai érdeklődés szintjével. Az véli úgy, hogy tájékozott a politikában, aki érdeklődik a politika iránt, és gyakran beszélget is barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről. Ennek az lehet a szociálpszichológiai modellje, hogy tájékozottságunk élményét beszélgetésekben szerezzük, éljük meg, és hogy a társas kapcsolatok hozzájárulnak tájékozottságunk (legalábbis szubjektíve érzékelt) növekedéséhez is. A kapcsolati hálónak, a társas aktivitásnak tehát – ahogy a véleményvezérekre vonatkozó irodalom is állítja – van hatása az önbizalomra – valamiféle pozitív spirált érhetünk itt tetten. Ennek fordítottját – egy negatív spirált – találhatunk a 4. faktorban, ahol, mint később látni fogjuk, az az érzés, hogy az egyén nem számít a hatalmasok szemében, szociális izolálódásra való hajlammal kapcsolódik össze.

Az öt faktor közül az elsőt – amely a korrupció elterjedtségére vonatkozó kérdésektől eltekintve minden további faktorral korrelál – nevezzük „A Politikai Önbizalom Faktorának”. A második faktor neve „A Politikai Aktivitás Faktora”, a harmadiké „Korrupció-faktor”, a negyedik – mint már volt róla szó – a „Kisember”-faktor, végül az ötödik a „Civil Hatékonyság”-faktor.

Az eredeti feltételezésünk szerint a politikai önbizalmat mérő változók szétesése több faktorra részben abból eredhet, hogy e változók más-más eloszlási sajátosságot mutatnak. Sokkal többen vannak, akik magas politikai önbizalommal jellemezhetők az első faktorunk szerint, mint azok, akik úgy vélik, hogy van beleszólásuk a politikába, és még sokkal kevesebben vannak azok, akik – a szavazáson való részvételtől eltekintve – ténylegesen is aktívan részt vesznek a politika alakításában.

Azok közé, akik úgy gondolják, hogy tájékozottak a politikai kérdésekben, illetve hogy mások nem tájékozottabbak náluk, körülbelül a felnőtt népesség 30%-a tartozik, és ennél is többen, 35%-nyian mondják, hogy nagyon vagy meglehetősen érdeklődnek a politika iránt. Azok aránya, akik gyakran beszélgetnek politikáról barátokkal, rokonokkal vagy munkatársakkal, 13%, de ha azokat is idevesszük, akik legalább „néha” beszélgetnek politikáról, akkor már a

felnőttek 40%-ánál tartunk. Jóval kevesebben, de még mindig jelentős számban próbálják meggyőzni politikai nézeteik helyességéről ismerőseiket a megkérdezettek: kb. 5% gyakran, kb. 20 % pedig néha megpróbál másokat meggyőzni. Vagyis a felnőttek 25-30%-ának magas vagy viszonylag magas a „politikai önbizalma”.

Arra a kérdésre viszont, hogy a jelenlegi döntéshozókat érdekli-e a megkérdezett véleménye, illetve hogy úgy érzi-e, hogy van beleszólása a politikába, a megkérdezettek jóval nagyobb többsége nem-mel válaszol, mindössze kb. 13%-uk gondolja azt, hogy a hozzá hasonlóknak van (pontosabban: nem igaz, hogy nincs) beleszólása abba, amit a kormány csinál, illetve hogy a politikai döntéshozókat érdekli a hozzá hasonlóké véleménye. Az, hogy a két állítással nagyjából ugyanannyian értettek egyet, arra utal, hogy az előbbi kérdést a megkérdezettek nem úgy értelmezték, hogy tényleges befolyással rendelkeznek-e a politikai döntéshozókra, hanem inkább átvitt értelemben. A „kisember-érzés” tehát a magyarok közel 87%-ára jellemző – biztosan vannak olyanok, nem is kevesen, akik bíznak a saját politikai ítéletükben, de úgy gondolják, hogy a kormány nem kíváncsi rá.

Arra a kérdésre – ezek után nem meglepő módon –, hogy mennyire tartja elképzelhetőnek a megkérdezett, hogy egy törvényt másokkal összefogva megváltoztasson – vagyis hogy ténylegesen hatást gyakoroljon a politikára –, még kevesebben válaszoltak pozitívan. Az emberek 87%-a valószínűtlennek tartja, hogy, akár másokkal összefogva, képes lenne tenni valamit egy igazságtalan törvény ellen, és még többen, közel 93%-nyian gondolják úgy, hogy esélytelen, hogy az országgyűlés komolyan vegye őket, ha egy törvény ellen felszólalnak.

A tényleges politikai aktivitás – gyűlésen vagy tüntetésen való részvétel, tiltakozó levél aláírása, vagy kapcsolatfelvétel politikussal – az aktivitás típusától függően 5 és 15% között mozog, azok aránya viszont, akik nem csináltak még ilyesmit ugyan, de a jövőben elképzelhetőnek tartják, 15 és 20% között van. A legkevesbé a demonstráción való részvétel a „népszerű” ebben az értelemben, a legtöbben azok vannak, akik írtak már alá valamilyen petíciót. Igen alacsony azok aránya is – és ez meglepő és elszomorító –, akik valaha megpróbálták felvenni a kapcsolatot akár politikussal, akár civil szervezet munkatársával, és azoké is, akik valaha elmondták a médiában vagy kifejtették az interneten a véleményüket. E két utóbbi változó egyébként nem része a Politikai Aktivitás Faktornak, később visszatérünk még rájuk.

Az eltérő eloszlásokat is figyelembe véve, egyáltalán nem lényegtelen eredmény, hogy a Politikai Önbizalom Faktor a többi faktoral is korrelál, a legerősebben a Politikai Aktivitással (kivéve a tüntetési kedvet) és azzal a meggyőződéssel, hogy a megkérdezett másokkal összefogva esetleg tudna tenni valamit egy igazságtalan törvény ellen. Ez arra utal, hogy a saját véleményünk helyességébe vetett hit és a hatékonyságunkba vetett hit részben együtt jár egymással, és hozzájuk társul az aktív szerepvállalás iránti hajlandóság is (miközben mindez teljesen független attól, hogy mi a véleményünk tartalma – például hogy a magyar közigazgatás elkötelezettségéről és tisztaságáról jó vagy rossz véleménnyel vagyunk-e). Érdekes, hogy a Kisember Faktor ehhez képest gyengébb kapcsolatban van a politikai önbizalom szintjével – ez arra utal, hogy a magyar társadalom aktívabb és magasabb önbizalommal rendelkező tagjai is meglehetősen elidegenedtek a politikai elittől.

7.5. A magas politikai önbizalom magyarázó modellje

A továbbiakban Politikai Önbizalom Faktorának értékét, illetve varianciáját a próbáljuk meg magyarázni más változókkal. Az a kérdés, hogy akik hisznek a saját ítéletükben, és hajlamosabbak és a politikai aktivitásra, vajon egybeesnek-e valamelyik hagyományos változó szerinti elitcsoporttal – például a legiskolázottabbakkal és a legmagasabb jövedelműekkel, a városban lakókkal vagy a gazdaságilag aktívakkal. Várakozásunk az, hogy a hagyományos „kemény” változók – a településtípus, a nem, a jövedelem, az iskolai

végzettség – jelentős részben megmagyarázzák az önbizalom szintjét, tehát a társadalom felsőbb szintjein elhelyezkedők politikai önbizalma magasabb. Nem tudjuk azonban, hogy a változók közül melyik hat a legerősebben, és nem zárhatjuk ki, hogy más – puhább, inkább attitűdbeli, értékrendszerre jellemző vagy életstílus-elemek – szintén előre tudják jelezni a politikai önbizalom szintjét.

Első lépésben egy Answertree modellt készítettünk exhaustive CHAID módszerrel. Az Answertree olyan osztályozó algoritmus, amely egy döntési fa alakjában mutatja be, hogy egy adott változó értékére milyen más (prediktív) változók vannak a leginkább hatással, és az adatbázist annál a változónál vágja el két vagy több részre, amely az előre jelezni kívánt változó értékének legnagyobb eltéréseit idézte elő. Az exhaustive CHAID (chi-square-automatic-interaction-detection) módszer páronként megvizsgálja az összes prediktív változót (az összes lehetséges párt), és a leghasonlóbbakat egyesíti, majd újrakezdi a folyamatot, míg a két vagy több leginkább eltérő értéket eredményező változó marad – itt fogja elvágni a fát, és folytatja tovább az adatbázis felosztását csomópontokra az egyes részekben belül ugyanilyen módon. (A Chaid a folyamatos változókat „diszkrétizálja”).

Az első futtatásban függő változónkat az 1. faktor alkotta, független változóként pedig az összes többi változót bevontuk (kivéve természetesen az 1. faktort alkotó változókat). Az eredményt a függelék 1. ábrája mutatja.

A fa szerint első helyen az jelezte előre leginkább a Politikai Önbizalom Faktor értékét, hogy a kérdezett tagja-e, vagy tagja volt-e korábban sport, szabadidős vagy kulturális egyesületnek. (A negatív együtthatók jelzik a magasabb önbizalom szintjét.) Ez figyelemreméltó eredmény, még akkor is, ha mint később látni fogjuk, az egyesületi tagság nem független a kemény szociodemográfiai változóktól, például a jövedelemtől, és a csoport elemszáma (179 fő) sem túl magas. (Az Answertree algoritmus nem teszi lehetővé a mögöttes változók hatásnak kiszűrését). A jelenleg vagy korábban aktív egyesületi, illetve sportéletet és kulturális életet élők közt a továbbiakban (bár a kis elemszám miatt óvatossággal kell lennünk) az jelent különbséget, hogy mennyi szabadidővel rendelkeznek (a prediktív változó a ledolgozott munkaórák száma). A jövedelem – még hozzá a személyes nettó jövedelem (illetve a bevallott nettó jövedelem) – csak azok esetében befolyásolja jelentősen a politikai önbizalom szintjét, akik nem élnek vagy éltek korábban ilyen aktív társas életet. Itt viszont jól kitapintható, hogy a magasabb jövedelem magasabb önbizalommal jár együtt.

Ellenőrzésképpen egy variancia-analízist is futtattunk a politikai önbizalom megmagyarázására a faktor szkór varianciáját a nettó jövedelem oktiliseivel, a kérdezett nemével, a kérdezett 4 fokú skálán mért iskolai végzettségével, a kérdezett édesapjának legmagasabb iskolai végzettségével, valamint az életkori csoporttal próbáltuk magyarázni. A modell magyarázó értéke meglehetősen magas, az R négyzet értéke 0,197, vagyis a modell majdnem húsz százalékot megmagyaráz a politikai önbizalom varianciájából. A függelék 2. táblázata azt mutatja, hogy az iskolai végzettség hatása a legerősebb, az életkori csoportoké a második legerősebb hatás, ezután következik csak a nettó jövedelem. Mint a függelék 3. táblájából látszik, az iskolai végzettség lineárisan hat, tehát a magasabb iskolai végzettséghez jóval magasabb önbizalom szint társul. A nettó jövedelem és az életkor hatása nem ilyen egyszerű. A nettó jövedelem növekedése ugyan tendenciaszerűen fokozza az önbizalmat, de nem a legalacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozók önbizalma a legalacsonyabb, és a 2. és 3. oktilisban lévőknek nagyobb az önbizalma, mint a következő kategóriába tartozóknak. Az alacsony elemszám és a nettó jövedelem bevallásával kapcsolatos általános óvatosságon túl megkockáztathatjuk, hogy mivel a nettó jövedelem személyes jövedelem, nem szükségképpen jelzi előre fiatalabbak vagy ideiglenesen inaktívak esetén a társadalmi hovatartozást. Ha a nettó jövedelem helyett az egy főre jutó háztartási jövedelem kvartiliseit használjuk, a modell magyarázó értéke nem változik jelentősen (18,8%), de valamivel egyértelműbb az összefüggés a jövedelmi szint és az önbizalom között. A korcsoportok esetén azt látjuk, hogy fiatalok és az idősek önbizalma alacsonyabb, míg a még aktív életkorú felnőttek (30-59) önbizalma a legmagasabb.

Végül a magyarázó modellt kiegészítettük az Answertree szerint jelentős egyesületi tagság-változóval. Az így kiegészített modell magyarázó ereje nem változott (19,4%), de az egyesületi tagságra vonatkozó változónk hatása nem szignifikáns. Ez nyilvánvalóan azt jelenti, hogy az egyesületi tagság, illetve az általa jelzett szociális aktivitás és kapcsolati háló nem független az iskolázottsági és a jövedelmi szinttől. A magas aktivitási szint jól magyarázza ugyan a politikai önbizalmat, de ennek a társas aktivitásnak előfeltétele, hogy az egyén viszonylag jó anyagi körülmények között éljen, és magasán iskolázott legyen.

7.6. A második hipotézis tesztelésekor kapott eredmények összefoglalása

A magas politikai önbizalmat Magyarországon a háttérben meghatározzák a hagyományos társadalmi rétegződési mutatók, főként az iskolai végzettség, noha a felszínen olyan magatartási formákhoz kötődik, amelyek inkább a civil társadalomba való beágyazottsággal, a kapcsolati háló kiterjedtségével és a társas aktivitás magasabb szintjével függnek össze.

Azt is mondhatnánk, hogy a hagyományos társadalmi rétegződés szerkezetére épülnek rá azok az új, inkább életstílushoz, identitáshoz, társas aktivitáshoz kötődő csoportok, amelyek a modern civil társadalom hajtóerejét adhatják. A társadalmi egyenlőtlenségek legsúlyosabb tényezője még mindig az iskolai végzettség, és csak az ennek a kulturális/társadalmi tőkének birtokában lévők remélhetik, hogy magasabb politikai önbizalomra tesznek szert, és aktív részt vállalnak életük és környezetük alakításában.

7.7. Politikai önbizalom, bizalmi attitűdök és értékek

Harmadik hipotézisünk szerint a magas politikai önbizalom – amely, mint láttuk, valamiféle kulturális tőkeként is jellemezhető, vagy annak egyik megjelenési formája – arra indítja az embereket, hogy inkább bízzanak másokban is. Ezt a hipotézist úgy teszteltük, hogy a Politikai Önbizalom Faktort, valamint a Kisember faktort 4 fokozatú kategoriális változóvá alakítottuk át, és keresztábrák segítségével megnéztük, mi jellemző a faktorban magas, illetve alacsony értéket elérő emberek bizalmi attitűdjeire és értékválasztásaira.

A másik iránti bizalom egyik fontos eleme, hogy milyen magyarázó modellt alkot az egyén mások viselkedéséről. Ezt azzal a kérdéssel próbáltuk megragadni, hogy mit gondol a megkérdezett, miért viselkednek tisztességesen azok, akik tisztességesen viselkednek. A lehetséges válaszok a következők voltak: 1. mert arra számítanak, hogy akkor mások is így fognak viselkedni, 2. mert félnek a törvény szigorától, 3. mert a neveltetésükből, lelkiismeretükből fakadóan alapvetően jóindulatúak, 4. mert az emberek félnek, hogy ha tisztességtelenül viselkednek, akkor mások megszólják, kiközösítik őket. Ezt a változót nevezzük a továbbiakban a „tisztes viselkedés modelljének”.

Összehasonlítottunk két keresztábrát, az egyikben az általánosított bizalmat mérő kérdést tettük keresztbe a tisztességes viselkedés modelljével, míg a másodikban a Politikai Önbizalom Faktort és a tisztességes viselkedés modelljét vetettük egybe. (3. és 4. tábla)

A 3. tábla eredményei nem meglepőek, hiszen azt mutatják, hogy aki nem bízik az emberekben, az kevésbé hajlamos feltételezni, hogy az emberek alapvetően, lelkiismeretükből és neveltetésükből fakadóan jóindulatúak és ezért viselkednek tisztességesen. A bizalmatlanok inkább a büntetés visszatartó erejében hisznek, és fordítva, az emberekben való bizalom azzal jár együtt, hogy belső oknak, belsővé tett normának tulajdonítjuk a tisztességes viselkedést.

A 4. tábla viszont érdekes eredménnyel szolgál: azt mutatja, hogy a Politikai Önbizalom Faktor ugyanúgy hat a tisztesség modelljére, mint az általánosított bizalom. Emlékeztünk rá, hogy a Politikai Önbizalom Faktorból kiestek a bizalom szintjével kapcsolatos változók, tehát a Politikai Önbizalom független az általánosított bizalom szintjétől. Mégis, a magasabb politikai önbizalommal jellemezhető egyének ugyanúgy hajlamosabbak belsővé tett normának tulajdonítani a tisztességes viselkedést, mint a mások iránt alapvetően bizalommal lévők. Elképzelhető, de ez már kívül esik vizsgálatunk kereteink, hogy amint a magasabb politikai önbizalmat a mélyben részben magyarázta az iskolai végzettség, úgy az általános bizalom szintje sem független az iskolai végzettségtől. Mindenesetre elmondható, hogy azok az emberek, akik potenciális véleményvezérek, inkább bíznak az emberi lelkiismeretben.

Másodszor megnéztük, hogy milyen összefüggés találunk a magas politikai önbizalom és a szolidaritás értékének vállalása között. Ezúttal a Kisember faktort hasonlítjuk össze a Politikai Önbizalom faktorával. A táblákból (5. és 6. tábla) kiderül, hogy a magukat kisembernek tekintők (akik úgy vélik, hogy nem számítanak a politikai elit szemében), hasonlóképpen az alacsony politikai önbizalommal jellemezhető egyénekhez, szignifikáns mértékben kevésbé tartják fontosnak, hogy támogassák a náluk rosszabb helyzetben élőket. A magukat kisembernek (a politikából, illetve a politika befolyásolásából kizártnak) tekintőkre tehát inkább jellemző az anómia, az elszigetelődés és a kölcsönösségi viszonyok hiánya, mint azokra, akik nem érdeklődnek a politikai iránt, és nincs határozott politikai véleményük. Ugyanakkor a Politikai Önbizalom Faktor magasabb szintje nem jár együtt szolidaritással – inkább azt találjuk (bár az eredmény nem túl erős), hogy az alacsony önbizalmúaknak (hasonlóan egyébként a „bizalmatlanokhoz”) van egy olyan csoportja, amely fontosnak tartja a szolidaritást, a nálánál (valamivel) szegényebbek támogatását. Ennek minden bizonnyal az a magyarázata, hogy a magas politikai önbizalommal rendelkezők társadalmi tőkéje is magasabb, kevésbé szorulnak rá másokra, így nem látják fontosnak, hogy „befektessenek” szolidaritási kötelekbe. Ha tehát valóban potenciális véleményvezéreket azonosítottunk a Politikai Önbizalom Faktorával, azt a sajnálatos következtetést kell levonnunk, hogy a magyar politika alakítására képes és kész emberekben a szolidaritás értéke és köteleke meglehetősen gyenge.

Erről tanúskodnak a függelékben közölt 3-6. keresztábrák is. A környezetvédelmi tudatosság (Függelék 3. táblázat: *Mennyire fontos, hogy az árucikkek közül politikai, etikai, környezetvédelmi szempontokat figyelembe véve válasszon, még ha ez többé is kerül?*) a magas Politikai Önbizalom értékkel rendelkezőkre inkább jellemző (és nyilván inkább meg is engedhetik maguknak). A társadalmi vagy politikai szervezethez csatlakozás igénye, a társadalmi vagy politikai aktivitás értéke (Függelék 4. táblázat: *Mennyire fontos, hogy részt vegyen valamelyik társadalmi vagy politikai szervezet munkájában?*) azonban megint csak nem jár együtt a magas politikai önbizalommal. Azt a jellegzetes mintát látjuk viszont, amelyet a mások iránti szolidaritás esetében is: hogy az alacsony politikai önbizalommal rendelkezők (és magyarázó modellünk szerint egyébként is deprivált és/vagy alacsony iskolai végzettségűek) oszlanak két markáns csoportra – egyesek politikai apátiába süllyednek, míg mások éppen a politikai vagy társadalmi aktivizmusban keresnének kiutat.

A függelék 5. táblája szerint (*Mennyire fontos, hogy a más véleményen lévő emberek álláspontját is megpróbálja megérteni?*) a mások álláspontja iránti kíváncsiság és tolerancia sem jellemző különösebben a politikai önbizalommal rendelkező csoportra, ennek csak fordítottja igaz, mert a politikai önbizalom hiánya csökkenti a mások álláspontja iránti fogékonyságot. Az értékek területén csoportunkról leginkább az mondható el – és ez egybecseng a szolidaritási kötelek viszonylagos leértékelésével --, hogy hajlamosabbak az individualizmusra, mint mások (ld. a függelék 6. tábláját: *Mivel ért egyet inkább? a.) Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért. b.) Az államnak nagyobb szerepet kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban.*)

7.8. A harmadik hipotézis tesztelésének eredményei

A keresztábrák, noha csak arra alkalmasak, hogy néhány dimenzióban ízelítőt adjanak a magas politikai önbizalmú csoport értékeiről és bizalmi attitűdjéről, arra mutatnak, hogy a magas politikai önbizalommal rendelkezők valóban jobban bíznak másokban, ennek oka azonban lehet az is, hogy magasabb társadalmi tőkével rendelkeznek, így kevésbé kiszolgáltatottak, nem pedig egy olyan értékrendszer, amelyben a mások iránti bizalom együtt jár a szolidaritás és a mások iránti figyelmesség értékeivel. Ellenkezőleg, az az elszomorító kép rajzolódik ki potenciális véleményvezér csoportunkról, hogy míg magukban bíznak és erősen individualisták, a mások iránti törődés és gondoskodás nem tartozik fontos értékeik közé.

7.9. A magas politikai önbizalom és a kommunikációs eszközök

Negyedik hipotézisünk szerint a magas politikai önbizalommal jellemezhető, potenciálisan véleményvezér csoport az átlagosnál inkább használja a modern kommunikációs eszközöket, főként az internetet, eltérő médiafogyasztási szokásokkal rendelkezik.

Noha a felmérés nem tartalmaz részletes adatokat a kérdezettek média-, illetve tartalomfogyasztási szokásairól, a 18-49 éves korosztályt illetően rendelkezésünkre állnak adatok arról, hogy a megkérdezettek melyik magyar tévécsatornát preferálják. Az alábbiakban négy keresztábrát mutatunk be, az első kettő a leggyakrabban választott televíziós csatornával veti össze a Politikai Önbizalom Faktort, illetve az iskolai végzettséget, míg a másik kettő azt tekinti át, hogy milyen összefüggés van az internet-használat és a Politikai Önbizalom, illetve az iskolai végzettség között.

Más kutatásokból tudható, hogy a 18-49 éves korosztály körében az RTL Klub a vezető csatorna, amelyet a TV2 követ. Így rendkívül érdekes, hogy a magas politikai önbizalommal rendelkező fiatalok körében (az adatok a 18-49 éves megkérdezettekre vonatkoznak) az RTL Klubot választók kifejezetten alulreprezentáltak, míg felülreprezentáltak azok, akik nem tudják megmondani, hogy melyik csatornát nézik, tehát nincs határozott preferenciájuk, amiből arra következtethetünk, hogy kevésbé kötődnek a televízióhoz és a televíziós műsorokhoz, mint korosztályuk más tagjai. A hipotézis megfogalmazásakor azt vártuk, hogy az önbizalmi elit egyben információs elitet is képvisel (hiszen az önbizalmat jelentős részben azon mértük, mennyire tartja tájékozottnak magát). Ha ez a feltevés helytálló – ezt közvetlenül a csatornák választásából nem tudjuk megállapítani –, akkor elmondható, hogy az önbizalmi és információs elitet az különbözteti meg kortársaitól, és különösen az alacsonyabb politikai önbizalommal jellemezhető fiatal magyaroktól, hogy nem rabjai a kereskedelmi televízióknak. Ezt az összefüggést bizonyosan nem a jövedelmi hatás magyarázza, mert a nettó jövedelem hatása a csatornaválasztásra nem jelentős. Az iskolai végzettség sem magyarázza önmagában a csatornaválasztást, vagy inkább annak hiányát. Mint a fenti keresztábrázat mutatja, az iskolai végzettség emelkedése még a fiatalok körében is növeli annak valószínűségét, hogy az M1 csatornát választják, de ez a magas politikai önbizalommal jellemezhető csoportra már nem áll. Olyan – nehezen megragadható – kulturális és szabadidős preferenciát tapinthatunk ki a magas politikai önbizalommal rendelkező csoport esetében, amelynek jelentőségét más kutatásokban érdemes lenne tovább vizsgálni, részletesebb tartalomfogyasztási adatok alapján.

Az internet használata esetében a Politikai Önbizalom Faktor meglehetősen tiszta képet mutat, mint az a 9. és 10. keresztábrából látszik.

A magas iskolai végzettségűek (és a magas jövedelműek) még inkább felülreprezentáltak ezekben az internetezők között (noha érdekes felfigyelnünk rá, hogy az internetezők között az érettségivel rendelkezők – akik feltehetőleg számítógépes munkahelyen dolgoznak – a legerősebben felülreprezentált csoport), a kifejezetten magas önbizalmúak felülreprezentáltsága az internetezők körében részben magyarázható magasabb jövedelmükkel vagy jobb anyagi körülményeikkel, valamint magasabb iskolai végzettségükkel. Hasonló a helyzet a mobiltelefon és a számítógép használatával is, az iskolai végzettségnek és a nettó jövedelemnek mindkét esetben igen erős hatása van.

7.10. A negyedik hipotézis tesztelésének eredményei

A keresztábrák azt mutatják, hogy a magas politikai önbizalommal ugyan együtt jár a modern kommunikációs eszközök használata, de lehet az iskolai végzettség és a jövedelmi különbség a rejtett oka, mivel ez utóbbi két változó még erősebben magyarázza a kommunikációs eszközökhöz való hozzáférést és használatukat. Sőt, a Politikai Önbizalom Faktorról mért kulturális és életstílus-csoport tulajdonképpen kevésbé felülreprezentált a számítógéphasználók, internetezők és mobilozók között, mint ezt akkor várnánk, ha a legmagasabb politikai önbizalmi szint mögött minden esetben a legmagasabb jövedelmi kategória húzódná meg. Hogy a Politikai Önbizalom Faktora a kemény és a puha változóknak valamilyen sajátos vegyülete, az is jól mutatja, hogy a csoport tévézési szokásai jelentősen eltérnek a jövedelmi vagy iskolázottsági szintükre jellemzőtől.

7.11. Valóban véleményvezérek-e a magas politikai önbizalommal rendelkezők?

Utolsó hipotézisünk szerint a magas politikai önbizalommal rendelkező csoport potenciális véleményvezér csoport – tehát képesek és készek rá, hogy környezetük véleményét befolyásolják. Ennek a hipotézisnek az ellenőrzése nem egyszerű, mivel, mint korábban láttuk, a tanulmány alapjául szolgáló empirikus felvételben nem szerepelnek olyan kérdések, amelyek alapján megállapíthatnánk, hogy milyen gyakran kéri ki az egyén véleményét, javaslatát a környezetében, ezért arra kell szorítkoznunk, hogy a nyilvánosság csatornáinak aktív használatával mérjük a véleményvezéri attitűdöt. Azt is láttuk, hogy a kifejezett politikai vagy társadalmi aktivizmus és a civil kezdeményezésbe vetett hit két további külön faktort alkotott, a szerepvállalás igénye nem járt szorosan együtt a magas politikai önbizalommal, még ha van is a három faktor között kimutatható kapcsolat.

A nyilvánosság csatornáinak aktív használatát mérő változók és a Politikai Önbizalom Faktor, valamint az iskolai végzettség alapján keresztábrákat készítettünk, amelyek közül a 11. és 12. tábla a civil szervezet vagy politikus megkeresésének gyakoriságát és a Politikai Önbizalom, illetve az iskolai végzettség kapcsolatát mutatja.

Az újságírók megkeresése (függelék 7. és 8. táblája) és az internetes fórumokban való vélemény-nyilvánítás (függelék 9. és 10. táblája) hasonló mintát mutat: a felsőfokú iskolai végzettségűek jóval nagyobb arányban éltek már, vagy kívánnak élni ezekkel a lehetőségekkel, mint az alacsonyabban iskolázottak, jóval markánsabban, mint a Politikai Önbizalom Faktoron magas értéket elérők. A magas politikai önbizalmú csoport a kevésbé magas önbizalmúaknál szintén aktívabban keresi a megszólalás lehetőségét, de ezt magyarázhatja az iskolai végzettség hatása. Egy érdekes eltolódásra azért felfigyelhetünk: a fenti két táblában: bár az nem mondható, hogy a magas politikai önbizalmú csoport aktívabban keresné a megszólalás lehetőségét, mint a magas iskolai végzettségű csoport, mégis úgy tűnik, hogy mintha az aktivitásuk a jelenfelé tolná el. A magas iskolai

végzettségűek általában szívesebben keresik a befolyás gyakorlásnak, a véleményük kifejtésének lehetőségét, de inkább a múltban tették ezt, míg a Politikai Önbizalom faktorban magas pontszámot elért csoport inkább a jelenben (az elmúlt 12 hónapban). Ugyanez a mintázat jellemzi az újságíróval való kapcsolatfelvételt vagy az internetes fórumokon való véleménynyilvánítást (függelék, 7-10. táblák). A magasabb politikai önbizalommal rendelkezők – noha a faktor nem esik egybe a politikai aktivitást mérő faktorról – mégis aktívabbak valamelyest a jelenben.

7.12. Az ötödik hipotézis tesztelésének eredménye

Az ötödik hipotézist, miszerint a magas politikai önbizalommal rendelkező csoport potenciális véleményvezéri csoport, nem tudjuk igazolni abban az értelemben, hogy noha a magas önbizalommal rendelkezők valóban szignifikánsan többször keresik a megszólalás lehetőségét az önbizalomhiányosoknál, ez a magas politikai önbizalommal rendelkezők iskolai végzettségéből is következhet. Azok az emberek, akik hisznek politikai véleményük helyességében, és érdeklődnek a politika iránt, nem keresik aktívabban a megszólalás lehetőségét, mint általában a magasan képzettek vagy a magas jövedelműek. Ugyanakkor, mivel a magyarázó modellünkben láttuk, hogy az iskolai végzettség nem magyarázza meg teljesen a politikai önbizalmat, nem zárhatjuk ki azt sem, hogy a magas politikai önbizalmú csoport egyes tagjai magas önbizalmukkal pótolják ki iskolai végzettségüket. Úgy tűnik mindenesetre, hogy a magas önbizalmú csoport a jelenben igen aktív – mint ezt az első Answertree-modell is mutatta az egyesületi tagságon és a ledolgozott munkaórákon keresztül –, és egyszerre jellemzi a társas és a politikai aktivitás. Ha nem is jelenthetjük ki teljes biztonsággal, hogy véleményvezér csoportot találtunk, a Magas Politikai Önbizalom faktor elég határozott profilt mutat ahhoz, hogy további kutatások tárgya legyen, amelyek immáron a csoport életstílusának, tartalomfogyasztási és társas szokásainak és nem-politikai önbizalmának vizsgálatára is vállalkoznak.

Táblázatok

1. táblázat
A politikai önbizalom faktorai

Rotált Faktor Mátrix	Faktor				
	1 Politikai Önbizalom	2 Politikai aktivitás	3 Korrupció	4 Kisember	5 Civil Hatékonyság
<i>OL93 Barátokkal, rokonokkal, munkatársakkal, milyen gyakran beszélgetnek politikáról?</i>	0,73	0,20			
<i>OL89 Önt személy szerint mennyire érdekli a politika?</i>	0,7	0,24		-0,10	0,16
<i>OL94 Milyen gyakran próbálja meggyőzni saját politikai véleményének helyességéről a barátait, rokonait vagy a munkatársait?</i>	0,62	0,2			0,12
<i>OL86C Egyet ért-e: úgy érzem, meglehetősen tájékozott vagyok azokban a fontos politikai kérdésekben, amik Magyarországgal kapcsolatosak</i>	0,53	0,14			
<i>OL86D Egyet ért-e: úgy gondolom, a legtöbb ember járatosabb a politikával és a kormánnyal kapcsolatos kérdésekben, mint én</i>	-0,44	-0,21		0,20	
<i>OL83D Vállalt-e már: politikai összejövetelel vagy gyűlésen való részvétel</i>	0,28	0,73			
<i>OL83C Vállalt-e már: tüntetésen, demonstráción való részvétel</i>	0,17	0,64			
<i>OL83E Vállalt-e már: kapcsolatfelvétel, vagy annak kísérlete, politikussal vagy civil szervezet munkatársával annak érdekében,</i>	0,26	0,63			0,17
<i>OL83A Vállalt-e már: tiltakozó levél, petíció aláírása</i>	0,23	0,56			0,13
<i>OL102 A közigazgatásban komoly hibát vétenek, mennyire valószínű, hogy ezeket a hibákat kijavítják?</i>			0,82		
<i>OL101 Mennyire elkötelezetten szolgálja a Magyar közigazgatás az embereket?</i>			0,64		
<i>OL103 Mennyire elterjedt a korrupció a közigazgatásban Magyarországon?</i>			0,53		
<i>OL86B Egyet ért-e: nem hiszem, hogy a kormányt érdekelné, amit a hozzám hasonló emberek gondolnak</i>	-0,13		-0,16	0,88	-0,10
<i>OL86A Egyet ért-e: az olyan embereknek, mint én nincs semmi beleszólásuk abba, hogy a kormány mit csinál</i>	-0,14	-0,12		0,63	-0,14
<i>OL87 Egy igazságtalan törvénnyel szemben egyedül, vagy másokkal összefogva képes lenne tenni valamit?</i>	0,2	0,25			0,73
<i>OL88 Mennyire valószínű, hogy az Országgyűlés komoly figyelmet szentelne követelésének, egy rossz törvénnyel szemben?</i>	0,14	0,12	0,17	-0,27	0,59

3. táblázat

Általánosított bizalom és a tisztességes viselkedés modellje

OL64A Melyikkel ért egyet ezek közül elsősorban?									Total
OL92 Az emberekben meg lehet bízni, vagy sosem lehet elég óvatos velük szemben?			0 egyiket sem	1 Mert arra számítanak, hogy akkor mások is így fognak cselekedni	2 Mert félnek a törvény szigorától	3 Mert a neveletésükből, lelkiismeretükből fakadóan alapvetően jóindulatúak	4 Mert az emberek félnek, hogy ha tisztességtelenül viselkednek	5 nem tud választani	
		1 Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben	Count	0	10	4	17	2	0
Adjusted Residual			-,9	1,3	,0	-,4	-,3	-1,0	
2 Általában meg lehet bízni az emberekben		Count	1	96	38	273	24	6	438
		Adjusted Residual	-3,9	,7	-2,9	4,3	-1,8	-2,5	
3 Általában nem lehet elég óvatos az emberekkel		Count	18	82	66	215	31	20	432
		Adjusted Residual	3,2	-1,3	2,6	-2,6	,0	2,9	
4 Szinte sosem lehet elég óvatos az emberekkel		Count	5	24	15	48	16	3	111
		Adjusted Residual	1,6	,2	,5	-2,5	3,1	-,1	
Total	Count	24	212	123	553	73	29	1014	

4. táblázat
A Politikai Önbizalom Faktor és a tisztességes viselkedés modellje

OL64A Melyikkel ért egyet ezek közül elsősorban?									<i>Total</i>
NTI001 NTILES of FAC1_1			0 egyiket sem	1 Mert arra számítanak, hogy akkor mások is így fognak cselekedni	2 Mert félnek a törvény szigorától	3 Mert a neveltetésükből, lelkiismeretükből fakadóan alapvetően jóindulatúak	4 Mert az emberek félnek, hogy ha tisztességtelenül viselkednek	5 nem tud választani	
	1 Magas politikai önbizalom	Count	1	48	15	105	11	0	180
		Adjusted Residual	-2,1	1,3	-2,1	1,4	,0	-1,6	
	2	Count	2	39	22	106	9	1	179
		Adjusted Residual	-1,6	-,5	-,3	1,6	-,7	-,8	
	3	Count	11	37	17	99	12	3	179
		Adjusted Residual	3,2	-,9	-1,6	,4	,4	,8	
	4 Alacsony politikai önbizalom	Count	6	42	39	77	12	4	180
		Adjusted Residual	,5	,1	4,0	-3,5	,3	1,6	
	Total	Count	20	166	93	387	44	8	718

5. táblázat

A Kisember faktor és a szolidaritás értéke

NTI003 NTILES of FAC4_1	OL79H Mennyire fontos: segítse azokat a Magyarországon élő embereket, akik Önnél rosszabb körülmények között élnek								Total
		1 egyáltalán nem fontos	2	3	4	5	6	7 nagyon fontos	
1 Kisember érték magas	Count	16	10	19	40	36	27	30	178
	Adjusted Residual	4,4	,9	-1,2	1,6	-1,0	-,4	-1,7	
2	Count	4	9	26	31	48	27	33	178
	Adjusted Residual	-1,2	,5	,6	-,4	1,5	-,4	-1,0	
3	Count	3	6	33	27	43	29	37	178
	Adjusted Residual	-1,6	-,7	2,3	-1,3	,5	,1	-,2	
4 Kisember érték alacsony	Count	3	6	17	33	36	31	51	177
	Adjusted Residual	-1,6	-,7	-1,7	,1	-,9	,6	2,8	
Total	Count	26	31	95	131	163	114	151	711

6. táblázat

Politikai önbizalom és a szolidaritás értéke

NTI001 NTILES of FAC1_1	OL79H Mennyire fontos: segítse azokat a Magyarországon élő embereket, akik Önnél rosszabb körülmények között élnek								Total
		1 egyáltalán nem fontos	2	3	4	5	6	7 nagyon fontos	
1 Magas politikai önbizalom	Count	4	9	16	28	50	33	40	180
	Adjusted Residual	-1,2	,5	-2,1	-1,1	1,8	1,0	,4	
2	Count	4	10	18	38	46	34	28	178
	Adjusted Residual	-1,2	,9	-1,5	1,2	1,0	1,3	-2,0	
3	Count	5	6	31	36	38	26	35	177
	Adjusted Residual	-,7	-,7	1,9	,8	-,6	-,6	-,5	
4 Alacsony politikai önbizalom	Count	13	6	30	28	29	21	47	174
	Adjusted Residual	3,1	-,7	1,7	-,9	-2,3	-1,7	2,2	
Total	Count	26	31	95	130	163	114	150	709

7. táblázat

Politikai Önbizalom Faktor és televíziós csatorna-választás

NTI001 NTILES of FAC1_1	OL110 Melyik tévé csatornát nézi leggyakrabban?									Total
		1 RTL Klub	2 TV2	3 MTV1	5 Duna TV	6 Spektrum	7 egyéb csatornát néz	8	9 nem tudja	
1 Magas politikai önbizalom	Count	33	25	12	5	6	16	1	2	100
	Adjusted Residual	-4,2	,4	1,9	2,0	1,6	1,9	1,8	2,6	
2	Count	44	30	11	4	3	17	0	0	109
	Adjusted Residual	-2,6	1,1	1,1	1,1	-,5	1,8	-,6	-,8	
3	Count	78	25	4	1	4	6	0	0	118
	Adjusted Residual	3,8	-,7	-2,0	-1,2	-,1	-2,4	-,6	-,9	
4 Alacsony politikai önbizalom	Count	66	22	6	0	2	8	0	0	104
	Adjusted Residual	2,9	-,7	-,8	-1,8	-1,0	-1,2	-,6	-,8	
Total	Count	221	102	33	10	15	47	1	2	431

8. táblázat
Iskolai végzettség és csatornaválasztás

OL110 Melyik tévé csatornát nézi leggyakrabban?											Total
ISK4 iskolai végzettség			1	2	3	5	6	7 egyéb	8	9	
			RTL Klub	TV2	MTV1	Duna TV	Spektrum	csatornát néz	nem tudja		
1,00 max. 8 általános	Count		49	44	6	0	0	11	1	0	111
	Adjusted Residual		-1,7	4,1	-,7	-1,7	-2,0	-,6	2,1	-,8	
2,00 szakmunkásképző	Count		137	49	8	1	7	13	0	0	215
	Adjusted Residual		4,6	-,8	-2,4	-2,1	,4	-3,1	-,8	-1,3	
3,00 érettségi	Count		96	41	11	6	9	24	0	2	189
	Adjusted Residual		-,1	-1,1	-,8	1,3	1,8	,6	-,7	1,3	
4,00 felsőfokú	Count		17	10	16	5	1	19	0	1	69
	Adjusted Residual		-4,7	-2,1	5,6	3,2	-,8	4,5	-,4	1,2	
Total	Count		299	144	41	12	17	67	1	3	584

9. táblázat
Politikai Önbizalom Faktor és internetezés

Politikai Önbizalom Faktor 4-es skálán							Total
OL411 Szokott-e Ön internetezni?			1	2	3	4	
			Magas politikai önbizalom			Alacsony politikai önbizalom	
1 igen	Count		68	50	38	28	184
	Adjusted Residual		4,4	,8	-1,6	-3,5	
2 nem	Count		111	130	142	151	534
	Adjusted Residual		-4,4	-,8	1,6	3,5	
Total	Count		179	180	180	179	718

10. táblázat
Iskolai végzettség és Internetezés

ISK4 iskolai végzettség							Total
OL411 Szokott-e Ön internetezni?			1,00 max. 8 általános	2,00 szakmunkásképző	3,00 érettségi	4,00 felsőfokú	
			1 igen	Count		20	
	Adjusted Residual		-8,9	-6,1	9,3	8,9	
2 nem	Count		295	285	152	51	783
	Adjusted Residual		8,9	6,1	-9,3	-8,9	
Total	Count		315	325	276	119	1035

Függelék

F.1. táblázat

A Politikai Önbizalom magyarázó tényezői a „kemény” szociodemográfiai változók közül, a változókhoz tartozó szignifikancia-szintek

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
FAC1_1 REGR factor score 1 for analysis 1	Main Effects	(Combined)	62,377	20	3,119	5,711	,000
		NTI002 NTILES of NETTO	26,056	7	3,722	6,815	,000
		NEME A kérdézet neme	5,285	1	5,285	9,677	,002
		OL116 Mi volt az édesapja legmagasabb iskolai végzettsége?	6,287	5	1,257	2,302	,044
		ISK4 iskolai végzettség	11,969	3	3,990	7,305	,000
		EKOR5 korcsoportok	12,781	4	3,195	5,850	,000
	Model		62,377	20	3,119	5,711	,000
	Residual		255,014	467	,546		
	Total		317,391	487	,652		

F.2. táblázat
A Politikai Önbizalom Faktort magyarázó változók együtthatói

			N	Predicted Mean		Deviation	
				Unadjusted	Adjusted for Factors	Unadjusted	Adjusted for Factors
FAC1_1 REGR factor score 1 for analysis 1	NTI002 NTILES of NETTO	1 Alsó nettó jövedelmi oktilis	58	,19	,06	,27	,14
		2	56	-,03	-,14	,05	-,06
		3	55	-,05	-,2	,03	-,12
		4	61	,018	-,01	,1	,07
		5	69	,15	,12	,23	,20
		6	60	-,079	-,11	,00	-,03
		7	59	-,22	-,12	-,14	-,04
		8 Felső nettó jövedelmi oktilis	71	-,56	-,26	-,47	-,18
	NEME A kéreztett neme	1 férfi	232	-,22	-,22	-,14	-,14
		2 nő	256	,05	,04	,13	,12
	OL116 Mi volt az édesapja legmagasabb iskolai végzettsége?	1 8 osztály alatt	147	,11	,11	,19	,19
		2 8 általános	101	-,07	-,10	,01	-,02
		3 szakmunkásképző	144	-,15	-,18	-,07	-,1
		4 szakközépiskola	39	-,21	-,20	-,13	-,12
		5 gimnázium	22	-,22	-,1	-,14	-,01
		6 főiskola, egyetem	35	-,39	-,28	-,31	-,2
	ISK4 iskolai végzettség	1,00 max. 8 általános	149	,06	-,03	,14	,05
		2,00 szakmunkásképző	163	,09	,1	,17	,18
		3,00 érettségi	130	-,25	-,25	-,171	-,17
		4,00 felsőfokú	46	-,64	-,41	-,56	-,33
	EKOR5 korcsoportok	1,00 18-29	104	,18	,24	,26	,32
		2,00 30-39	81	-,12	-,06	-,04	,02
		3,00 40-49	91	-,16	-,11	-,08	-,03
		4,00 50-59	92	-,35	-,33	-,27	-,25
		5,00 60 és idősebb	120	-,00	-,16	,074	-,08

a FAC1_1 REGR factor score 1 for analysis 1 by NTI002 NTILES of NETTO, NEME A kéreztett neme , OL116 Mi volt az édesapja legmagasabb iskolai végzettsége?, ISK4 iskolai végzettség, EKOR5 korcsoportok

F.3. táblázat

Politikai önbizalom és környezetvédelmi tudatosság a vásárlásban

OL79G Mennyire fontos: az árucikkek közül politikai, etikai vagy környezetvédelmi szempontokat is figyelembe véve válasszon, még akkor is, ha azok így valamennyivel többbe kerülnek?										Total
			1 egyáltalán nem fontos	2	3	4	5	6	7 nagyon fontos	
NTI001 NTILES of FAC1_1	1 Magas politikai önbizalom	Count	13	7	19	41	23	34	39	176
		Adjusted Residual	-1,9	-1,8	-,9	,1	-1,1	2,9	2,1	
	2	Count	18	11	21	45	36	20	26	177
		Adjusted Residual	-,6	-,5	-,4	,9	1,9	-,8	-1,0	
	3	Count	20	13	30	37	29	21	26	176
		Adjusted Residual	,0	,2	2,0	-,7	,3	-,5	-,9	
	4 Alacsony politikai önbizalom	Count	28	18	19	37	22	16	28	168
		Adjusted Residual	2,5	2,1	-,7	-,3	-1,1	-1,6	-,2	
Total		Count	79	49	89	160	110	91	119	697

F.4. táblázat

Politikai önbizalom és társadalmi/politikai aktivitás mint érték

OL79E Mennyire fontos: részt vegyen valamilyen társadalmi vagy politikai szervezet munkájában?										Total
			1 egyáltalán nem fontos	2	3	4	5	6	7 nagyon fontos	
NTI001 NTILES of FAC1_1	1 Magas politikai önbizalom	Count	40	26	36	30	23	12	11	178
		Adjusted Residual	-1,0	-,1	,6	-,4	1,4	,0	,0	
	2	Count	32	27	39	40	24	10	8	180
		Adjusted Residual	-2,7	,1	1,2	1,7	1,6	-,7	-1,1	
	3	Count	52	32	32	30	14	14	6	180
		Adjusted Residual	1,2	1,3	-,3	-,5	-1,3	,6	-1,8	
	4 Alacsony politikai önbizalom	Count	57	21	26	28	12	12	19	175
		Adjusted Residual	2,5	-1,2	-1,5	-,8	-1,7	,1	3,0	
Total		Count	181	106	133	128	73	48	44	713

F.5. táblázat
Politikai önbizalom és más álláspontok iránti tolerancia

OL79F Mennyire fontos: a más véleményen lévő emberek álláspontját is megpróbálja megérteni										Total
NTI001 NTILES of FAC1_1			1	2	3	4	5	6	7	
			egyáltalán nem fontos						nagyon fontos	
1 Magas politikai önbizalom	Count		1	3	5	28	31	46	64	178
	Adjusted Residual		-2,3	-,6	-2,0	-,8	-1,3	2,3	1,9	
2	Count		3	3	5	33	48	41	45	178
	Adjusted Residual		-1,3	-,6	-2,0	,3	2,3	1,2	-1,7	
3	Count		9	1	17	40	37	25	51	180
	Adjusted Residual		1,7	-1,8	2,3	1,8	-,1	-2,3	-,7	
4 Alacsony politikai önbizalom	Count		9	9	15	25	33	29	56	176
	Adjusted Residual		1,8	3,0	1,7	-1,4	-,8	-1,3	,5	
Total	Count		22	16	42	126	149	141	216	712

F. 6. táblázat
Politikai Önbizalom Faktor és individualizmus

NTI001 NTILES of FAC1_1	OL65A Jobban egyetért: a.) Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért. b.) Az államnak nagyobb szerepet kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban					Total	
			1	2	3	4	
			feltétlenül,a	inkább,a	inkább,b	feltétlenül,b	
1 Magas politikai önbizalom	Count		64	56	34	22	176
	Adjusted Residual		3,2	-1,7	-1,8	,5	
2	Count		39	72	42	19	172
	Adjusted Residual		-1,5	1,5	,1	-,2	
3	Count		41	74	42	20	177
	Adjusted Residual		-1,4	1,5	-,2	,0	
4 Alacsony politikai önbizalom	Count		47	59	52	19	177
	Adjusted Residual		-,2	-1,2	1,9	-,3	
Total	Count		191	261	170	80	702

F.7. táblázat
Politikai Önbizalom Faktor és kapcsolatfelvétel újságíróval

Politikai Önbizalom Faktor 4-es skálán						Total		
			1 Magas politikai önbizalom	2	3	4 Alacsony politikai önbizalom	Total	
OL83G Vállalt-e már: kapcsolatfelvétel újságíróval vagy riporterrel, véleménye kifejtése tévében rádióban vagy újságban	1 az elmúlt 12 hónapban	Count	8	4	1	1	14	
		Adjusted Residual	2,8	,3	-1,6	-1,5		
	2 régebben vállalt	Count	7	6	2	1	16	
		Adjusted Residual	1,8	1,2	-1,2	-1,7		
	3 még nem, de lehet	Count	41	39	30	14	124	
		Adjusted Residual	2,3	1,8	-,3	-3,8		
	4 nem és nem is akar	Count	123	130	147	162	562	
		Adjusted Residual	-3,7	-2,2	1,2	4,7		
	Total		Count	179	179	180	178	716

F.8. Tábla: Kapcsolatfelvétel újságíróval és iskolai végzettség

ISK4 iskolai végzettség							Total	
			1,00 max. 8 általános	2,00 szakmunkásképző	3,00 érettségi	4,00 felsőfokú		
OL83G Vállalt-e már: kapcsolatfelvétel újságíróval vagy riporterrel, véleménye kifejtése tévében rádióban vagy újságban	1 az elmúlt 12 hónapban	Count	2	4	6	8	20	
		Adjusted Residual	-2,0	-1,1	,3	4,0		
	2 régebben vállalt	Count	5	7	2	7	21	
		Adjusted Residual	-,6	,2	-1,8	3,1		
	3 még nem, de lehet	Count	21	44	53	33	151	
		Adjusted Residual	-4,7	-,7	2,5	4,3		
	4 nem és nem is akar	Count	282	268	213	71	834	
		Adjusted Residual	5,2	,9	-1,8	-6,4		
	Total		Count	310	323	274	119	1026

F.9. tábla: Véleménynyilvánítás internetes fórumokban és a Politikai Önbizalom Faktor

Politikai Önbizalom Faktor 4-es skálán							Total
			1 Magas politikai önbizalom	2	3	4 Alacsony politikai önbizalom	
OL83H Vállalt-e már:vélemény nyilvánítás internetes politikai fórumokon, hírszobákon keresztül	1 az elmúlt 12 hónapban	Count	11	2	1	0	14
		Adjusted Residual	4,7	-,9	-	-2,2	
	2 régebben vállalt	Count	1	2	1	0	4
		Adjusted Residual	,0	1,2	,0	-1,2	
	3 még nem, de lehet	Count	30	24	17	8	79
		Adjusted Residual	2,8	1,1	-,8	-3,2	
	4 nem és nem is akar	Count	136	151	159	170	616
		Adjusted Residual	-4,5	-,9	1,3	4,1	
Total		Count	178	179	178	178	713

F. 10. tábla: Véleménynyilvánítás internetes fórumokban és iskolai végzettség

ISK4 iskolai végzettség							Total
			1,00 max. 8 általános	2,00 szakmunkásképző	3,00 érettségi	4,00 felsőfokú	
OL83H Vállalt-e már:vélemény nyilvánítás internetes politikai fórumokon, hírszobákon keresztül	1 az elmúlt 12 hónapban	Count	0	0	8	10	18
		Adjusted Residual	-2,8	-2,9	1,7	5,9	
	2 régebben vállalt	Count	0	0	3	2	5
		Adjusted Residual	-1,5	-1,5	1,7	2,0	
	3 még nem, de lehet	Count	12	28	38	22	100
		Adjusted Residual	-4,2	-,8	2,7	3,4	
	4 nem és nem is akar	Count	296	295	223	84	898
		Adjusted Residual	5,3	2,3	-3,5	-5,9	
Total		Count	308	323	272	118	1021

8. Általános bizalom és a pénzügyi intézményrendszer igénybe vétele (Medgyesi Márton)

8.1. Bevezetés

Ez a fejezet a bizalomnak a gazdasági tranzakciók megkönnyítésében játszott szerepét vizsgálja. A gazdasági életben számos olyan tranzakció van, ahol az egyik fél jobb informáltsága révén helyzeti előnyben van a másikkal szemben, amivel akár vissza is élhet. Egy klasszikus példát idézve, a használt autó kereskedő mindenképpen jobban ismeri az eladásra szánt járgányok minőségét, mint a vevő. A vevő tisztában lehet azzal, hogy a kereskedőnek érdekében áll kihasználni ezt az informáltságból adódó helyzeti előnyt, ezért inkább nem is vásárol tőle, hacsak nem tud valahogy meggyőződni a kereskedő megbízhatóságáról, vagy a kereskedő nem ajánl fel olyan szerződéses biztosítékokat, mint garanciális javítás vagy csere. Különösen igaz ez manapság, amikor a gazdasági tranzakciók nagy része piaci körülmények között megy végbe, és sokszor nem ismerjük előre azt akivel üzleti kapcsolatra lépünk. A pénzügyi szerződések esetén is jelentős probléma lehet a bizalom hiánya. Például egy kölcsönszerződés esetében a hitelező nem lehet biztos abban, hogy a kölcsönvevőnek egyáltalán szándékában áll a felvett hitelt törleszteni illetve, ha szándékában is áll képes lesz-e rá a jövőben. Ebben a tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy az általános bizalom szintje milyen hatással van a pénzügyi szerződések előfordulására. Legelőször is áttekintünk a bizalomnak a gazdasági tranzakciókban játszott szerepével kapcsolatos, vizsgáltunk szempontjából fontos tanulmányokat. Ezek alapján fogalmazzuk meg hipotéziseinket. Alapvető hipotézisünk az, hogy az általános bizalom szintje együtt jár a pénzügyi, banki termékek iránti nagyobb kereslettel. A tanulmány következő része ezt a hipotézist próbálja tesztelni a TÁRKI 2004 decemberi Omnibusz vizsgálatának bizalommal foglalkozó kérdései alapján.

8.2. A bizalom szerepe a gazdasági szerződésekben: szakirodalmi áttekintés

Bizalom alatt ebben a fejezetben annak valószínűségére adott becslést értjük, hogy a másik személy az adott szituációban kooperatívan fog viselkedni. Nem bízhatunk meg valakiben, pusztán csak azért mert azt mondja, hogy megbízható. A bizalom alapja az a hit, hogy az illetőnek valamilyen valós motivációja van a kooperatív cselekvésre. Ez a motiváció lehet az önérdekkövetés. Bizalmam alapja ebben az esetben az, hogy úgy látom, hogy vágyai és lehetőségei alapján neki is érdekében áll az adott cselekvés végrehajtása és informáltsága, képességei alapján képes is azt véghezvinni. Az önérdekkövetésből való kooperatív viselkedés elősegíthető, például szerződések kötésével. A szerződések szerepe az, hogy a nem kooperatív magatartást olyan költségessé teszik, hogy a cselekvőnek érdekében áll a kooperatív cselekvés (Gambetta 1988, Dixit és Nalebuff 1991). Ahhoz, hogy egy szerződés valóban elősegítse a kooperációt az szükséges, hogy a szerződésnek érvényt is lehessen szerezni abban az esetben, ha mégsem az abban vállaltaknak megfelelően cselekszik az egyén. Tehát ebben az esetben az üzleti partnerbe vetett bizalom helyett a bíróságokba és az egyéb jogorvoslati intézményekbe vetett bizalom válik fontossá (Gambetta 1988, Hardin 1991, Dixit és Nalebuff 1991). Ugyanakkor tökéletes szerződés nem írható, mindig lehetnek olyan előre nem látható változások, amit valamelyik szerződő fél a másik rovására kihasználhat, tehát szerződés-kötés esetében is fontos lehet a gazdasági tranzakciókban a

másik fél iránti bizalom szerepe. Szintén az önéreklámozás motivációján alapul a „reputáció”, mint a kooperációt elősegítő mechanizmus. A jó hírnévnek örvendő kereskedő nem fogja átvágni ügyfelét, mert reputációjának elvesztése jelentős költségeket jelent a számára (Gambetta 1988, Hardin 1991, Dixit és Nalebuff 1991). Ugyanakkor a kooperációt elősegítő motívum nemcsak az önéreklámozás lehet. Bizalmamat alapozhatom arra a hitre is, hogy az egyén olyan normákat követ, amelyek előírják számára az adott cselekvés végrehajtását.

Kulcsfontosságú tehát a bizalom kialakulásában, hogy megfelelően informáltak legyünk a potenciális üzleti partnerről, motivációjáról, vagy az általa követet normákról. Egyes tanulmányok kimutatták, hogy a gazdasági tranzakciókban résztvevők akkor bíznak meg jobban üzletfelükben, ha korábbi tapasztalat, ismerősöktől gyűjtött tapasztalat, vagy médiából, reklámokból származó információ megerősíti, hogy megbízható emberről van szó (lásd pl. Buskens és Weesie 2000).

A pénzügyi szerződések magas szintű bizalmat követelnek a szerződő felektől. Egy hitelszerződés például nem más, mint annak ígérete, hogy a jövőben a megállapodott feltételek szerint visszakapjuk a kölcsönadott pénzt. Egy ilyen szerződésben jelen van minden, ami a bizalmat fontossá teszi. Egyrészt fennáll a kölcsönvevő megbízhatóságával kapcsolatos bizonytalanság, másrészt a szerződésben vállaltak teljesítése időben később következik be, ami kölcsönvevő személyétől („becsületességétől”) független bizonytalansági tényezőt jelent. Guiso, Sapienza és Zingales (2001) tanulmányukban háztartási adatokon azt vizsgálták, hogy a társadalmi tőke összefügg-e különböző pénzügyi termékek iránti kereslettel, így például a csekkek használatával, a háztartás készpénz-állományával, a háztartási vagyon részvényekben tárolt arányával.

Elméletük szerint a kapcsolathálóokban illetve a kooperációt előíró normákban megtestesülő társadalmi tőke elősegíti, hogy a társadalomban magas legyen a bizalom szintje. A bizalom nem minden fajtája növeli azonban szerintük a pénzügyi szerződések előfordulásának valószínűségét. A bizalom lehet családi, baráti kapcsolatok vagy azonos kisközösséghez való tartozás következménye, tehát azonos társadalmi csoporthoz tartozó egyének közötti bizalom. Az ún. „általános bizalom” alatt viszont azt értjük, hogy általában mennyire bízunk meg valaki az emberekben, tehát ebben hangsúlyos a más társadalmi csoportokhoz tartozók iránti bizalom is. Egyes társadalmi csoportokon belüli magas bizalomszint akár csökkentheti is a szerződések előfordulását, mert ez esetben a közösség maga is hatékonyan tudja szankcionálni a nem kooperatív viselkedést, így nincs szükség szerződésre. Ugyanakkor a fejlett piacokon a tranzakciók legtöbb esetben nem egy adott csoport tagjai között zajlanak, hanem legtöbbször más társadalmi csoporthoz tartozó ismeretlen személyek között, akik nem rendelkeznek egymásról közvetlenül információval. Emiatt a szerződések előfordulására várhatóan az általános bizalomnak van pozitív hatása. Guiso, Sapienza és Zingales (2001) kimutatták, hogy Olaszországban a magasabb társadalmi tőkével jellemezhető megyékben, amelyekben feltehetően nagyobb az általános bizalom szintje is, nagyobb a pénzügyi szerződések előfordulásának, használatának valószínűsége. A társadalmi tőkét a szavazásokon való részvételi aránnyal illetve az önkéntes véradók számával mérték.

8.3. Hipotézisek

Alapvető hipotézisünk az, hogy a pénzügyi szerződések (hitelszerződések, pénzünk befektetési célból közvetítőre bízása) nagyobb valószínűséggel fordulnak elő azoknál a személyeknél, akiknél a bizalom szintje magas. Értelemszerűen azt várjuk, hogy azonos társadalmi státuszú (életkorú, végzettségű, jövedelmei helyzetű) egyének közül az fogja nagyobb valószínűséggel pénzét valamilyen bankra, vagy pénzintézetre bízni, akinek a bankokkal/bankárokkal szembeni bizalma jelentősebb. Ugyancsak nagyobb valószínűséggel

történhet ilyen szerződéskötés akkor, ha a kért személynek általában az emberekbe vetett bizalma nagyobb. Egy olyan társadalomban, ahol a gazdasági tevékenység szervezett piacokra épül és jelentős része nem az egyes kiscsoportokon (család, vallási csoport, szomszédság) belül zajlik, nem a csoportokon belüli bizalom erőssége a lényeges, hanem az, hogy az illető mennyire bízhat meg egy a saját csoportjain kívülről érkező személyben, tehát az általános bizalom. Ilyen értelemben a pénzügyi szerződések létrejötte akkor is valószínűbb, ha az illetőnek magasabb az általános bizalom szintje.

Ahogy az elméleti bevezetőben utaltunk rá, a bizalom arra vonatkozó várakozásunk, hogy üzletfelünk betartja a megkötött szerződést, illetve amennyiben a szerződés által tételesen nem szabályozott eset következik be, nem próbál abból a mi javunkra profitálni, összességében tehát arra vonatkozó várakozásunk, hogy kooperatívan fog viselkedni. Ezeknek a várakozásoknak a kialakításában jelentős szerepe van az informáltságnak is. A megfelelő informáltsággal rendelkező egyén el tudja dönteni, hogy egy befektetési lehetőség valóban jövedelmező, megéri az adott befektetés ismertetőjében foglaltakat. Egy kevésbé informált, a befektetések gazdasági szabályszerűségeit kevésbé ismerő személy, viszont jobban rá van utalva a befektetési lehetőséget ismertető pénzügyi prospektusra, ügynökre stb. Amennyiben az iskolai végzettség összefügg a személy tájékozottságával, úgy azt várhatjuk, hogy a magasabb iskolai végzettségűek körében a bizalomnak kisebb lesz a szerepe a szerződés tényleges létrejöttében, mint az alacsony végzettségűek esetében.

8.4. Az elemzés változóinak mérése

Elemzésünkben a különböző banki termékeket igénybe vételének valószínűségét akarjuk magyarázni. A kérdőívben többféle megtakarítási, befektetési forma igénybe vétele felől kérdeztük a válaszadókat. Kérdeztük, hogy van-e lakossági folyószámlájuk, bankbetétjük, részvényük, banki értékpapírjuk, önkéntes kiegészítő nyugdíjbiztosításuk, életbiztosításuk. A hagyományos banki termékek mellett külön kérdeztünk az olyan modernebb szolgáltatásokra, amelyek, ha lehet, még nagyobb bizalmat feltételeznek az igénybe vevők részéről, mint a bankkártya, a banki ügyek interneten való intézése, a bankkártyával való fizetés internetes vásárlás esetén. Sajnos azonban az internetes banki ügyintézés, illetve az internetes bankkártyás vásárlás mintánkban olyan ritka, hogy ezekre külön nem tudunk eredményeket közölni. Ugyanakkor megkérdeztük a válaszadók véleményét arról, hogy mennyire tartják veszélyesnek, hogy valakinek az adataival visszaélnek és meglopják, ha bankügyeit az interneten keresztül intézi. Az informális kölcsönügyletek közül a szomszédoknak, barátoknak való kölcsönzés meghatározóit vizsgáljuk.

A bizalom mérésére többféle kérdést alkalmaztunk. Alapvető magyarázó változóink, a bankárokba vetett bizalom kérdésre („Ön szerint 100 bankár közül hány megbízható?”) adott válaszok, valamint az általános bizalom kérdésre („Általánosságban mit mondana, hogy az emberekben meg lehet bízni, vagy sosem lehet elég óvatos velük szemben?”) adott válaszok. Ezen kívül két másik bizalom kérdés összefüggését is vizsgáltuk a különböző pénzügyi termékek igénybe vételével. Az általános bizalom egy alternatív mérési megoldása, hogy megkérdezzük a válaszadó szerint az emberek mennyire viselkednének kooperatívan valamilyen helyzetben. A kérdőívben például azt tudakoltuk, hogy véleményük szerint az emberek többsége mit tenne akkor, ha egy elejtett pénztárcát találna a földön. Egy másik kérdés az általánosított bizalom kérdéshez hasonlít, amint azt kérdezi, hogy milyen gyakran érzi a válaszadó, hogy mások megpróbálják kihasználni ha lehetőségük van rá.

Először keresztábrák segítségével vizsgáljuk, hogy a bizalom különböző indikátorai milyen kapcsolatban állnak a különböző banki megtakarítási formák igénybe vételével. A második lépésben többváltozós módszerekkel próbáljuk a hatást kimutatni annak érdekében, hogy kiszűrjük az egyes magyarázó tényezők közötti korrelációból fakadó hatásokat, és tisztán

láthassuk a bizalom hatását. Az alkalmazott többváltozós technika a logisztikus regresszió lesz, kontrollváltozóként pedig a hagyományos demográfiai, társadalmi háttérváltozók (életkor, iskolai végzettség, anyagi helyzet, háztartásméret, településtípus) mellett a fogyasztóvédelmi intézményekbe, rendőrségbe és igazságszolgáltatásba vetett bizalom mértékét is bevonjuk. A kontrollváltozók között a jelentős adathiány miatt a háztartási jövedelem helyett a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján definiáltunk egy a háztartás anyagi helyzetét mérő változót, és ennek negyedeit szerepeltettük a regressziós elemzésben.

8.5. Bizalom és bankolás: eredmények

A bizalom és a pénzügyi termékekkel való rendelkezés kapcsolatának elemzése során először keresztábra-elemzés segítségével vizsgáljuk a két változó „nyers” összefüggését (8.5.1 alfejezet). A második lépésben (8.5.2 alfejezet) többváltozós-elemzéssel is igyekszünk megvizsgálni, hogy a bizalomnak van-e hatása a pénzügyi termékekkel való rendelkezésre.

8.5.1. Keresztábra-elemzés eredményei

A keresztábrás elemzések eredményeit az 1. és 2. táblázatban foglaltuk össze. Négy bizalom-indikátor összefüggését vizsgáljuk a különböző megtakarítási formák igénybevételével, valamint a banki termékek igénybe vételét általában mérő változóval. A táblázatban feltüntettük azoknak a statisztikai teszteknek (chi²-próbák) az eredményeit is, amelyek azt vizsgálják, hogy a van-e számottevő eltérés az egyes megtakarítási formákat igénybe vevők arányában a bizalom különböző szintjei között. A szokásos konvenciók szerint akkor beszélhetünk számottevő eltérésről, ha a feltüntetett érték 5%-nál alacsonyabb, ellenkező esetben komoly a valószínűsége annak, hogy a tapasztalt eltérés csak a véletlen mintavételi ingadozás következménye.

A bankárokkal kapcsolatos bizalom változóját úgy definiáltuk, hogy az „Ön szerint 100 bankár közül hány megbízható” kérdésre adott válaszok alapján három egyenlő számosságú csoportra osztottuk a mintát. A bankkártyával való rendelkezésen kívül minden más megtakarítási formánál jellemző, hogy azok a válaszadók, akik jobban megbíznak a bankároknak nagyobb arányban rendelkeznek a különböző megtakarítási formákkal. A hatás különösen erős a bankbetétek esetében: itt a bankároknak leginkább bízó harmadban az átlagos 24%-kal szemben 33% a bankbetéttel rendelkező személyek aránya. A bankároknak erősen megbízók között kiugróan magas az önkéntes nyugdíjpénztári megtakarítással vagy életbiztosítással rendelkezők aránya is. A lakossági folyószámlával rendelkezők esetében viszont éppen a bankároknak kevésbé bízók különböznek a többitől, körükben az átlagosnál alacsonyabb a folyószámlával rendelkezők aránya. A különböző megtakarítási formákkal való rendelkezést együtt tekintve („bankolás” változó) szintén erős különbség látszik a különböző bizalom-szinttel jellemezhető csoportok között, de itt az egyes csoportok közötti különbség egyenletesen 6-7%. A 2. táblázat tanúsága szerint az internetes bankolást veszélyesnek tartók az átlagosnál nagyobb arányban fordulnak elő a bankároknak kevésbé bízók között.

Az általános bizalom mérésére leggyakrabban használt kérdésre („Az emberekben meg lehet bízni”) adott válaszok szintén azt jelzik, hogy az embertársaikban jobban megbízók nagyobb arányban veszik igénybe a különböző pénzügyi szolgáltatásokat. Az egyetlen kivétel ebben az esetben az értékpapírok esete, ahol nem figyelhető meg különbség azok között, akik szerint az emberekben általában meg lehet bízni, illetve azok között, akik szerint

nem lehet velük elég óvatos az ember. A legerősebb különbség itt is a bankbetéttel való rendelkezés illetve a különböző termékeket együtt tekintő „bankolás” változó esetében mutatkozik. Azok körében, akik szerint az emberekben általában meg lehet bízni 26% rendelkezik bankbetéttel, a bizalmatlanok között viszont csak 18%. Hasonlóan nyolc százalékpontos különbség figyelhető meg az emberekben általában megbízók és általában bizalmatlanok között abban is, hogy rendelkeznek valamilyen pénzügyi termékkel. A 2.táblázat azt mutatja, hogy az általános bizalom nem korrelál sem az otthon őrzött megtakarítások létével, sem a bankkártyával vásárlásokat bonyolító arányával, sem az internetes vásárlást veszélyesnek gondolók arányával.

Az általános bizalmat mérő másik kérdés („Az emberek tisztességesek vagy ki akarnak használni”) esetében az előzőekhez hasonlóan a másokat általában tisztességesnek gondolók körében magasabb a különböző pénzügyi termékekkel rendelkezők aránya, ugyanakkor már csak a bankbetéttel való rendelkezés és a bizalom összefüggése tűnik statisztikailag számottevőnek, az általában elfogadott 5%-os szignifikancia-szint mellett. Ha valamelyest megengedőbb kritériumot (10%-os szignifikancia-szint) használunk, akkor a lakossági folyószámlával, értékpapírral való rendelkezés, illetve a valamilyen termékkel rendelkezést kifejező változó is számottevő eltérést mutat a különböző bizalom-szintek szerint, de a nyugdíj-megtakarítás és a bankkártyával való rendelkezés és a bizalom összefüggése akkor sem szignifikáns. Az is látható a 2. táblázatból, hogy azok, között, akik azt válaszolták, hogy a bizalmatlanok között (akik azt válaszolták, hogy az emberek csak ki akarnak használni) az átlagnál magasabb az internetes vásárlást veszélyesnek tartók aránya, viszont az átlagnál kevesebben tartják otthon megtakarításaikat.

A negyedik bizalom indikátorunkat az alapján a kérdés alapján képeztük, hogy a válaszadó szerint az emberek többsége mit tenne akkor, ha egy pénztárcát találna a földön. Az emberek iránti bizalmatlanságot jelzi, ha a válaszadó azt gondolja, hogy az emberek többsége ilyenkor nem „kooperatívan” viselkedne, vagyis otthagyná a földön, vagy pedig eltenné. Ha valaki szerint a többség kooperatívan viselkedne, vagyis visszaadná tulajdonosának, vagy leadná a talált tárgyak osztályán, akkor ez magas bizalomszintet jelez. Ennek a bizalom indikátornak az esetében csak a lakossági folyószámlával és a bankkártyával való rendelkezésben figyelhető meg különbség a különböző bizalomszintű válaszadók között.

Az informális kölcsönügyletek előfordulásának és a különböző bizalom-indikátoroknak az összefüggését a 3. tábla mutatja. Egyrészt képeztünk egy indikátort, amely azt mutatja, hogy az illető adott (illetve kapott) kölcsönt az elmúlt év során rokonaitól, családtagjaitól illetve szomszédaitól, ismerőseitől, barátaitól. A szomszédoknak, barátoknak adott kölcsönt külön is vizsgáljuk. A szomszédainak, barátainak kölcsönzők aránya a szomszédok, környéken lakók megbízhatóságával, valamint a „talált pénztárcával mit kezdene” kérdés alapján definiált bizalom változóval függ össze számottevően. Paradox módon a szomszédainkban, környéken lakókban kevésbé bízók gyakrabban adtak kölcsönt, mint azok, akik jobban bíznak. Ugyanakkor a talált pénztárcával kapcsolatos kérdések alapján a nagyobb általános bizalomszinttel rendelkezők körében magasabb a szomszédaink kölcsönzők aránya, mint a bizalmatlanok körében. Hasonló irányú összefüggés figyelhető meg a bizalom-indikátorok és általában a kölcsön adása között.

8.5.2. Többváltozós elemzés

A bizalom és a pénzügyi termékekkel való rendelkezés illetve az informális kölcsönügyletek között a keresztábrák elemzés során kimutatott kapcsolatok azonban semmiképpen sem tekinthetők oksági összefüggés bizonyításának. Lehetséges ugyanis, hogy a magas bizalomszinttel rendelkezők csoportja jellemzően eltérő összetételű az emberekben

általában kevésbé bízó csoportjától olyan tényezők tekintetében, amelyek a megtakarítási formák igénybe vételét is befolyásolják. Lehetséges például, hogy az iskolázottabb emberek magasabb általános bizalomszinttel rendelkeznek. Az is várható, hogy az iskolázottabbak magasabb jövedelemmel rendelkeznek, ezért inkább válnak megtakarítóvá, banki termékek iránti keresletük ezáltal is nagyobb. A bizalom és a megtakarítások közötti korreláció ennek fényében annak is lehet a következménye, hogy mindkét változó pozitíven korrelál az iskolai végzettséggel. A bizalmatlanok és bízó csoportja közötti összetételbeli különbségeket többváltozós statisztikai módszerekkel lehet figyelembe venni. Jelen esetben a logisztikus regresszió módszerét használtuk az elemzésekhez, amelyek eredményeit a 4.-7. táblázatok tartalmazzák.

A 4. táblázat a bankárokba vetett bizalom mértéke és a megtakarítási formák igénybe vétele közötti kapcsolatot vizsgálja. Ahogy a táblázat is mutatja, egyetlen esetben, a bankbetéttel való rendelkezés magyarázatakor volt statisztikailag számottevő a bankárokba vetett bizalom hatása. Ekkor előjele a vártnak megfelelően pozitív volt, vagyis a magasabb bizalom együtt járt a bankbetéttel való rendelkezés magasabb valószínűségével. Hipotéziseinknek megfelelően az intézményekbe vetett bizalommal kapcsolatos változók is számottevően befolyásolták a pénzügyi termékekkel való rendelkezést. A bíróságok működésének kedvező megítélése növelte mind a lakossági folyószámlával, mind a bankkártyával való rendelkezés valószínűségét. Amikor az általános bizalom változóval próbáltuk magyarázni a függő változóinkat egyik esetben sem kaptunk statisztikailag számottevő hatást, ahogy az 5. táblázat tanúsítja. Ez azt sugallja, hogy a keresztábrás elemzésekben megfigyelhető eltérések a bizalmatlanok és bízó között nem a bizalom valódi oksági hatásának, hanem a két csoport eltérő összetételének volt a következménye. Ugyanakkor a bizalom hatása igenis kimutatható olyan modellekben, amelyek figyelembe veszik azt, hogy a bizalom hatása a pénzügyi termékekkel való rendelkezésre eltérő lehet különböző iskolázottsági csoportokban. Ahogy a hipotézisek között is említettük, a bizalom szerepe összefügghet az informáltsággal: a jobban informáltaknak kevésbé van szükségük arra, hogy az ügynök megbízhatósága alapján döntsenek arról, hogy egy terméket megvásárolnak-e vagy sem, ők inkább képesek átlátni, hogy mennyire éri az meg nekik. A 6. és 7. táblázatban olyan modellek láthatók, amelyek megengedik, hogy a bizalom hatása különböző legyen az egyes iskolázottsági szinteken. Ekkor mind a bankárokba vetett bizalom, mind az általános bizalom hatása szignifikáns lett a pénzügyi termékekkel való rendelkezést általában kifejező változóra. Ez azt jelenti, hogy a legfeljebb nyolc általánost végzetek körébe a bizalom számottevően növeli a pénzügyi termékekkel való rendelkezés valószínűségét. Az interakciós változók előjele negatív, ami azt jelenti, hogy magasabb iskolázottsági szinteken a bizalom hatása kisebb, mint a nyolc általános végzetek között.

A többi kontrollváltozók között több számottevő hatással rendelkezik a függő változókra. Míg a bankbetéttel való rendelkezés valószínűsége az életkorral nő, a nyugdíj-megtakarítás és a bankkártya gyakrabban fordul elő a fiatalabbak között. Mindegyik megtakarítási forma esetében számottevő hatása van az iskolai végzettségnek. A legfeljebb nyolc általános iskolát végzetekhez képest a magasabb végzettségűek között számottevően nagyobb a folyószámla, a bankbetét, a nyugdíj-megtakarítás és a bankkártya előfordulásának valószínűsége is. Várakozásaink szerint a település típus is fontos magyarázó változó, mert a kisebb településeken rosszabb a pénzügyi termékek kínálata. Mindez főképpen a bankkártyával való rendelkezésre hatott, a kis- és közepes méretű városokban magasabb a bankkártya előfordulásának valószínűsége, mint a községekben. A kérdezettek anyagi helyzetét jellemző változónkat a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján definiáltuk. A jobb anyagi helyzet együtt jár a megtakarítási formák nagyobb valószínűségével.

8.6. Konklúzió

A tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy az általánosított bizalom elősegíti-e a pénzügyi szerződések létrejöttét. Azok, akik általában megbízhatónak tartják az embereket, vajon nagyobb gyakorisággal bízzák-e pénzüket másokra. A keresztábra elemzés megerősíteni látszott alapvető hipotézisünket, hiszen a bankárokba vetett bizalom valamint az általános bizalom indikátorai is számottevő összefüggést mutattak. A bankárokból illetve az emberekben általában jobban megbízók körében a pénzügyi termékek gyakrabban fordultak elő. Azonban amikor többváltozós statisztikai elemzéssel kiszűrtük a bizalmatlanok és a bízók csoportjának eltérő összetételéből adódó hatást az általános bizalom már egyik modellben sem bizonyult a pénzügyi termékek előfordulását számottevően befolyásoló tényezőnek. A bankárokból vetett bizalomnak is csak egyetlen termék, a bankbetétek esetén volt számottevő hatása. Ugyanakkor azt is megmutattuk, hogy amennyiben a válaszadók iskolai végzettségének különböző szintjein a bizalom eltérő módon hat a pénzügyi termékek előfordulására. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek között igenis statisztikailag számottevő mértékben növeli a magas általános bizalom a banki termékekkel való rendelkezést, a magasabb iskolai végzettségűek között viszont nincs ilyen hatás. Mindez véleményünk szerint arra mutat rá, hogy az informáltság jelentősen befolyásolja, hogy a bizalomnak milyen hatása van a gazdasági tranzakciók létrejöttére.

Irodalomjegyzék

- Buskens, V. és Weesie, J. (2000): An Experiment on the Effects of Embeddedness in Trust Situations: Buying a Used Car. *Rationality and Society* 2000 12: 227-253.
- Dasgupta, Partha (1988): Trust as Commodity. in: Diego Gambetta (szerk): Trust. The Making and Breaking of Cooperative Relationships. Oxford University Press 1988.
- Dixit, Avinash és Nalebuff, Barry (1991): Making Strategies Credible in: Richard Zeckhauser (szerk). *Strategy and Choice*. Cambridge MIT Press 1991.
- Fukuyama, Francis (1997): Bizalom. Európa Kiadó, Budapest 1997.
- Gambetta, Diego (1998): Can We Trust Trust? in: Diego Gambetta (szerk): Trust. The Making and Breaking of Cooperative Relationships. Oxford University Press 1988.
- Guiso, L., Sapienza, P. és Zingales, L. (2000): The Role of Social Capital in Financial Development. *American Economic Review*, vol. 94(3), pages 526-556.
- Hardin, Russell (1991): Trusting Persons, Trusting Institutions. in: Richard Zeckhauser (szerk). *Strategy and Choice*. Cambridge MIT Press 1991.

Táblázatok

1. táblázat

A különböző megtakarítási formákkal rendelkezők aránya a bizalom különböző kategóriáiban

	A különböző pénzügyi termékekkel rendelkezők aránya (%)						
	Lakossági folyó-számla	Bankbetét	Értékpapír	Nyugdíj-megtakarít	Bank-kártya	Bankolás együtt	N
Bankárok iránti bizalom							
Alacsony	64	18	8	46	53	74	312
Közepes.	71	20	11	49	48	80	218
Magas	73	33	15	58	59	87	272
Teljes minta	69	24	11	51	54	80	
chi2 szignif.	0,046	0,000	0,036	0,012	0,075	0,001	
Általános bizalom (az emberekben meg lehet bízni)							
nem lehet megbízni	63	18	9	45	48	74	525
meg lehet bízni	70	26	11	52	55	82	466
Teljes minta	66	22	10	49	51	78	
chi2 szignif.	0,026	0,004	0,246	0,033	0,018	0,005	
Általános bizalom II. (az emberek tisztességesek vagy ki akarnak használni)							
ki akarnak használni	62	16	7	48	51	74	298
emberek tisztességesek	68	25	11	49	51	80	673
Teljes minta	66	22	10	49	51	78	
chi2 szignif.	0,084	0,002	0,061	0,795	0,936	0,053	
Az emberek mit csinálnak a talált pénztárcával							
Nem kooper.	61	24	11	45	45	75	323
Kooperatív	68	21	9	49	53	78	684
Teljes minta	65	22	10	48	50	77	
chi2 szignif.	0,041	0,304	0,335	0,242	0,020	0,292	

2. táblázat

A bizalom és egyéb pénzügyi tranzakciók összefüggése

	Otthon megtakarított pénzzel rendelkezők aránya (%)	Bankkártyával vásárláskor fizetők aránya (%)	Az internetes bankolást veszélyesnek tartók aránya (%)	N
Bankárok iránti bizalom				
Alacsony	18	49	54	312
Közepes.	21	53	39	218
Magas	22	60	45	272
Teljes minta	20	54	47	
chi2 szignif.	0,409	0,067	0,010	
Általános bizalom (az emberekben meg lehet bízni)				
nem lehet megbízni	18	50	48	525
meg lehet bízni	20	56	46	466
Teljes minta	19	53	47	
chi2 szignif.	0,454	0,116	0,466	
Általános bizalom II. (az emberek tisztességesek vagy ki akarnak használni)				
ki akarnak használni	13	49	53	298
emberek tisztességesek	22	54	45	673
Teljes minta	19	53	47	
chi2 szignif.	0,002	0,281	0,040	
Az emberek mit csinálnak a talált pénztárcával				
Nem kooper.	18	56	51	323
Kooperatív	19	52	46	684
Teljes minta	19	53	47	
chi2 szignif.	0,621	0,390	0,288	

3.táblázat

Az informális kölcsönügyletek és a bizalom összefüggése

	Szomszédnak, ismerősnek adók aránya (%)	Szomszédtól, ismerőstől kapók aránya (%)	Általában kölcsönt adók aránya (%)	Általában kölcsönt kapók aránya (%)	N
Szomszédok, környéken lakók megbízhatók					
Alig	20	13	35	30	232
Többségük	11	6	21	13	456
Jelentős részük	15	6	26	18	308
Teljes minta	15	8	26	19	
chi2 szignif.	0,011	0,001	0,000	0,000	
Távolabbi ismerősök megbízhatók					
Alig	17	14	35	26	172
Többségük	14	8	24	18	543
Jelentős részük	12	3	23	15	274
Teljes minta	14	8	25	18	
chi2 szignif.	0,232	0,000	0,005	0,007	
Bankárok hány %-a megbízható					
alsó harmad	15	9	29	21	312
középső har.	15	9	23	21	218
felső harmad	17	7	30	18	272
Teljes minta	16	8	28	20	
chi2 szignif.	0,799	0,613	0,145	0,616	
Általános bizalom (az emberekben meg lehet bízni)					
nem lehet megbízni	14	8	24	19	525
meg lehet bízni	15	8	27	18	466
Teljes minta	15	8	26	18	
chi2 szignif.	0,475	0,927	0,361	0,651	
Általános bizalom II. (az emberek tisztességesek vagy ki akarnak használni)					
ki akarnak használni	16	10	28	25	298
emberek tisztességesek	14	7	25	16	673
Teljes minta	15	8	26	19	
chi2 szignif.	0,380	0,084	0,291	0,001	
Az emberek mit csinálnak a talált pénztárcával					
Nem kooper.	9	6	19	14	323
Kooperatív	17	8	29	20	684
Teljes minta	14	8	26	18	
chi2 szignif.	0,002	0,160	0,001	0,016	

4. táblázat

Bankárokba vetett bizalom hatása a megtakarítási formák igénybe vételére (logisztikus regresszió együtthatói)

	Függő változók:				
	Lakossági folyószámlával rendelkezés	Bankbetéttel rendelkezés	Nyugdíj megtakarítással rendelkezés	Bankkártyával rendelkezés	Internetes bankolás veszélyes
Életkor (év)	-0,008	0,018	-0,014	-0,016	0,010
Iskolai végzettség (referencia kategória=8 általános)					
Szakmunkásképző	0,742	0,577	0,691	0,795	-0,188
Középiskola	1,117	1,091	0,832	1,469	-0,295
Felsőfok	1,219	1,803	1,381	2,077	-0,610
Település típusa (referencia kategória=község)					
Város (-20 ezer)	1,022	0,447	0,128	0,537	-0,067
Város (20-50 ezer)	0,320	0,079	0,378	0,963	0,262
Város (50 ezer+)	0,176	0,314	0,322	0,450	-0,265
Budapest	0,013	0,224	-0,631	0,143	0,233
Tartós fogyasztási cikkek negyedei (referencia kategória=alsó negyed)					
2. negyed	1,399	0,107	0,925	1,172	0,352
3. negyed	1,797	0,847	1,418	1,556	0,498
4. negyed	2,031	1,167	1,881	1,602	0,079
Háztartás méret (referencia kategória=egyedülálló)					
Két személyes	-0,163	-0,104	1,062	-0,220	-0,504
Három személyes	0,680	-0,350	1,122	0,048	-0,621
Négy személyes	0,761	0,037	1,644	0,281	-0,320
Öt vagy több személyes	1,277	-0,633	1,300	-0,133	-0,336
Kétértékű változók					
Bizalom bankárokba magas	-0,032	0,688	0,219	0,072	-0,061
Fogyasztóvédelem jó	0,299	-0,093	-0,129	-0,093	0,195
PSZÁF jó	0,083	-0,044	0,681	0,182	-0,062
Rendőrség jó	0,187	0,138	-0,387	-0,360	0,347
Bíróság jó	0,583	-0,044	0,445	0,421	-0,642
Konstans	-1,672	-3,716	-2,394	-1,602	-0,094
N	797	785	810	810	609

Megjegyzés: a vastagon szedett együtthatók 5%-os, a dőlt betűvel szedett együtthatók 10%-os szignifikancia szinten szignifikánsak.

5. táblázat

Általános bizalom hatása a megtakarítási formák igénybe vételére (logisztikus regresszió együtthatói)

	Függő változók:				
	Lakossági folyószámlával rendelkező	Bankbetéttel rendelkező	Nyugdíj megtakarítással rendelkező	Bankkártyával rendelkező	Internetes bankolás veszélyes
Életkor (év)	-0,007	0,018	-0,014	-0,019	0,012
Iskolai végzettség (referencia kategória=8 általános)					
Szakmunkásképző	0,678	0,367	0,724	0,706	-0,061
Középiskola	1,096	0,809	0,879	1,388	-0,241
Felsőfok	1,223	1,568	1,405	2,080	-0,372
Település típusa (referencia kategória=község)					
Város (-20 ezer)	0,913	0,499	0,229	0,599	-0,106
Város (20-50 ezer)	0,498	0,018	0,186	0,927	0,199
Város (50 ezer+)	0,361	0,339	0,379	0,675	-0,195
Budapest	0,220	0,212	-0,660	0,093	0,177
Tartós fogyasztási cikkek negyedei (referencia kategória=alsó negyed)					
2. negyed	1,263	0,247	0,834	1,004	0,285
3. negyed	1,589	0,989	1,558	1,436	0,362
4. negyed	1,803	1,286	1,924	1,401	-0,040
Háztartás méret (referencia kategória=egyedülálló)					
Két személyes	0,279	0,181	0,851	-0,067	-0,596
Három személyes	0,939	-0,286	0,934	0,145	-0,445
Négy személyes	1,008	0,134	1,267	0,365	-0,204
Öt vagy több személyes	1,400	-0,607	1,197	-0,057	-0,287
Kétértékű változók					
Általános bizalom magas	0,145	0,256	0,139	0,132	-0,081
Fogyasztóvédelem jó	0,117	-0,181	-0,109	-0,158	0,217
PSZÁF jó	0,363	-0,174	0,582	0,227	0,034
Rendőrség jó	0,029	0,371	-0,189	-0,341	0,363
Bíróság jó	0,539	0,008	0,364	0,443	-0,568
Konstans	-1,939	-3,729	-2,306	-1,446	-0,250
N	995	981	1017	1017	712

Megjegyzés: a vastagon szedett együtthatók 5%-os, a dőlt betűvel szedett együtthatók 10%-os szignifikancia szinten szignifikánsak.

6. táblázat

Bankárokba vetett bizalom hatása a bankolásra (logisztikus regresszió együtthatói)

Függő változó: valamilyen megtakarítási formával rendelkezik-e		
	1. modell	2. modell
Életkor (év)	0,0126	0,0131
Iskolai végzettség (referencia kategória=8 általános)		
Szaktanácsadó	0,7075	0,8145
Középiskola	1,2355	1,5043
Felsőfok	2,1908	3,0458
Település típusa (referencia kategória=község)		
Város (-20 ezer)	1,1084	1,0956
Város (20-50 ezer)	0,285	0,2808
Város (50 ezer+)	0,4229	0,4275
Budapest	-0,715	-0,718
Tartós fogyasztási cikkek negyedei (referencia kategória=alsó negyed)		
2. negyed	0,9698	0,9652
3. negyed	2,1849	2,179
4. negyed	2,2439	2,2717
Háztartás méret (referencia kategória=egyedülálló)		
Két személyes	0,4355	0,4301
Három személyes	1,2908	1,2636
Négy személyes	1,3418	1,3639
Öt vagy több személyes	1,1532	1,1364
Bizalom bankárokból magas	0,4485	0,9185
Interakció: bizalom*iskola		
Bizalom* szaktanácsadó		-0,4401
Bizalom* érettségi		-0,963
Bizalom* felsőfok		-2,1433
Kétértékű változók		
Fogyasztóvédelem jó	0,0654	0,0594
PSZÁF jó	0,5197	0,5264
Rendőrség jó	-0,2335	-0,2265
Bíróság jó	0,7707	0,7844
Konstans	-2,271	-2,4003
N	810	810

Megjegyzés: a vastagon szedett együtthatók 5%-os, a dőlt betűvel szedett együtthatók 10%-os szignifikancia szinten szignifikánsak.

7. táblázat

Általános bizalom hatása a bankolásra (logisztikus regresszió együtthatói)

Függő változó: valamilyen megtakarítási formával rendelkezik-e		
	1. modell	2. modell
Életkor (év)	0,009	0,0101
Iskolai végzettség (referencia kategória=8 általános)		
Szakmunkásképző	0,669	0,9129
Középiskola	1,117	1,5889
Felsőfok	1,759	2,7636
Település típusa (referencia kategória=község)		
Város (-20 ezer)	0,989	0,9563
Város (20-50 ezer)	0,430	0,4431
Város (50 ezer+)	0,590	0,5929
Budapest	-0,464	-0,47
Tartós fogyasztási cikkek negyedei (referencia kategória=alsó negyed)		
2. negyed	0,900	0,9092
3. negyed	2,191	2,1883
4. negyed	2,414	2,3838
Háztartás méret (referencia kategória=egyedülálló)		
Két személyes	0,547	0,5347
Három személyes	1,035	1,0587
Négy személyes	0,968	0,9881
Öt vagy több személyes	1,120	1,1636
Általános bizalom magas	0,264	0,6959
Interakció: bizalom*iskola		
Bizalom* szakmunkásképző		-0,5776
Bizalom* érettségi		-0,9874
Bizalom* felsőfok		-1,6327
Kétértékű változók		
Fogyasztóvédelem jó	-0,127	-0,1216
PSZÁF jó	0,682	0,6815
Rendőrség jó	-0,123	-0,1241
Bíróság jó	0,633	0,6678
Konstans	-2,075	-2,3089
N	1017	1017

Megjegyzés: a vastagon szedett együtthatók 5%-os, a dőlt betűvel szedett együtthatók 10%-os szignifikancia szinten szignifikánsak.